

cu Reforma occidentală⁹² – reconstituie momentul și semnificația aducerii moaștelor Sfintei Paraschiva la Iași. Evocând sinodul organizat de domnul Moldovei spre a contracara ofensiva calvină, Episcopul Melchisedec abordează pentru prima oară tema ce va face peste patru ani obiectul amplului studiu de care am vorbit, scriind:

„În inscripțiunea reprodusă mai sus se zice că strămutarea moaștelor Sântei Paraschiva de la Constantinopol la Iași ar fi fost a treia strămutare a acestor sante moaște. Dar istoria ne spune că aceasta a fost a 5-a strămutare.

Sânta Paraskeva s-a născut, a trăit și s-a sântit printre românii și slavii de peste Dunăre. Grecii o fac greacă, slavii – slavă și noi românii o putem crede de origine română. Născută și înmormântată la Epivat în Tracia, moaștele ei au fost strămutate de acolo întâia oară în timpul cruciaților de regele româno-bulgarilor Ioniță Asan la Târnovo, capitala imperiului româno-bulgar. La ocazia dărâmării Târnovului și desființării regatului româno-bulgar de către turci, domnul Munteniei Mircea ceru și dobândi de la sultanul Baiazid, moaștele Sântei Paraschiva și le transportă în Muntenia. Aceasta fu a doua strămutare. Nu târziu după bătălia de la Nicopole (1396), sultanul mâniindu-se pe Mircea a prădat Muntenia, a luat de acolo și moaștele Sfintei Paraschiva și le-a dăruit kneghinei Anghelina din Serbia, care le-a dus cu sine la Belgrad. Aceasta este a treia strămutare. Pe la jumătatea veacului al 17-lea turcii au strămutat moaștele Sfintei la Constantinopol și le-au depus la Patriarhie. Aceasta a fost a patra strămutare. A cincea strămutare este aceea făcută de Vasile vodă, de la Constantinopol la Iași unde se găsesc și astăzi.

Din aceste puține trasuri istorice se vede că cauza pentru care sânta Paraskeva a fost și este atât de stimată la români și la slavii de sud, și pentru ce în România ziua sântei Paraskevei, la 14 octombrie, se serbează ca și alte sărbători mari anuale, sub numirea de «Vinerea cea mare», numirea greacă Paraskeva παρασκευή cu carea se înseamnă a 6-a zi (corect: a 5-a) a săptămânii. Bulgarii o au tradus în limba lor prin Пямка (care înseamnă în bulgară a 5-a, nu a 6-a – n.n.) eară românii prin «vinere».

Mai departe Episcopul Melchisedec, amintind că versiunea engleză a *Călătoriei Patriarhului Macarie* folosită de B.P. Hasdeu pentru traducerea sa din „Arhiva istorică a României”, a omis descrierea mănăstirii Trei Ierarhi, dar că ea a fost tradusă din arabă de Mozes Gaster și a apărut în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie” a lui Gr. Tocilescu, unifică ceea ce se găsea la B.P. Hasdeu cu textul din revista lui Gr. Tocilescu, **dând astfel pentru prima oară o informație completă cercetătorilor viitori. Ea a rămas valabilă și sin-**

⁹² Biserica Ortodoxă în luptă cu Protestantismul, în special cu Calvinismul în veacul al XVII-lea și cele două Sinoade din Moldova contra calvinilor, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorie”, tom. XII, 1889-1890, București, 1893, p. 1-116 (și extras). A fost prezentat în ședința Academiei din 17/29 martie 1890. A fost retipărit în volumul Episcop Melchisedec Ștefănescu, *Ortodoxia credinței. Culegere de texte despre cinstirea Sfintelor Icoane. Ediție transliterată și diortosită* de Arhim. Pimen Costea. Carte tipărită cu binecuvântarea Preasfințitului Ioachim Băcăuanul, Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Romanului și Bacăului, Roman, 2012, p. 79-194.

gură până la apariția volumului citat din *Călători străini*. Adică aproape un secol!

Se impune însă renunțarea la legenda celei de a doua strămutări, în Țara Românească, întrucât Grigori Țamblac, scriind istoria strămutării de la Târnovo la Vidin și de la Vidin în Serbia, în urma intervenției kneghinei Anghelina la sultanul biruitor, nu știe nimic de această trecere prin Țara Românească. De fapt, caracterul ei pur legendar se dovedește mai ales prin faptul că **n-a existat niciodată o expediție de pedepsire a lui Mircea cel Mare din partea sultanului Baiazid după lupta de la Nicopole, iar înainte de aceasta n-a existat vreun moment în care relațiile cu sultanul bătut la Rovine în 17 mai 1395 să fi permis o cerere de moaște**. Originea acestei legende a fost lămurită însă abia în 1972 de Stelian Metzulescu în „Mitropolia Olteniei”, nr. 7-8, 1972, p. 503-504.

În 1956, în articolul *Sfânta Paraschiva cea Nouă*, publicat în „Mitropolia Moldovei și Sucevei” (anul XXXII, nr. 3-4, p. 122-151) istoricul bisericesc **Scarlat Porcescu** a îmbogățit bibliografia românească despre Sfânta Paraschiva cu o contribuție esențială, în care a făcut distincția între cele trei sfinte cu numele Paraschiva din calendarul Bisericii noastre, sărbătorite una la 26 iulie, alta la 28 octombrie și aceea de la 14 octombrie numită și „cea Nouă”. A reamintit că despre Paraschiva – martira de la 28 iulie există o viață tradusă și în românește și aflătoare în manuscrisul popii Grigore din Măhaci („Codex Sturdzanus”), și **a făcut demonstrația categorică a existenței cultului Sfintei Paraschiva cea Nouă la români încă din secolul al XIV-lea**, cu biserică având hramul ei de pe vremea lui Alexandru cel Bun. Petru Rareș va păstra acest hram catedralei episcopale de la Roman, unde în pridvor este zugrăvită viața ei. **De Preacuvioasa Parascheva în frescele din catedrala episcopală de la Roman** s-a ocupat **Ioan Testiban**, prima oară în 1939 (*Dintr-un pridvor cu fresce*) și apoi în aceeași revistă, anul XXXVII, 1961, nr. 3-4, p. 297-300, subliniind și valoarea și singularitatea acestei opere de seamă a unui pictor anonim din prima jumătate a sec. al XVI-lea. Sunt descrise amănunțit scenele rămase (primele patru au dispărut în urma desființării peretelui pe care erau zugrăvite). Ele pot fi văzute acum, în reproducere color, în volumul *Catedrala episcopală Sfânta Cuvioasa Paraschiva Roman*. Tipărită cu binecuvântarea P.S. Eftimie Episcopul Romanului, Editura Filocalia, 2008, p. 17-19 și 103-105.

* * *

Întârzierea cu care iese de sub tipar această carte, încheiată în decembrie 2012, a permis, în compensație, câteva completări, între care cele mai însemnate

sunt reprezentate de apariția, între timp, a traducerii vieții Sfintei Paraschiva de Patriarhul Eftimie al Târnovei și a istoriei despre transferarea moaștelor de la Târnovo la Vidin și de la Vidin în Serbia, de Grigore Țamblac (ambele traduse de slavistul Gheorghiță Ciocioi) și de valorificarea studiului deschizător de noi perspective al istoricului Dan Ioan Mureșan de către P.S. Ioachim Băcăoanu, episcop vicar al Arhiepiscopiei Romanului și Bacăului, în studiul *Istoricul cultului Sfintei Cuvioase Paraschiva*, difuzat în mapa *Zilele „Episcop Melchisedec Ștefănescu”*. Ediția a XIII-a, Roman, 15-16 mai 2013 și publicat în „Cronica Romanului”.

Alcătuirea și publicarea acestui studiu a fost provocată de un eveniment menit a da un nou curs, în viitor, cultului Sfintei Paraschiva la Roman: găsirea, după aproape o jumătate de secol, a „bucățelei” din mâna Sfintei Paraschiva ascunsă în timpul regimului ateu. Despre această părticică de moaște a ținut să ne dea mărturie Mitropolitul Dosoftei în *Viețile sfinților*, consemnând faptul că în calitate de episcop al Romanului a oficiat un adevărat cult al lor, împreună cu întregul sobor, ceea ce impune datarea cu exact un secol înaintea anului 1641 a cinstirii moaștelor Sfintei Paraschiva, chiar dacă ea s-a manifestat doar față de o mică parte din aceste moaște și nu față de racla adusă la Iași de Vasile Lupu. A. Falangas (*Présences grecques dans les Pays roumains (XIV-XVIe siècles)*, București, Omonia, 2009, p. 125, nota 195) atrăgea atenția că „d’après le métropolitaine Dosithée des reliques censées appartenir à la bienheureuse furent apportées de Constantinople en Moldavie, avant même l’acquisition de sa dépouille par le prince Basile”, dar trimiterea la Melchisedec, *op. cit.*, p. 33 nu corespunde realității deoarece el nu pomenise nimic de aceasta la pagina indicată. Și trimiterea la p. 41 din studiul lui Melchisedec, despre „cronica latină” (de fapt letopisețul brancovicesc), este greșită, ea fiind la p. 45.

Datorită studiului cu titlul *Autour de l’élément du culte de Sainte Parascève la Jeune en Moldavie*, publicat de istoricul amintit în volumul *L’empereur hagiographe. Culte des saints et monarchie byzantine et post byzantine. Textes réunis et présenté par Petre Guran*, București, 2001, p. 249-280, s-a demonstrat și s-a explicat cauzele faptului că ridicarea cultului Sfintei Paraschiva la o înălțime neatinsă altundeva decât la români aparține lui Petru Rareș. El a fost provocat de minunea săvârșită cu acest voievod, întors teafăr de la Constantinopol pentru a doua domnie, în 1541. P.S. Ioachim Băcăoanu și-a completat actul descoperirii moaștelor și așezării lor în raclă, cu explicația provenienței lor la Roman: ea s-a datorat tocmai voievodului ctitor al catedralei episcopale (acum arhiepiscopală), argumentul peremptoriu constituindu-l faptul că această mică bucată din mâna Sfintei a fost montată ca un *pendantiv*, prevăzut cu un mic

belciug menit a permite purtarea pe sub veșmânt. E ceea ce ne îndreptățește să credem că domnul care timp de zece luni și-a pledat cauza în capitala sultanului ce-l alungase în 1538 de pe tronul Moldovei, putând tot atât de bine să-și lase acolo capul și nu să recâștige domnia, a primit acest „talisman” de la Patriarhul Ieremia I, păstrătorul moaștelor date de sultanul Soliman în 1521 lui Teolept I.

În felul acesta, conchide P.S. Ioachim, cultul Sfintei Paraschiva de la Roman s-a încărcat de o semnificație depășind pe aceea a unei minuni săvârșite cu un individ, fie el și domn: este o recunoștință și totodată o rugă față de aceea care a mântuit atunci o țară și un neam dintr-o mare primejdie. Ceea ce-i conferă tocmai în zilele noastre o însemnătate depășind-o pe aceea de acum aproape o jumătate de mileniu.

LIX. Învățătură de măcenia Svântului și slăvitului Marelui Măcenic Dimitrie, din 26 octombrie, prima din cele patru „măcenii” între care este și cea a Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava, aduce în cuprinsul literaturii de limbă românească unul din genurile cele mai importante și mai răspândite ale literaturii creștine: **patimile martirilor** pentru credință în Hristos.

Originea cultului martirilor și genul literar al martirologiilor au făcut obiectul a două din lucrările fundamentale ale lui Hippolyte Delehaye⁹³, iar categoriei de sfinți martiri proveniți dintre militari le-a închinat o a treia, intitulată *Les légendes grecques des saints militaires*, în care s-a ocupat de cei doi sfinți omonimi, Teodor Tiron și Teodor Stratilat, de Sfântul Gheorghe și de Sfinții Procopie, Mercurie și Dimitrie. Dintre ei, pe trei – Sfântul Dimitrie, Sfântul Teodor Tiron și Sfântul Gheorghe – îi găsim selectați și de Mitropolitul Varlaam pentru cartea sa, adăugându-l în categoria martirilor pe Sfântul Ioan cel Nou de la Suceava. În felul acesta, în grupul de șapte hagiografii, martirii dețin majoritate, restul ipostazelor sfințeniei fiind reprezentate de Sfântul Simeon Stâlpnicul, Sfânta Paraschiva și Sfântul Nicolae.

Că literatura română în proză (socotind *Pripealele* lui „Filotei monahul, fost logofăt al lui Mircea Voievod” la poezie, cum au și fost publicate)⁹⁴ începe cu o veritabilă capodoperă a genului patimilor martirilor pentru credința în Hristos, o capodoperă ce a dobândit circulație universală în Ortodoxie (mai întâi în limba universală în care a fost scrisă – slavona – și apoi prin tradu-

⁹³ *Les origines du culte des martyres*. Deuxième édition revue, Bruxelles, 1933 și *Les passions des martyrs et les gens littéraires*, Bruxelles, 1921. Spre regretul meu, n-am mai putut folosi importantul volum *Les cultes des saints souverains et des saints guerriers et l'idéologie du pouvoir en Europe Centrale et Orientale. Actes du colloque international 17 janvier 2004*, New Europe College, Bucarest. Volume coordonné par Ivan Biliarsky et Radu G. Păun, și în mod special studiul Étienne le Grand et les saints guerriers dans la tradition populaire et les sources narratives.

⁹⁴ *Poezia românească medievală*. Antologie de Dan Horia Mazilu.

cerile/prelucrări neogrecești realizate după versiunea românească), este parcă un semn premonitoriu dacă privim din perspectiva celor aproape șase secole ce ne despart de scrierea ei. Tăria cu care neamul românesc avea să țină la credința în Iisus Hristos, punând-o mai presus de viață și fiind gata să moară pentru ea, precum simbolul suprem – martirii Brâncoveni – s-a vădit întâi în alegerea unui asemenea martir pentru credință ca „patron” și ocrotitor al românimii de la est de Carpați și în așezarea la temelie literaturii sale a „mucenici” lui. În decursul istoriei, avea să se vădească în tenacitatea cu care, aflați fie sub presiunea și agresiunea altor credințe (sau a unei necredințe devenită religie!), fie a altor confesiuni creștine, le-a ținut piept, cu acea putere lăuntrică mai presus de puterile lumești, căreia în *Cartea românească de învățătură* i-a fost închinată predica la *Duminica Tuturor Sfinților*.

De vremea lui Ștefan cel Mare și a lui Neagoe Basarab este legată „legenda românească a sfinților militari”. Cel ce a făcut din Creștinismul ortodox românesc replica la fanatismul islamic a fost și cel care a înălțat, precum un alt Macarie al Ierusalimului de odinioară, Sfânta Cruce, spre a fi văzută de toată suflarea ortodoxă ca semn al biruinței Sale pe meleagurile nord-dunărene. A clădit pentru aceasta biserica de la Pătrăuți (1487) și a poruncit pictorilor să reprezinte cavalcada sfinților militari ce o duc și o urmează, în locul scenelor la care se vor opri – conform „istoriei” de la care părintele său se derogase – cei ai lui Petru Rareș la Dobrovăț.

Cultul sfinților martiri militari face parte inseparabilă din istoria românilor, în măsura în care ea a fost configurată de acea putere sufletească și de acele „stări de spirit” care, după Nicolae Iorga, sunt cele ce creează în ultima instanță istoria. Pe steagurile sale de luptă, Ștefan cel Mare l-a pus pe Sfântul Gheorghe. Iar în cronica țării, scrisă sub ochii lui și în parte dictată de el, domnul este înfățișat de două ori câștigător al luptei și cu ajutorul rugăciunii sfinților.

Prima dată, ce-i drept, a fost contra fraților de neam de peste Milcov, când a trebuit să vină lângă el însuși Sfântul Procopie, ca să-i poată bate. Pe când victoriile de la Baia și Vaslui le câștigase numai cu ajutorul generic al lui Dumnezeu, care prin robul său Ștefan Vodă umilise exemplar trufia craiului Mateiaș și zdrobise oștile dușmanilor Creștinătății:

„În anul 6989 (1481) luna iulie 8, duminică, a fost război cu muntenii și cu Țepeluș la Râmnic și a biruit iarăși Ștefan Voievod, cu mila lui Dumnezeu și cu rugăciunile Preacuratei Maici a lui Dumnezeu și ale tuturor sfinților și cu ruga Sfântului mare mucenic Procopie.”

A doua oară, Sfântul Dimitrie este cel ce se roagă alături de Maica Domnului:

„Și i-a ajuns la marginea făgetului Cozminului. Și l-a luat pe Dumnezeu cel de sus în ajutor și i-a lovit joi, luna octombrie, 26. Și cu mila lui Dumnezeu și cu rugăciunile Preacuratei Maicii Domnului și cu ruga Sfântului și slăvitului mare mucenic Dimitrie, izvorătorul de mir, a biruit atunci domnul Ștefan Voievod și i-a bătut și astfel i-a gonit prin făgetul Cozminului, omorându-i și tăindu-i”⁹⁵.

Scriind peste aproape un sfert de mileniu după așternerea pe hârtie a celor de mai sus și luându-le ca temelie – împreună cu întreaga scriere –, pentru cronica sa, Grigore Ureche avea să le dea nu numai versiunea românească, ci și expresia literară a modului cum ajunsese să trăiască în sufletele urmașilor:

„Fu războiu în Țara Muntenească, de s-au bătut Țăpăluș Vodă cu Ștefan Vodă la Râmnic și au biruit Ștefan Vodă cu mila lui Dumnezeu și cu ruga Precistii și a tuturor sfinților și cu ajutorul Sfântului și marelui mucenic al lui Hristos Procopie”.

Rugăciunile devin deci *ajutorul* și schimbarea se continuă puțin mai departe:

„Zic să se fie arătat lui Ștefan Vodă Sfântul mucenic Procopie, umblând deasupra războiului călare și întrarmatu ca un viteaz, fiind într-ajutoriu lui Ștefan Vodă și dând vâlvă oștii lui. Ci iaste de a-l și crede acest cuvânt, că deaca s-au întors Ștefan Vodă cu toată oastea sa, cu mare pohfală, ca un biruatoriu, la scaunul său, la Suceava, au zidit biserică pre numele Sfântului mucenic Procopie, la satu la Badeuți, unde trăiește și până astăzi”.

Și cealaltă:

„Și a patra zi i-au ajuns în pădure, joi, octombrie în 26 de zile, luându ajutoriu pre Dumnezeu și cu ruga Preacistii și a Sfântului marelui mucenic Dimitrie lovindu-i de toate părțile și oborându copacii cei înțințați asupra lor, multă oaste leșească au peritu”⁹⁶.

Cel care a dat acestui cult și „legendei românești a sfinților militari” o manifestare demnă de geniu său, și literar, a fost însă Neagoe Basarab. În ctitoria sa de la Argeș, socotită de contemporani, precum Gavriil Protul, mai presus de Sfânta Sofia ca frumusețe, și care de fapt pentru lumea ortodoxă a vremii fusese gândită să fie pentru conștiința ortodoxă ceea ce fusese până nu demult Sfânta Sofia, acum devenită moschee⁹⁷, au fost pictați nu mai puțin de

⁹⁵ „Letopisețul de când s-a început țara Moldovei”. *Letopisețul lui Ștefan cel Mare*. Ediție îngrijită, introducere, studiu introductiv și note de G. Mihăilă, București, Editura Academiei Române, 2005, p. 47 și 48.

⁹⁶ *Cronica lui Grigore Ureche dupe cel mai veci manuscris cunoscut*. Ediție și studiu de Dan Zamfirescu, București, Editura Roza Vânturilor (sub tipar).

⁹⁷ „Căci Justinian înălțând acest «templu al lui Solomon» crea un adevărat centru al conștiinței bizantine care va susține imperiul în decursul multor secole” nota Nicolae Iorga în *Istoria vieții bizantine. Imperiu și civilizația*. După izvoare. Traducere Maria Holban, București Editura enciclopedică română, 1974, p. 283.

16 sfinți militari⁹⁸. O adevărată armată suprafirească! Dar ceea ce reprezenta un lucru unic, și a rămas ca atare, a fost ceea ce ne scrie Paul de Alep, fiul, secretarul și însoțitorul Patriarhului Macarie Zaim al Antiohiei:

„Toți cei care intră în biserică trec printre cei doi [stâlpi] din fața ușii din afară; ceilalți doi, corespunzători, se află înaintea ușii a doua, adică a „chorosului”, apoi alți patru, de partea dreaptă, și patru de cea stângă împlinesc numărul de doisprezece, care e acela al apostolilor, ca mai înainte. **Între fiecare pereche de stâlpi este câte o icoană mare, opera unor artiști cretani, de o frumusețe uimitoare, pictată pe amândouă fețele. Pe partea din față sunt niște martiri călări [iar] pe spate sunt chipurile unor cuvioși vestiți.** În dosul stâlpilor, la dreapta, sunt mormintele domnilor Țării Românești, ale ctitorilor mănăstirii și ale soțiilor lor și pe peretele acela sunt zugrăvite chipurile lor, al fiecăruia în parte.”⁹⁹

Emil Lăzărescu a reușit să găsească aceste icoane și a închinat celei mai bine păstrate un studiu deschizător de orizonturi în 1967¹⁰⁰. De dimensiuni „neobișnuite la noi” (1,45 × 1,23 m) ea are pictați pe o față pe Sfântul Alexie omul lui Dumnezeu, între Sfinții Varlaam și Ioasaf și pe cealaltă „un sfânt militar călare, al cărui nume nu mai poate fi citit astăzi din pricina unor repictări ulterioare”.

Autorul articolului notează că „inventarele mănăstirii” amintesc patru nume «vechi» ce s-au aflat «între stâlpi» până când la 2 decembrie 1867 interiorul bisericii a fost devastat de un incendiu» (p. 198). „Odată știute cele de mai sus trebuiau căutate, se înțelege, și celelalte trei icoane pe care inventarele mănăstirii le menționau ca existente până la mijlocul secolului trecut. Ani de-a rândul toate căutările au fost zadarnice și părea plauzibilă ipoteza că ele ar fi dispărut cu prilejul incendiului sus-amintit. În sfârșit, cu un an în urmă, ele au putut fi regăsite la mănăstirea Cozia, unde fuseseră aduse de la mănăstirea Ostrov. Dar din păcate, pe una dintre fețe – cea cu sfinții cuvioși, nerepictați în 1798 – nu se mai poate vedea decât lemnul și foarte slabe urme ale zugrăvelii, iar pe cealaltă a sfinților militari (Sfinții Gheorghe, Dimitrie și Theodor Tyron)

Comparată de Gavriil Protul cu templul lui Solomon și Sfânta Sofia a lui Justinian, marea ctitorie de la Argeș era menită să devină centrul unei Ortodoxii postbizantine în mare parte acoperită de diluviul otoman dar avându-și la nord de Dunăre un teritoriu pe care apele nu-l putuseră covârși, putându-se organiza rezistența, susținută nu doar moral ci și material. Noua ordine creștină ce se opunea ordinii otomane și-a avut centrul în Țările Române până în secolul al XVIII-lea când, în a doua lui jumătate, Ecaterina a II-a și-a asumat sarcina lichidării celei otomane, obiectiv care depășise puterile românilor.

⁹⁸ Emil Lăzărescu, *Biserica mănăstirii Argeșului*, București, Editura Meridiane, 1967, p. 15. Colecția „Manuscrisele patriei noastre”.

⁹⁹ *Călători străini despre Țările Române ...*, vol. 6, p. 167. Și Gavriil Protul în *Viața Patriarhului Nifon vorbește de icoanele „din tindă”* (adică pronaos) așezate între stâlpi și având „câte două fețe”.

¹⁰⁰ *O icoană puțin cunoscută din secolul al XVI-lea și problema pronaosului bisericii mănăstirii Argeșului*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, XIV, 1967, nr. 2, p. 187-199.

doar masiva repictare” (p. 199). Nu știm ce sfânt este cel al cărui nume nu se mai poate citi, dar pe toți cei trei identificați îi găsim în cartea Mitropolitului Varlaam!

Emil Lăzărescu își încheia studiul cu aceste considerații ce merită să fie cunoscute de cât mai mulți și de aceea le transcriem aici:

„Înainte de a încheia, să ne întoarcem, pentru o clipă, la cea mai bine păstrată dintre cele patru piese rămase din zestrea de icoane a ctitoriei lui Neagoe, la cea rămasă și azi la Curtea de Argeș – și pe care profesorul Mihail Alpatov, văzând-o a calificat-o ca «la plus belle des icônes que j'ai vues chez vous» – pentru a face câteva scurte considerente asupra stilului lucrării și asupra viziunii artistice a vremii în care a fost zugrăvită.

Ambele ei fețe nu numai că aparțin aceleiași vremi, ci fără doar și poate au fost pictate de aceeași mână. În amândouă cazurile, compoziția este perfect adecvată subiectului: simplă și statică în reprezentarea celor trei sfinți cuvioși, a căror frontalitate reamintește ceva din hieratismul Sfinților Simeon și Sava, din cunoscuta icoană de la Neagoe, aflată azi în colecția Muzeului de artă a Republicii, la București; complexă și dinamică, în cazul sfântului militar reprezentat în plin avânt biruitor, străpungând cu lancea trupul unui dușman* doborât sub picioarele calului său.

Este evident deci că hieraticul și dinamicul n-au apărut doar întâmplător în cele două reprezentări, ci că ele constituie modalități de expresie pe deplin stăpânite de către zugrav, și anume în așa măsură, încât cu ajutorul lor el a voit și a reușit să-și accentueze mesajul. Hieratismul și dinamismul corespund celor două extreme între care se desfășura întreaga viață a lumii medievale: idealul ascetic și participarea activă la tumultoasa viață reală și necruțătoare din jur. Și astfel, icoana de care ne-am ocupat apare ca o ilustrare a chipului de a privi lumea al vremii și a felului în care era concepută menirea voievodului, pe deplin corespunzătoare celor ce se desprind din întreaga politică a lui Neagoe, ca și din paginile *Învățăturilor*, a căror paternitate – atâta vreme contestată – îi este azi din nou atribuită. Căci – cum parțial s-a putut desprinde chiar din cercetarea de față și cum vom arăta cu alt prilej – ctitorul mănăstirii Argeșului a încercat în permanență să îmbine calitatea de cărturar (în format teologică specifică vremii) cu cea de participant la o cruciadă de eliberare a Peninsulei balcanice de sub jugul otoman, cruciadă îndelung visată și pregătită, rămasă însă – din motive străine de voința voievodului român – pentru totdeauna la stadiul de dorință neîmplinită.” (p. 199)

Un lucru este clar: sfinții militari, în viziunea românilor, au participat la istoria lor, la lupta lor pentru supraviețuire, ceea ce nu apare în cultul grecesc ce li s-a acordat. Invocarea ajutorului lor făcea parte din această strategie de supraviețuire. **Cultul sfinților militari și cultul Sfintei Cruci au fost împletite în fresca de la Pătrăuți.**

* O inscripție slavonă, abia descifrabilă, situată deasupra capului personajului, dă numele împăratului Dioclețian, ceea ce înseamnă că sfântul respectiv a fost martirizat în cursul mării persecuții inițiate de acest împărat. Cum însă în această persecuție au fost martirizați mai mulți dintre sfinții militari, nu putem afla pe această cale numele martirului reprezentat în icoană (nota 47).

Cel care a fost succesorul părintelui său în Moldova, dar în cultura și arta românească a preluat și tradiția lui Neagoe Basarab a fost totodată acela sub domnia și cu directa participare a căruia *arta* zugrăvirii bisericilor se angajează pe față, sau pe ocolite după un anumit moment, să **înfățișeze și să participe direct la confruntarea românilor cu puterea otomană**. Aceasta dobândește supremația în Răsărit și pătrunde până-n centrul Europei, odată cu transformarea Ungariei răsăritene în pașalâc cu capitala la Buda (1541). Petru Rareș este contemporanul celui mai mare dintre sultani, Soliman Magnificul, care-l detronează și-l alungă din Moldova în septembrie 1538, dar îl iartă și-l retrimite pe tron în februarie 1541. Luându-i însă toată partea de sud a Moldovei de peste Prut (Bugeacul), dar dându-i răgazul a încă 5 ani de domnie, până la 3 septembrie 1546, când își sfârșește aventura vieții pământești. O viață din care a reușit să facă una dintre cele mai răsunătoare și mai „mediatizate” în Europa, între a lui Vlad Țepeș și a lui Mihai Viteazul.

Așa cum a reușit să o descifreze Sorin Ulea¹⁰¹ arta Moldovei lui Petru Rareș este izvorâtă toată din efortul păstrării existenței țării în momentul de vârf al confruntării cu uriașa putere otomană, răstimp în care orice tentativă de împotrivire cu armele devenise fatală (o va dovedi chiar pățania lui Petru Rareș) și singurul făgaș pe care mai putea să se manifeste rămăsese cel artistic. Celebre azi în toată lumea, frescele de la Humor și Moldovița reprezentând asediul Constantinopolului, au fost pictate având în mână celebra scriere a lui Nestor Iskander despre căderea Constantinopolului în 1453, binecunoscută lui Petru Rareș, după cum ne-o dovedește Ivan Peresvetov¹⁰². Această temă a trebuit să fie abandonată după 1541, în pictura Voronețului, ea fiind înlocuită cu *Mucenicia Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava*, unde însă oștenii care-l bat și martirizează pe Sfânt sunt îmbrăcați în uniforme turcești. În scena nu mai puțin celebră a Judecării de Apoi, purtătorii de turbane merg în ceată la iad.

În acest climat, cultul sfinților militari este întreținut sistematic, și Vasile Drăguț în monografia închinată mănăstirii Dobrovăț, a cărei pictură marchează debutul marii înfloriri din vremea lui Petru Rareș scria:

„În timp ce cupola naosului și arcele învecinate au fost rezervate ierarhiei cerești și evangheliștilor, semnificând prin aceasta biserica triumfătoare, dacă registrele

¹⁰¹ *Originea și semnificația ideologică a picturii exterioare moldovenești (I)*. Extras din „Studii și cercetări de istoria artei”, X, 1963, p. 57-93 și II, în *ibidem*, XIX, 1972, p. 37-53. Versiunea franceză: *La peinture extérieure moldave: où, quand et comment est-elle apparue*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, XXIII, 1984, nr. 4, p. 285-311. Vezi acum și *Chivotele lui Petru Rareș și modelul lor ceresc. O investigație artistică a bisericilor – chivot din nordul Moldovei, întreprinsă de Sorin Dumitrescu*. Ediție îngrijită de Monica Dumitrescu, București, Editura Anastasia, 2001.

¹⁰² Ștefan Ciobanu, *Domnitorul Moldovei Petru Rareș în literatura rusă veche*. Extras din „Revista Istorică Română”, XIV, 1944, nr. 2.

superioare ale pereților au fost rezervate faptelor pământești ale lui Iisus Hristos, ca temei recunoscut al credinței, registrul inferior este rezervat sfinților militari, ca simbol al bisericii luptătoare. De-a lungul pereților de sud, de vest și de nord pot fi văzuți sfinții militari Heracleie, Ilarie, Dimitrie, Nistor, Axentie, Evghenie, Mardarie (peretele sudic), Nichita (peretele vestic), Mercurie, Teodor Tiron, Teodor Stratilat, Procopie, Gheorghe, Trifon (peretele nordic). Reprezentați în picioare, îmbrăcați în armuri și purtând însemne ale îndeltnicirii militare – sulite, scuturi, arcuri, săgeți – sfinții militari alcătuiesc un registru care, departe de a cădea în monotonia și stereotipia unor atitudini asemănătoare, prezintă o mare varietate de atitudini și de gesturi, principalul numitor comun fiind distincția ținutei. Înalti, cu membre subțiri, nervos desenate, sfinții militari au cu toții figuri de o nobilă expresie bărbătească. Fizionomiile lor nu lasă să deslușească bucuria brutală a triumfului, ci mai degrabă tristețea împovărată a unei grele misiuni. De o frumusețe antologică sunt grupul sfinților Axente, Evghenie și Mardarie, Sfântul Mercurie și mai ales grupul celor doi Sfinți Teodor. Aceștia din urmă și-au depus la pământ scuturile, arcurile și tolbele cu săgeți, pentru a se închina, într-o mișcare simetrică, pruncului Isus. Ideea afrontării celor doi sfinți omonimi avea să fie reluată de aici încolo la multe picturi murale din Moldova; la biserica Sf. Gheorghe din Suceava, la biserica mănăstirii Coșula, devenind caracteristică în pictura murală din Moldova în secolul al XVI-lea.

Pe peretele de vest, în rândurile sfinților militari aflăm grupul celor doi Sfinți împărați Constantin și Elena, care duc între ei o cruce: crucea sub al cărei semn ar fi luptat și învins, în bătălia de la podul Milvius, Constantin (anul 312), bătălie după care în edictul de la Milan (anul 313), împăratul a recunoscut libertatea de cult a creștinismului. Înveșmântați în toată pompa imperială bizantină, cei doi sfinți introduc în registrul sfinților militari ideea, atât de dragă evului mediu, potrivit căreia autoritatea seculară este de obârșie divină. **Făcând pandant celor doi împărați de cealaltă parte a ușii de intrare, în naos se află tabloul votiv cu grupul celor trei domnitori moldoveni: Ștefan cel Mare, Bogdan și Petru Rareș. Prin situarea lor în rândul sfinților luptători și în directă relație cu sfinții împărați, domnitorii moldoveni își sporeau prestigiul în ochii contemporanilor cărora mesajul acestor picturi li se adresa.** (op. cit., p. 19-20)

Acest cult al sfinților militari nu-și găsisese însă un ecou în literatură, spre deosebire de martiriul lui Ioan cel Nou al cărui erou se învrednicise și de lucrătura în argint de pe racla moaștelor sale, și de una din capodoperele hagiografiei ortodoxe, rămasă unica în care rolul malefic îl joacă nu un împărat păgân prigonitor și nici chiar stăpânitorul închinător la stele, ci un confrate de credință dar... catolic! Este se pare unica viață de sfânt cu asemenea desfășurare, și faptul acesta a contat cu siguranță în determinarea lui Alexandru cel Bun de a-i cumpăra cu bani grei moaștele și a le aduce din Crimeea la Suceava, întâmpinându-le la Iași, spre a desfășura procesiunea ce echivala cu notificarea regatului polon că voința Moldovei este de a rămâne ortodoxă.

Atunci însă când autorul *Cărții românești de învățătură* aduce pe limba românească opera din prima jumătate a secolului al XV-lea semnată „Grigorie monahul și prezbiterul de la marea biserică a Moldovlahiei”, el repetă gestul zugravilor de la Voroneț: face din închinătorul la stele un cadiu turcesc cu religie clar mahomedană și având un împărat de la care i se promite că va primi recompensă. Sunt „informații” care nu se găseau în scrierea lui Grigorie, așternută atunci când Cetatea Albă nu ajunsese sub stăpânirea împăratului de la Istanbul și nici Moldova nu fusese obligată la penibilul act de închinare al lui Petru Aron din primăvara anului 1456, când împreună cu Mitropolitul Teoctist și cu boierimea Moldovei acceptă plata unui haraci de 2.000 de galbeni anual către Poartă.

Versiunea românească dată de Mitropolitul Varlaam *Muceniei lui Ioan cel Nou* a primit în culorile epocii când, și pentru care a fost realizată. Dar nu este scrisă în genunchi, ci tocmai spre a continua marele efort de supraviețuire prin puterea sufletească la ceea ce era arătat ca o pedeapsă a lui Dumnezeu pentru păcatele noastre (vezi p. 671).

Acestei cauze îi sunt închinată în mod vădit și cele trei texte prin care autorul *Cărții românești de învățătură* a coborât de pe pereții bisericilor în paginile cărții pe cei trei principali sfinți militari – Dimitrie, Teodor Tiron și Gheorghe. În filele de carte a făcut din arta cuvântului său echivalentul artei cu care fuseseră zugrăviți câteva secole la rând.

Primul este Sfântul Dimitrie, fiindcă aceasta era ordinea sărbătorilor fixe. Sfântul Teodor Tiron îi urmează, deși prăznuirea sa cade în perioada pregătirii Postului Mare, iar ultimul este Sfântul Gheorghe, despre care Hippolyte Delehaye scria:

„Printre sfinții antichității, nimeni n-a eclipsat gloria Sfântului Gheorghe. Renumele său s-a răspândit în toate părțile lumii creștine; Orientul și Occidentul l-au celebrat cu entuziasm. În proză și în versuri, în toate idiomurile lor, iar literatura care s-a inspirat din luptele marelui martir, al celui victorios prin excelență (τροπαιοφόρος) este una din cele mai stufoase din câte ne oferă ca exemple hagiografia” (*op. cit.*, p. 45)

Prin pana Sfântului Ierarh Varlaam și „idiomul” răsăritean al românilor s-a adăugat la mijlocul veacului al XVII-lea acestei celebrări universale.

* * *

Învățătură de măcenia Svântului și slăvitului marelui măcenic Dimitrie aduce pentru prima oară în limba română una dintre cele mai celebre și răspândite hagiografii și-i oferă posibilitatea autorului acestei versiuni să-și

dea măsura deplină a talentului scriitoricesc, atât prin narațiune, cât și prin firescul dialogurilor ce prefigurau arta lui Ion Creangă. Este suficient ca după ce am terminat de citit cele 5 pagini din *Cartea românească de învățătură* să trecem la cele 15 din versiunea românească a lui Damaschin Studitul pentru aceeași cuvântare, ca să realizăm diferența de stil și în acest gen de creație, pe care Nicolae Iorga, așa cum aminteam, l-a caracterizat drept „nuvela și romanul evului mediu”.

Față de cele două hagiografii care i-au precedat – a Sfântului Simeon Stâlpnicul și a Sfintei Paraschiva –, aceasta răspunde cel mai bine caracterizării date de marele istoric. Dar am putea spune azi că are o dinamică și o acțiune „de film”, cu dialoguri gândite spre a le întreține pe ambele. Sfântul aruncat în groapa cu scorpie și nimicind-o cu puterea ce i-o dădea Hristos este o secvență perfectă de film. Lupta cu uriașul Lie „dintr-un sat sârbesc” pe un pod sub care erau puse țepușe de fier pentru cel ce cădea, și în care Lie îi aruncase pe toți cu care se luptase până atunci, dar unde tânărul creștin Nestor, binecuvântat de sfânt în închisoare, îl doboară, este alta. Citind această hagiografie în redactarea dată ei de Mitropolitul Varlaam suntem îndemnați să adăogăm la cuvintele lui Nicolae Iorga „și filmul evului mediu”.

Este adevărat că încheind cu o învățătură prin care-i lămurea pe ascultători că „acum nime nu iaste să se nevoiască pentru credința noastră”, adică să fie supus martiriului, **mitropolitul nu a avut coșmarul profetic a ceea ce avea să cășuneze peste neamul său trei veacuri mai târziu, când se va reedita și cu ai săi timpul martirilor pentru Hristos.**

Izvorul acestei hagiografii nu pune nicio problemă după ce Pandele Olteanu l-a descoperit și a întreprins primele analize comparative¹⁰³. Dar așa cum spuneam, citind pe Damaschin Studitul după Mitropolitul Varlaam, lungimile retorice și toată partea de la urmă, despre minunile postume ale Sfântului, au ca efect să toarne plumb în aripile povestirii cu care ierarhul moldovean dorea să creeze, prin aceste texte hagiografice, **modele**.

Cea mai revelatoare comparație este însă cu ceea ce Mitropolitul Dosoftei avea să dea, la rândul-i, despre Sfântul Dimitrie, în ale sale trei volume din *Viața și petrecerea svinților*, Iași, 1682-1686¹⁰⁴. Ea ne arată de ce, și până azi, autorul

¹⁰³ Izvoare, originale și modele bizantino-slave în operele mitropolitului Varlaam, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXXVIII, 1970, nr. 1-2, p. 141-142; Elemente de folclor și de literatură populară din Cazanul mitropolitului Varlaam în lumina izvorului neogrec „Cuvântările lui Damaschin Studitul”, în „Philologica”, II, Academia de științe sociale și politice, Centrul de științe sociale din Craiova, București, Editura Academiei Române, 1972, p. 152-154; Damaschin Studitul și mitropolitul Varlaam al Moldovei în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, LII, 1976, nr. 3-4, p. 237-239.

¹⁰⁴ Dosoftei, *Viața și petrecerea svinților*, Iași, 1682-1686. Text îngrijit, notă asupra ediției și glosar de Rodica Frențiu, Cluj, Editura Echinocțiu, 2002, p. 85-87.

Cărții românești de învățătură nu și-a găsit egalul, chit că cei ce l-au imitat s-au numit Nicolae Iorga, Mihail Sadoveanu sau Lascarov-Moldovanu.

LX. Învățătură la săborul Svenților voievodzilor îngerești Mihail și Gavriil din 8 noiembrie este cea dintâi lecție de *angelologie* din teologia și în limba românească, precum și prima operă a unui român dedicată acestor creaturi divine fără de trup, peste care erau „voievozi” Sfinții Mihail și Gavriil. Vor trebui să treacă aproape trei secole și jumătate până când să apară o carte românească *Despre îngeri*, dar în limba engleză (în românește va fi tradusă abia în 1992), ce-i drept semnată de o autoare de sânge regal: Maica Alexandra, principesa Ileana a României¹⁰⁵. Prima carte în limba română, a filosofului Andrei Pleșu, se va publica în 2003, la exact 360 de ani după textul varlaamic¹⁰⁶.

Despre îngeri ar fi vorbit la Universitate Nae Ionescu și ar fi existând chiar notele de pe curs la un preot, dar deocamdată singura mărturie despre existența măcar a unei prelegeri despre îngeri are un caracter anecdotic.

În prezent, prima informație despre acest subiect se poate căpăta din *Dicționarul enciclopedic de cunoștințe religioase* de prof. dr. Ene Braniște și dr. Ecaterina Braniște, din care aflăm că Dionisie Pseudo-Areopagitul „vorbește despre îngeri într-una din lucrările sale intitulată *Despre ierarhia cerească*, arătând că aceasta este formată din *nouă cete îngerești* împărțite în trei triade: 1. *Serafimi, Heruvimi, Tronuri* (scaune) 2. *Domnii. Puteri. Stăpâni* 3. *Începători. Arhangheli, Îngeri*. Acestea sunt nume ale cetelor îngerești, căci nume individuale se cunosc numai trei: Mihail, Gavriil, Rafail” (p. 240). Găsim pentru prima oară această informație și în *Cartea românească de învățătură*, unde se citește întâia „fișă de dicționar” despre aceste ființe.

În prefața la versiunea românească a cărții Maicii Alexandra – principesa Ileana a României, Înaltpreasfințitul Arhiepiscop Irineu al Alba Iuliei, pe atunci

¹⁰⁵ Mother Alexandra, *The Holly Angels. Light and Life*. Publishing Company, Minneapolis, Minnesota, 1987. Maica Alexandra. Principesa Ileana a României, *Sfinții îngeri*. Traducere de dr. Irineu Pop-Bistrițeanu, episcop vicar. Stilizare de prof. Luminița Nicolescu. Ediție îngrijită de Sorin Dumitrescu, București, Editura Fundației „Anastasia”, 1992. Retipărită de aceeași editură în 2012 și anterior de Editura Sophia în 2009.

¹⁰⁶ *Despre îngeri*, București, Editura Humanitas, 2003. La p. 281 cuprinde și *Tabloul ierarhiilor cerești*. Cartea a fost reeditată în 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2010. Faptul că această carte cu șapte ediții în limba română a fost tradusă până acum în franceză, germană, engleză, maghiară și polonă demonstrează că problema îngerilor a rămas actuală, indiferent de ce se întâmplă în lume, sau poate tocmai de aceea. Bizantinii au fost citați mereu ca lipsiți de simțul realității, deoarece se ocupau de sexul îngerilor în timp ce turcii băteau cu tunurile în zidurile Constantinopolului. Dar este oare o nebunie să ne preocupe posibilitatea ajutorului îngeresc într-o lume despre care Heidegger spunea că numai Dumnezeu o mai poate scăpa de catastrofa spre care galopează sub biciul „cavalerilor apocalipsului”? Or, *îngerii sunt tocmai instrumentele divine pentru a-i ajuta pe oameni să nu piară de păcate, cum arată și Sfântul Varlaam!*

episcop-vicar la Cluj, scria aceste cuvinte ce pot servi drept cel mai potrivit și esențial comentariu la textul de acum 370 de ani al Mitropolitului Moldovei: „În acest secol, foarte puțin s-a scris despre Sfinții Îngeri. În multe minți, îngerii sunt doar un produs al imaginației, ca Santa Claus (personificare a Crăciunului, în lumea apuseană), sau stafiile magice. Însă Biblia accentuează realitatea lor și servirea constantă în numele poporului lui Dumnezeu. Într-o lume materialistă, care totuși este depănată cu rău și suferință, trebuie să descoperim din nou învățătura autentică a Sfintei Scripturi despre Sfinții îngeri. Conținutul spiritual al întregii lumi îngerești se comunică și înrăurește, fără îndoială, conținutul spiritual al lumii omenești.

Maica Alexandra a arătat cât de important este locul îngerilor în viața omului” (p. 182). [subl.n.]

Este exact ceea ce a vrut să arate, pentru prima oară în limba și teologia românească, Sfântul Ierarh Varlaam în prima parte a predicii sale!

În partea a doua este explicat sensul sărbătorii, anunțat cu același tact pedagogic: „Cade-se de-acum să știm pentru ce prăznuim astăzi săborul îngerilor și ce va să dzică sobor. Săbor dzice *adunare*, iară ce iaste adunarea îngerilor, ascultați” (p. 319). Urmează istoria căderii lui Lucifer cu o parte din îngeri și cum celor rămași „marele inger Mihail stătu în mijlocul lor și dzise: «Să stați bine, să stați cu frica lui Dumnedzău». Și numai cât grăi acesta cuvânt, îndată carele cum era, așa să aflară și stătură de-a cădearei. Aceasta dzi prăznuim noi astăzi, fraților. Nu pentru căci au cădzut dracii din ceriu, ce căci că astăzi fu adunarea și starea îngerilor”.

Întrucât în manuscrisul sinodal 209, în *Cazania* de la Zabłudovo, în cartea lui Coresi și în *Cazania* lui Petru Movilă se sare de la Înălțarea Sfintei Cruci la ziua Sfântului Dimitrie, dar fără nimic despre acest sfânt, singurele două cărți în care autorul român a găsit predica despre Sfinții Arhangheli erau cele ale lui Damaschin Studitul și Kiril Trankvilion-Stavrovetki. Avem dovada că le-a folosit aici pe amândouă.

La Damaschin Studitul, Cuvântul 18 intitulat *Poveste de câteva munci și istorii ce s-au făcut de către prea marii voievozi îngerești Mihail și Gavriil* are 27 de pagini. În primele 4 se ocupă de ceea ce Mitropolitul Varlaam va lua și va traduce în cartea sa: definiția îngerilor, împărțirea lor și sensul sărbătorii. În rest, sunt adunate toate minunile Sfinților arhangheli, dar lipsește tocmai aceea din *Cartea românească de învățătură*.

Reproducem mai jos ce a luat de la Damaschin Studitul, reamintind că noi astăzi putem citi cartea lui în românește, din traducerea de la 1747 și în curând după ediția ce stă să apară. Dar Mitropolitul Varlaam le-a tradus

pentru prima oară din slavonește și le-a folosit în cartea sa, punându-le astfel la dispoziție auditorilor și cititorilor săi români. Dar făcând aceasta, a avut grijă să se dispenseze de toată introducerea, în care autorul grec combătea pe cei ce socoteau că cetele îngeresti sunt nouăzeci și nu nouă cum a spus Sfântul Dionisie Areopagitul:

„Ci întâiu să povestescu cum sânt îngerii și câte cete cerești sânt. Apoi, atunci voi veni și la minunile prea marilor voievozi Mihail și Gavriil. [...] Acestea carii zic așa că noao sânt cetele cerești, zic și mai bine și Sfântul Dionisie Areopagitul și Damaschin Ioan la Theologiile lor așa o mărturisescu aceasta, cum că sânt noao cete.

Iară îngerii și cum să chiamă acele noao cete, ascultați.

Îngerul iaste fire înțeleghătoare, adecă care nu poate cinevași să o înțeleagă, iaste pururea clătitoriu, ca și mintea omului, că nici odinioară nu stă la un loc, ci umblea den loc în loc. Iaste și de sine stăpânitoriu îngerul, adecă Dumnezeu nu-l oprește pe înger de va vrea să să facă rău. Că de l-ar fi oprit, diavolul nu s-ar fi făcut den înger diavol, precum au fost întâi înger. Iaste și fără de trup, adecă n-are trup, precum are omul, nici lungime, nici lățime, nici adâncime și iaste pururea slujitoriu lui Dumnezeu și slujește lui Dumnezeu la lucruri și la slavoslovii. La lucruri, adecă când trimite Dumnezeu pre înger și face câte îi poruncește, au suflet să ia, au a sfântă să poslușască, au videnii să arate, au altuceva dumnezeiască poslușanie să facă. Și la slavoslovii că laudă pre Dumnezeu și mărește nenumărată puterea lor.

Iar în ce feliu iaste firea îngerească și ce închipuire și asemănare are, nimini nu știe, fără numai aceștia Dumnezeu care au plăzmuț. Și au și nemurire îngerii, că niciodinioară nu mor, nici să strică, nici pier. Iar fără de trupuri să zic îngerii cât după al nostru trup, iar după Dumnezeu să află grași și trupelnici și sânt și schimbători îngerii după gându, adecă întorcu gândul lor, precum a întorsu oarecând oarecarii den înger de s-au făcut den înger luminați, diavoli întunecați. Și luminați și străluciți și lumina o au de la Dumnezeu, iar nu de la dânșii. N-au trebuință de limbă sau de auzire, că fără cuvânt vorbitoriu și fără de auzire simțitoare înțeleg porunca lui Dumnezeu sau după lumină, au și tocmeala stării lor sau după stare, au și lumina. Sânt și cuprinzători îngerii, adecă când să află într-un loc, într-altul nu să află, când să află în ceriu, pre pământ nu să află, când sânt pre pământ, în ceriu nu sânt. Nu-i ține nici ușe, nici zid, nici lacăt, nici încuetoare, nici pecete nici altceva și au sfințirea și luminarea de la Duhul Sfânt și nu-i știe nimini în ce chip iaste firea lor. Deopotrivă sânt toți, au mai mici, au mai mari, numai Dumnezeu care i-au zidit îi știe. Și sânt și tari și gata la porunca lui Dumnezeu. Cetăți și orașe și locuri și bisereci scutescu și păzescu și ajută și tot creștinul măcar păcătos, măcar drept are câte un înger păzitoriu. Iar celelalte limbi toate au câte un înger. Iar câți vor fi la număr, nimini n-au spus, nici știe, măcar că prorocul Daniil zice: „mii de mii și întunerece de întunerece“. Dar nici el n-au spus câtățimea toată a îngerilor. Și au dar de la Dumnezeu să să închipuiască ori în ce chip le va porunci Dumnezeu.

Însă acele noao cete cerești, în trei cete să împartu câte trei. Ci ceata cea dentâiu iaste a *serafimilor* celor cu câte șase aripi, a *heruvimilor* celor cu ochi mulți și a *scaunelor* celor preasfinte. A doao ceată iaste a *domniilor*, a *puterilor* și a *stăpâniilor*.

Iar a treia iaste, a începătoriilor, a arhanghelilor și a îngerilor, iar numele îngerului va să zică vestitoriu, adecă purtătoriu de veste la porunca lui Dumnezeu. Pentru aceia l-au numit înger, adecă purtătoriu de veste. Și zice Bogoslovul Grigorie la cuvântul cel de la nașterea lui Hristos, cum că mai-nainte de a face ceriul și pământul și pre Adam, au zidit Dumnezeu pre înger. Ci aceste, adecă le-am zis, pentru ca să arăt în ce chip sânt îngerii și în ce feliu iaste firea lor.

Dar cu cuviință iaste ca să spui pentru ce prăznuim noi astăzi adunarea Sfinților Arhangheli și ce va să zică adunare. Adunare va să zică strângere, iar ce iaste strângerea îngerilor, ascultați.

Dumnezeu la început, când au făcut îngerii, i-au lăsat în voia lor, ci unul den înger ce să chema Luceafăr, mai marele întru înger și domnu făcut de la Dumnezeu peste o ceată îngerească s-au mândrit întru sine și au zis că va să-și pue scaunul mai pe sus decât Dumnezeu. Și îndată cât au gândit aceasta să facă, au căzut jos întru adâncul pământului, în beznă. Și den înger ce era s-au făcut diavol. Și după dânsul au căzut toată ceata lui. Ci unii, adecă, au ajunsu în iad, alții au rămas pe pământ desupra, alții au căzut în apă, alții au rămas în văzduh, aceia care să zic vămuitoarii sufletelor omenești. De atuncia când s-au desfăcut ceriul de cădea diavolii, s-au adunat toate cetele cerești. Și arhistratig Mihail au stăut în mijlocul lor și au zis: „Să stăm bine, să stăm cu frica lui Dumnezeu“. Și îndată precum s-au aflat fieștecarele, așa au stăut.

Ci această zi prăznuim noi astăzi, creștinii, nu pentru căci au căzut diavolul, ci pentru căci astăzi s-au făcut starea și adunarea îngerilor.“ (ms. 2610 B.A.R., f. 183-184v)

Pentru ceea ce urmează după textul împrumutat și tradus din *Comoara* lui Damaschin Studitul și până la istoria minunii povestite iarăși cu același dar ce și-a găsit în hagiografie terenul cel mai rodnic pe care a putut să se manifeste, găsim corespondentul slavon în cartea lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki, în care sunt două predici închinete acestei sărbători.

Prima este intitulată *Повъчение на съворъ сѣго архистратига Мѣхѣла и прочіихъ вѣ(з)пло(т)ныхъ аггловъ(ъ)* [Învățătura la Soborul Sfântului arhistrateg Mihail și al celorlalți înger fără trup], iarăși cu introducere și un scurt citat din Evanghelia de la Matei: versetele 10 și 11, capitolul 18: „Vedeți să nu disprețuiți pe vreunul din acești mici, că zic vouă că îngerii lor din ceruri, pururi văd fața Tatălui Meu, carele este în ceruri. Căci Fiul omului a venit să caute și să mânuiască pe cel pierdut“. Este urmat de tâlcul în cele două părți, fără o a treia. Titlurile lor: *Въ сътворенію аггловъ(ъ) і ѡ естѣ(ѣ)ствѣ или состоянію тѣхъ чиновномъ* [Despre crearea îngerilor și despre natura sau starea lor în cinuri], iar al doilea *О ѡ(т)падѣнію сатаны и ѡ архистратигѣ Мѣхѣлѣ стронителѣ и стражѣ видимаго мира сего съ вѣ(ѣ)мъ чинномъ своимъ, бѣ(ѣ) во вѣ(ѣ)чнѣ емоу видимѣю тварѣ. И ѡ чѣдотво(р)ныхъ(ъ) дѣлахъ его* [Despre căderea satanei și cum că arhistrategului Mihail, ziditorul

și paznicul lumii acesteia văzute, cu tot cinul său, Dumnezeu i-a încredințat lumea văzută. Și despre faptele sale minunate].

Întrucât din această primă predică provin toate împrumuturile făcute de autorul român, și anume din partea a doua, ne oprim asupra ei, cu observația că ceea ce șochează pe oricine compară predica lui Damaschin Studitul cu cele două ale autorului ucrainean este similitudinea izbitoare și aproape transferul de informație și plan, ceea ce impune o dată mai mult un studiu paralel care să demonstreze cunoașterea operei predicatorului grec, desigur în versiunea ei slavonă care a circulat și în Ucraina. O bună parte din ceea ce am transcris mai înainte din *Comoara* lui Damaschin Studitul, cu descrierea cetelor îngerești și citarea lui Dionisie Areopagitul, le găsim și aici, dar nu de aici a luat autorul român toată această parte. În schimb, a continuat cu textul lui Kiril Trankvilion-Stavrovetki imediat după ce a epuizat ceea ce-l interesa din predica grecului.

Cea mai îndrăzneță parte a predicii Sfântului Varlaam este aceea care propune pur și simplu o antropologie cu totul diferită de a Sfântului Apostol Pavel. În ea, omul ne apare făcut de Dumnezeu **muritor** cu trupul și nemuritor cu sufletul. Cu alte cuvinte *moartea* nu a intrat în ordinea lumii prin păcatul lui Adam, conform teologiei Sfântului Apostol Pavel, ci a constituit de la început o lege a echilibrului naturii, dar omul a fost dotat cu **suflet nemuritor**:

„Iară după căderea satanei și slugilor lui, atunce făcu Dumnedzau pre om, *ca să hie lăcuietorie cu trupul într-această lume de gios, iară cu sufletul să prăvască frâmseșea lui Dumnedzau cea de sus. Trupul să moară, iară sufletul să custe fără moarte. Aicea să custe puțină vreme, iară dacă va muri să viețuiască în véci, și de pre pământ să dobândească petrecerea cea de sus din carea au cădzut îngerii.*

Și iaste lăsat omul într-această lume ca un luptătoriu. În mijlocul duhurilor celor drăcești să să lupte și pentru luptarea sa să ia de la Dumnedzau cinstea acéia carea o au pierdut îngerii. Pentr-aceea trebuia firei omenești ajutoriu și îndreptătoriu. Și bun ajutoriu dobândi rodul omenesc de la Dumnedzau: pre arhanghelul Mihail și pre Gavriil, cu toate cetele lor. Aceia sămt străjéri vieței noastre și prevéghe pentru sufletele noastre, de gonesc de la noi puterile diiavolului. Aceia ruga noastră o duc lui Dumnedzau și cătră faptele céle bune ne îndeamnă, iară de cătră păcate ne depărtează. Aceia rădică mentea noastră să ne aducem amente de moarte și de mâniia lui Dumnedzau [...] Aceia în ceasul morței noastre despart sufletele noastre din trup și le apără de vame ce simt din pământ până în ceriu.“ (p. 320)

Chiar dacă această antropologie ia în răspăr teologia paulină, ea își găsește în mod neașteptat temeiul în însuși referatul biblic al creațiunii, așa cum avea să ne atragă atenția peste mai bine de trei secole și jumătate Robert Escarpit¹⁰⁷. Ceea

¹⁰⁷ „Peu de gens l'ont remarquée, ni les rabbins, ni les curés: il suffit d'ouvrir la Bible, tout au début, et de lire ce passage de la Genèse, chapitre 3, verset 22. L'Éternel vient de s'apercevoir qu'Adam et Eve ont mangé le fruit de l'arbre de la science du bien et du mal. Alors Dieu dit: „Voici

ce nu înseamnă că în tot restul cărții nu găsim afirmată credința în nemurirea dată omului la crearea sa și pierderea ei în urma păcatului.

Dar înainte de a trece în limba română, această antropologie fusese expusă în cartea ucraineană din care a tradus de pe fila 50 recto ultimele patru rânduri și de pe continuare, verso, din nou concentrând și extrăgând din discursul trankvilian într-o slavonă alambicată frazele limpezi, directe ale rostirii de mai sus. Dăm întregul discurs în original, pentru a putea fi cântărit și apreciat efortul depus de autorul român în aducerea lui pe limba și înțelegerea auditorilor săi:

По ѡ(т)паденію же сатаны приводитъ Бгъ з невітїа въ вѣтїе инѣю тваръ разѣмнѣю; дрѣгое сѣщество аггльское, чѣка глѣю, дрѣгаго аггла в(ъ) тѣлѣ дѣа невидимого, разоумнаго, самовластнаго, бесмртнаго, вѣчнаго, яко образъ славы своен и подобїе доброты его, и покри свѣтъ тонкого его сѣщества дебелою и темною землею; тѣломъ смртнымъ(ъ), дшюу бесмртнѣю даже дша наша свѣтовиднаа не вѣзм(а)етса гордостю яко ангелъ ѡ(т)падшїй. Но земнымъ тѣломъ(ъ) обложена соущіе: зостанетъ смиренна предъ(ъ) бгмъ творцемъ своимъ сътвори же Бгъ чѣка ѡ(т) двоухъ сѣществъ: з видимо(го) тѣла и з невидимои дшѣ. Тѣло ѡ(т) землѣ, дшюу же ѡ(т) нѣси даде вѣдохновенїемъ(ъ) своимъ(ъ) видимое и невидимое съпрженїе, дѣхъ и плоть, свѣтъ и тма; смртъ и животъ, свѣръ и агглъ въ единомъ съставѣ странствоуетъ посредѣ смиренїа и величества. И постави его на предѣлахъ смрти и живота. Сътвори же бгъ чѣка второго аггла в(ъ) тѣлѣ и поклонника славѣ своей даде засадетъ и вѣспрїиметъ оное мѣсто горнего жилища с которого выпали злыи и непокоривыи ангелове и дабы былъ причастникомъ вѣчнои хвалы его и зрителемъ видимыхъ и невидимыхъ красотъ его, стражемъ и властителемъ видимого мира.

Уставленъ же естъ чѣкъ въ видимомъ(ъ) мирѣ на ворѣхъ посредѣ силъ противныхъ и властей темныхъ, посредѣ прелестныхъ

que l'homme est devenu comme nous, sachant le bien et le mal. Maintenant il faut prendre garde qu'il ne tende la main et ne prenne aussi le fruit de l'arbre de vie, qu'il ne le mange et ne vive ainsi pour toujours". Dans le jardin d'Eden il y avait donc aussi un arbre de vie dont Dieu n'a jamais mentionne l'existence à Adam et Eve, ni le serpent! Tous deux ont été complices. Dieu a dit à Adam de ne pas manger le fruit de l'Arbre de la science du bien et du mal, le serpent, au contraire, lui a conseillé de le faire, mais ni l'un ni l'autre ne lui ont révélé ce qui était le plus important, qu'il y avait, à côté l'arbre de vie éternelle" în Marcel Bisiaux, Catherine Jajolet, 40 écrivains parlent de la mort, Paris, Paroles Pierre Horay Éditeur, 1990, p. 107-108. Despre cum vedea problema Sfântul Maxim Mărturisitorul avem articolul *Consecințele căderii omului și pomii raiului după Sfântul Maxim Mărturisitorul*, de pr. Constantin Berteau, în „Revista de teologie Sfântul Apostol Andrei” (Revista oficială a Sfintei Arhiepiscopii a Tomisului), VI, 2002, nr. 1, p. 225-231.

ангелѡвъ сатанинскихъ ꙗко агнецъ немощный посредѣ лѡвъ
аршестныхъ под(ъ) нѡгами доухѡвъ злѡсливыхъ иже под нѣсемъ
миродержителей и князей темныхъ вѣка сего.

Сего ради требуетъ рѣководящаго и стража своему немощному
естеству и по таковой винѣ члѡколюбивый Бгъ даде рѡдѣ нашему
архистратига Михаила за стража и рѣководителя зо всѣмъ чинѡмъ
его. Сего же память стою нѣ обходитъ цркви Хва въ ѡамѣх(ъ) и
пѣсне(хъ) дхѡвныхъ з веселіемъ въ рѡды вѣчныи. Благодаряще
Бга доброго давца своего ꙗко даде ей такового стража и о
патрон(а) даетъ же сѧ в(т) Бга аггъ всакѡмъ на крщенію стѡмъ
ꙗко новорожденномъ младе(н)цу пѣстѣнъ. Сѧ же вѣдоущіе вѣрніи
рѣша о Петрѣ* ꙗко аггъ его стоитъ пред(ъ) дверми и да вѣрѡемъ
крѣпко гнѣмъ словесемъ, ꙗко аггѡве ихъ сирѣчь вѣрѡвавшихъ въ
Ха вынѣ видѣтъ лице Бга нѣснаго, не токмо на нѣси но и на земли
сѣще при вѣрныхъ члѣцехъ. Не оумалѣетъ во сѧ симъ слава ихъ еже
на земли сѣтъ тыи оубо ополчаются со кр(ѣ)тъ насъ прогоняще
в(т) насъ дѣмѡ(н)скіи силы.

Сего ради молю васъ хр(ѣ)толюбци не в(т)гонѣм(ъ) в(т)
себе чистого дха нечистѡтами нашими и нѣже прѣиме(мъ) вѣсто
аггѡа Бжїа ангела сатанина. Иво егда в(т)стоупитъ в(т) члѡ
аггъ Гнѣ за нечестіе его, то авіе пристѣпаетъ ангелъ сатанинъ
пакостник(ъ) немощнои плоти и въземши ꙗко слѣпца вринетъ
въ ровъ вѣчнои погыбели и воудетъ томъ члѡви послѣднѡа горше
первыхъ.

Сѣеа се се сcribe mai departe constatăm că autorul român a luat și a pus mai
înainte, când a înfățișat lucrarea îngerilor:

Сего ради неоскрѣбляймо и нѣже в(т)ганяймо в(т) нас аггѡв
вжїихъ грѣхамн нашими вѣрныхъ стражїи живота наше(го) тыи во
вдѣтъ о дшѡхъ нашихъ(ъ) прогоняюще силъ дѣмѡнскихъ в(т)
насъ. Тыи ходатайствоуютъ о насъ къ Бгѡу и молитвы нашѣ чистыи
томъ приносятъ и ко дѣломъ(ъ) добрымъ приводятъ насъ и в(т)
грѣха в(т)водятъ оумне овличающе совѣсть нашѣ възпоминаютъ
грѣхъ и гнѣвъ Бжїей и падшихъ(ъ) въздвизаютъ(ъ) на покааніе и
достоннымъ члѡкѡмъ в(т)криваютъ(ъ) танны смѡтрѣнїа Бжїа по
повеленію творца своего.

Тыи и в(ъ) часъ исхода дшѣ нашѣ мирно разлѣчаютъ в(т)
тѣла и покриваютъ оубогѡу дшѡу нашѣ сѣенными крылами

* Pe margine: дѣн бї.

своим(и) да не оузритъ възора темного стоудныхъ вѣсѡвъ и не
даютъ(ъ) приблизитисѧ псѡмъ пекелнымъ(ъ) къ ней и неврѣдно
през(ъ) мытарства тѣхъ преводѣтъ егда проходитъ страшныи
врата властей темныхъ иже под нѣсемъ. И тогда аггѡве Бжїи
вываютъ намъ рѣководцы до пресвѣтлого в(т)чества нѣснаго.

Din a doua predică, rezervată în întregime enumerării minunilor Sfinților
Arhangheli ca și restul predicii lui Damaschin Studitul, lăsat la o parte, nu a
 luat nimic. Dar desigur și la această a doua predică se referă atunci când scrie
că „săm și alte ciudese multe, pline toate cărțile de spun lucrurile ce-au făcut
svenții îngerii”. Dar în niciunul nu găsim minunea povestită de el!

În *Marile minee de lectură de la Târnovo* a fost introdusă la 6 septembrie
*Povestirea descoperirii preacuviosului părintelui nostru Arhip, trăitorul în pustie
și privighetorul întru tot slăvitul și cinstitul locaș al Arhanghelului de la Honie*,
care se afla în ms. 700 Dragomirna și în B.A.R. ms. slav 301, f. 8-14^v, iar la 8
noiembrie trei texte:

1. *Cuvânt la Soborul celor fără de trup* de Ioan al Evhaitelor (Dragomirna
700, f. 368^v-380^v, și B.A.R. ms. slav 301, f. 203^v-215^v).

2. Ioan Gură de Aur, *Omilie despre serafimi* (PG 56, cpl. 135-142), Drago-
mirna, fila 380^v-385^v și B.A.R. ms. slav 301, f. 215^v-221.

3. *Cuvânt de laudă la cei fără de trup Mihail și Gavriil*, alcătuit de Climent
episcopul (filele 385^v-388^v). Este vorba de Climent al Ohridei și a fost editat în
Opere alese, vol. I, Sofia, 1970, p. 280-282.

În niciunul din aceste texte nu se află minunea povestită de Sfântul Varlaam
și rămâne ca în viitor cineva să descopere sursa acestei minuni. Dacă nu va
fi găsită, rămâne loc de o întrebare: nu cumva a fost ea imaginată de însuși
Sfântul Varlaam, în lupta sa necurmată cu ceea ce descoperirea mereu a fi cel mai
răspândit și mai greu de dezrădăcinat păcat la ai săi?

LXI. Intrarea în biserică a Maicii Domnului, sărbătorită la 21 noiembrie,
este numită popular „vovidenia”, cuvânt ce păstrează slavonismul **введеніе** =
intrare. El a rămas și în cartea Mitropolitului Varlaam, de unde s-a înrădăcinat și
în vocabularul obștesc: *Învățătură la văvedenia Precistei, când au dus părinții
ei în beserecă de o au închinat lui Dumnedzău, pruncă de trei ai*.

Că „beserecă” era o „actualizare”, întrucât termenul se aplică lăcașului creștin
de închinare, nu mai este nevoie să subliniem. Dar cu această numire a rămas
sărbătoarea până astăzi și cu ea a intrat de la început în limba română, întrucât
Coresi, reușind să o strecoare în timp ce a trebuit să scoată și Buna Vestire
și Adormirea (omițând și Nașterea care nu era în *Cazania de la Zabłudovo*)

intitulează predica respectivă *Luna noemvrie, în douăzeci și unu. La intrarea în biserică și la toate praznicele Maicii Domnului*.

Astăzi, la această sărbătoare se citește la Utrenie Evanghelia de la Luca, I_{39-40, 56}, iar la Liturghie, 10₃₈₋₄₂ și 11₂₇₋₂₈. Pe cea de la utrenie, cu vizita Maicii Domnului la Elisabeta, care va deveni o parte din predica Mitropolitului Varlaam din 26 iunie, la nașterea Sfântului Ioan Botezătorul, o găsim și la Coresi împreună cu tâcul ei. În *Cazania de la Zabłudovo* făcea parte dintre textele adăugate de traducătorii slavi, nefiind în *Omiliarul patriarhal*. Pericopa era doar indicată, textul întreg fiind adăugat de Coresi. Dar cum era vorba de alt moment din viața Maicii Domnului, întâia predică românească despre *Intrarea în Biserică* a fost cea din cartea de la 1643. Cum predica închinată aceleiași sărbători de Sfântul Antim Ivireanul nu s-a bucurat de circulație, dincolo de câteva copii manuscrise, până în epoca modernă aceea a Mitropolitului Varlaam a rămas să cultive în sufletele credincioșilor care o ascultau pietatea față de Maica Domnului și învățăturile propovăduite de el. Cu tot restul *Cărții românești de învățătură* preluat de *Chiriacodromionul de la Alba Iulia*, această predică a continuat să fie citită de la strană până la ultima ediție a acestuia din urmă, din 1929.

Atât Damaschin Studitul cât și Kiril Trankvilion-Stavrovețki au consacrat predici acestei sărbători fără a folosi cuvântul „biserică” așa cum au făcut Coresi și Sfântul Varlaam. La Damaschin Studitul avem cuvântul 13 cu titlul *Cuvânt pe limba proastă la intrarea Blagoslovitei Stăpânei noastre de Dumnezeu Născătoare și Pururi Fecioarei Mariei* și la Kiril Trankvilion-Stavrovețki. *Поченіе на Ѹведеніе пр(ѣ)тыя Дѣвы Мѣрин. Тоежъ прилично и на зачатіе Сѣтыя Анны. Избранно ѡ(т) древнихъ сѣтыхъ бѣгословцевъ и оучѣлей вселенскихъ* [Învățătura la intrarea Preasfintei Fecioarei Maria, potrivită și la zămislirea Sfintei Ana. Aleasă din sfinți teologi din vechime și învățători ecumenici]. Folosirea în loc de *введеніе* = intrare a lui *Ѹведеніе* (abductio Mikl.) care înseamnă *ducere* sugerează mai clar evenimentul ce se sărbătorea. Dar nu se spune unde a fost dusă Maica Domnului.

Și la predica la *Intrarea în Biserică* autorul *Cărții românești de învățătură* ne apare, ca și în predica anterioară la Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil, în postura de învățător al adevărului de credință, fără nici un accent oratoric, de care am văzut că nu era străin când îl considera cerut de evenimentul sărbătorit. La fel procedase la Nașterea Maicii Domnului, unde *povestirea* fusese modalitate de comunicare. Aici avem la început o scurtă lecție de teologie, urmată de istorisirea pentru care ia mărturie Sfânta Scriptură, dar în realitate izvoarele despre Maica Domnului sunt altele.

La sfârșit avem ca de obicei învățătura morală, în care de data asta recurge

la zugrăvirea a ceea ce vor avea în iad cei ce refuză să facă „lucrurile acelea ce să cad credinței noastre, carele iubește Dumnezău să le facem”.

Concentrată numai în trei pagini în care a reușit să explice sensul și importanța sărbătorii, să povestească evenimentul sărbătorit și să adauge învățătura morală, această predică împreună cu precedentă și cu cea de la Buna Vestire este rodul unei adânci devoțiuni față de Maica Domnului, pe care *Cartea de învățătură* a Mitropolitului Varlaam a revărsat-o secole în șir în sufletele ascultătorilor săi.

Nu există nicio dificultate în a găsi izvorul și a urmări modul cum a fost folosit: este în întregime predica lui Damaschin Studitul, din care deplasase deja o parte în predica la Nașterea Maicii Domnului. Restul a fost folosit aici, după același procedeu de a scurta și decanta retorica și a extrage și reține ideile și formulările expresive și cu substanță, ale autorului grec.

Pandele Olteanu a indicat cel dintâi această sursă. În analizele concrete, el n-a mai făcut greșeala să tragă concluzia că aceasta îl anulează pe Mitropolitul Varlaam ca autor al cărții sale. Lectura paralelă a celor două texte, accesibilă și celor ce nu se pot adresa originalului neogrecesc sau versiunii slavone – singurele folosite de Pandele Olteanu – face încă o dată dovada cum reușește autorul român să spună ascultătorilor săi tot ce se afla esențial la Damaschin Studitul, dar într-un timp și pe un spațiu tipografic mult mai economicos.

LXII. Învățătură de viața Svântului Nicolae făcătorul de ciudese, de la 6 decembrie, ne readuce pe terenul pe care Mitropolitul Varlaam și-a câștigat locul său în *Istoria literaturii române*, ca un creator autentic de *literatură*. Până la Pandele Olteanu această recunoaștere nu însemna și determinarea precisă a ceea ce-i aparține și ce este luat din „tâlcovnicii” la care singur trimite. În prezent, când am luat cunoștință de existența versiunii românești a cărții lui Damaschin Studitul și vom avea în curând o ediție din ea, accesibilă oricărui doritor să facă personal această confruntare, se poate spune cu exactitate că autorul *Cărții românești de învățătură* a preluat și a tradus tot ceea ce se citește la el, după Damaschin Studitul. Care la rândul său „tălmăcise pe limba proastă” vechea biografie a Sfântului Nicolae, alcătuită de Simeon Metafrastul. Ea fusese tradusă în slavonă și fusese inclusă în *Marile minee de lectură de la Târnovo* împreună cu o *Povestire despre înmormântarea Sfântului Nicolae*.

Pe lângă obișnuitele sale intervenții pentru scurtarea textului, începând cu eliminarea introducerii spre a trece direct la viața sfântului, Mitropolitul Varlaam a renunțat la partea finală, care ocupă mai mult de două pagini în ediția de care ne-am folosit. Dar în rest, el a transpus pentru întâia oară în românește o hagiografie pe care până atunci credincioșii o cunoscuseră numai

sub forma „benzilor desenate” din pictura bisericilor noastre, unde textul fusese transformat în imagini sugestive, însoțite de „legende” explicative. El a devenit lectură din carte numai o dată cu Mitropolitul Varlaam.

O *Cazanie a Sfântului Nicolae* ne-a lăsat și Sfântul Antim Ivireanul, dar cu altă structură și folosind altă materie. O comparație cu cele ce găsim în *Cartea românească de învățătură* scoate în evidență tocmai diferența dintre ceea ce este literatură în aceasta. De asemenea, în cele trei volume ale *Vieților Sfinților* de Mitropolitul Dosoftei găsim pe Sfântul Nicolae în primul volum, fila 199^r-200^r, iar în ediția citată la p. 177-178. Este un rezumat, cu eliminarea minunii făcute celor trei fete și a altor minuni, și fără nimic din specificul unei povestiri.

Probabil că de la minunea cu galbenii duși noaptea pe furiș spre salvarea celor trei fete vine obiceiul de a se pune celor mici daruri în noaptea de Sfântul Nicolae.

LXIII. Învățătura la slăvita zi a născutului Domnului nostru, lui Iisus Hristos, rostită la marea sărbătoare din 25 decembrie, este din nou o culme atinsă deopotrivă de arta Mitropolitului Varlaam și de știința sa de a transmite și înrădăcina în ascultători adevărurile de credință și narațiunea evanghelică despre venirea pe lume a Fiului lui Dumnezeu.

Ea începe cu partea teologică, în care se explică de ce a fost nevoie de întrupare, și în care ne reîntâlnim cu viziunea sa din predica la duminica a 10-a după Rusalii, a decăderii ființei umane celei dotate de Dumnezeu cu frumusețe și putere „și fără de moarte” (scrie aici spre deosebire de ce am citit la 8 noiembrie), dar care „cădzu pre acest pământ blestemat” mergând tot în jos, cu mintea tot mai întunecată și incapabilă să-l mai perceapă pe creator, dar gata să se închine „bodzilor celor muți și surdizi, pietrilor și lémnelor”.

Această degradare a omului, cu „mintea întunecată de păcate” și pe care nu l-a putut întoarce Dumnezeu din prăbușire nici cu potopul și nici cu lucrarea profeților „dacă vădzu că nu se mai îndreptădă oamenii, pogorî însuși și să nascu cu trup din Svânta Fecioară Maria”.

Aici se oprește spre a da curs notei oratorice întru slava zilei, după care urmează cu istorisirea nopții când Dumnezeu a venit pe lume ca prunc, în ieslea de la Betleem, (conform Evanghelistului Luca), și cu apariția magilor și peregrinarea lor, conduși de stea până la Ierusalim, unde steaua s-a ascuns (vom găsi ecourile în colinde!), pentru a reapare odată plecați de lângă Irod și a-i duce la Betleem (conform Evangheliei după Matei). Sunt tâlcuite darurile aduse de ei, aurul, smirna și tămâia și *povestirea* se încheie cu sfatul îngerului de a se întoarce pe alt drum și a-l ocoli astfel pe Irod.

Odată încheiată povestirea, urmează învățătura morală din care nu lipsesc fulgerele mâniei, cu care ne-a obișnuit:

„Oameni streini și păgâni de departe cu daruri călătoriră să să închine lui Hristos, iară tu o palmă de loc numai, până în beserecă, te lenești a merge, ca să vedzi acolo pre Hristos și să i te închini, de la carele ai tot binele și pre-această lume și într-aceia ce va să hie.” (p. 338)

Este comentată pe același ton fapta lui Irod, ucigașul celor 14.000 de prunci:

„Că aceasta iaste întru oamenii cei mândri și falnici, ceia ce iubăsc lauda acestii lumi deșearte: dacă aud de piarderea mării sale, să tem foarte și să sparie, cum audzit și de-acesta Irod.”

Ultima parte a predicii se ridică din nou la înălțimea unei viziuni teologice și morale în care este cuprinsă explicația faptului că „Domnul Hristos au venit pe lume sărac și smerin”. Ea culminează cu rostul major al întrupării: „*A cincea, Hristos mai cu deadins s-au împelițat ca să scoată tot rodul omenesc din toată răutatea carea agonisisă șie pentru neascultarea sa*”. Fără această întrupare „lumea toată are hi în robiiia diiavolului și ceriul are hi încuiat și mânia lui Dumnedzău are hi pre toți oamenii. Și nime până acmu nu s-are hi spăsit, nice din munci nu s-are hi izbăvit. Și mai apoi Duhul Sfânt n-are hi oamenilor dat, și lumea di-nșelăciune cătră adevară n-are hi venit. Acéstea toate s-au schimbat din rău cătră bine astădзи, nouă creștinilor, cu nașterea Domnului Hristos” (p. 339-340).

Încheie cu apelul său mereu repetat, contând pe virtuțile acestei repetiții ce acționează deopotrivă asupra conștientului și inconștientului, de a nu face din sărbătoare prilej de beție și curvie, și de a nu petrece „cu ciumpoi și cu jocuri”. Căci, îi întreabă pe ascultători:

„Ce dobândim din beții, sau ce bine agonisim sufletelor noastre? Câți au petrecut dzile ca acéstea cu cântece, cu ciumpoi, cu jocuri, iară acmu sămt țărănă în pământ! Numai ferice de ceia ce-au făcut și fac bine pentru sufletul său. Pentr-aceea flămândzii să săturăm, însătații să adăpăm, golii să îmbrăcăm, bolnavii să socotim, închișii și legații să cercetăm, nemérnicii să priimim, năpăstuiții să le folosim, păcătoșii să plângem, svenții să lăudăm.” (p. 340)

Căutând acum, așa cum am procedat de fiecare dată – mai ales atunci când ne găseam înaintea unei reușite atât de perfecte ce nu lăsa în niciun fel să fie bănuț recursul la acei „tâlcovnici”, la care el însuși ne trimisese din primul moment – care au fost cei ce i-au oferit materia și pentru această predică, suntem aduși să ne adresăm de data asta la toate cele trei cărți ce i-au stat pe masa de lucru.

Pentru această sărbătoare avea în *Omiliarul patriarhal* un text adăugat de

traducătorii slavi și conținând tâlcuirea la pericopa din Matei, 2₁₋₁₂, pericopă adăugată integral de Coresi în tipăritura sa. În *Comoara* lui Damaschin Studitul avem la această sărbătoare cuvântul al doilea intitulat *Cuvânt pe limba proastă la nașterea cea după trup a Domnului nostru Iisus Hristos*, de 18 pagini, iar în *Evanghelia învățătoare* a lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki sunt nu mai puțin de trei cuvântări la Nașterea Domnului.

În *Omiliarul patriarhal* pe care-l avea și în slavona tipăriturii de la Krilos și în cartea lui Coresi din 1581 (așa cum am demonstrat), găsea textul Evangheliei de la Matei, 2₁₋₁₂, cu istoria nașterii în Betleem, a venirii magilor, oprirea în drum la Ierusalim și întrebarea făcută lui Irod despre cel născut, a cărui stea o văzuseră la răsărit; convocarea de către Irod a celor știutori de scripturi, care știau locul prevăzut de profeți ca fiind Betleemul. Magii descoperă la plecare că „steaoa ceaia ce văzură spre răsărit mergea nainte-le, până merse de stătu desupra unde era coconul” (cum scrie la Coresi, p. 503).

Nu avem în Evanghelie informația că această stea ar fi călătorit și până la Ierusalim.

„Și când mergea ei – citim la Varlaam – atunci și steaua acéia mergea înaintea lor de-i îndirepta; iară când să odihniia, atunci și ea sta; iară dacă purcedea, ea încă purcedea. Și dacă sosiră la Ierusalim, steaoa să ascunsă denaintea lor, ca să n-aibă cine-i îndirepta, ce să întrebe de iudovi, să le spuie și să știe toți de venirea lor.” (p. 337)

Găsim însă toate acestea în tâlcul la pericopa din Matei, unde citim (în traducere tipărită de Coresi și editată de Sextil Pușcariu și Alexe Procopovici):

„Că grăiaște de acești vâlsfi că întâi era ucenici lu Valam vâlhvul, și după aceia aflară scripturile aceuia grăind că va răsări steaoa den Iacov și se va scula un om den Izraili [...] Iară această stea amu, o tărie îngerească era aceia, că aiavea iaste pre aceasta că și zioa prealuminat lumina, și **mergând vâlsvii, mergea și steaoa, și când răposa ei, și steaua sta.** Și den partea de cătră răsărit, ce sânt den laturea Persideei, spre partea despre amiazăzi mergea în Ierusalim, **iară nicio stea nici dinioară despre miază-noapte nu mearge spre amiazăzi [...]** (Evanghelie). *Și adecă steaoa ceaia ce văzură spre răsărit, mergea înainte-le.* (Tâlcu). Ascunse-se puținel steaoa, ca să întreabe vâlsvii pre iudeii, și să turbură Irod. Și așa mai aiavea și mai curat fi-va adevăr, că deaca eșiră vâlsvii den Ierusalim, iară se ivi lor steaoa, de derepta pre ei.” (p. 500-501 și 503)

Dar în predica Mitropolitului Varlaam momentul venirii magilor – singurul existent în *Evanghelia* după Matei – este precedat de nașterea în iesle și de apariția îngerilor către păstori, existente doar în *Evanghelia* după Luca, 2₆₋₂₀. Cele două relatări apar însă combinate și în *Cartea românească de învățătură*, conform unei tradiții imemoriale. În *Omiliarul patriarhal* nu a găsit însă decât pericopa din Matei și tâlcuirea ei, din care a luat ceea ce am dat mai sus.

Dacă în cel mai vechi izvor a găsit de folosit doar aceste informații: despre stea și despre calitatea de ucenici ai lui „Valam vâlhvul” a celor trei magi, la Damaschin Studitul avea din nou o performanță oratorică pe 18 pagini cu care comparând cele 6 rânduri ale textului din *Cartea românească de învățătură* avem încă odată imaginea proprie fiecăruia dintre cei doi cuvântători bisericești, absolut inconfundabili și cu neputință de redus cel român la starea de simplu traducător al celui grec, așa cum a făcut Pandele Olteanu. Aici poate mai mult ca oriunde raporturile dintre ei ne apar clar precizate, iar stilul propriu oratoriei fiecăruia ni se arată radical deosebit.

La Damaschin Studitul, începutul predicii care se desfășoară de la un capăt la altul în cheia retoricii înalte îl face comparația praznicelor bisericești cu o grădină mare și frumoasă, cu tot felul de flori, în care un împărat „cheamă pe tot omul la voroava sa”. Florile sunt „zbornicile [adică praznicele – n.n.] tuturor sfinților, au ale cuvioșilor, au ale ierarhilor, au ale apostolilor, au ale prorocilor, au ori pe care vei pomeni. Iar împăratul cel mare iaste Domnul nostru Iisus Hristos”. Noi ne bucurăm la praznicele acelora dar „cinstea împăratului trebuie să covârșască, și toată slava” și „sărbătoare ca aceasta avem și zi ca aceasta prăznuim”.

După exordiu de o pagină urmează patru pagini și aproape jumătate despre cum a fost făcut Adam de Dumnezeu. „Cu totul bunătate l-au făcut, cu totul curățenie, cu totul sfințenie, și i-au dăruit și doasprezece puteri sufletești” a căror enumerare și descriere urmează pe aproape două pagini, foarte interesante dar excesive într-o predică la nașterea lui Iisus:

„Acele adecă doasprezece puteri care am zis le-au dăruit Dumnezeu lui Adam: să poștească binele; să iubească binele; să dorească de direptate; să gândească cea de folos; să să facă den ceia ce nu iaste a fi; să să hrănească trupește și sufletește, trupește adecă cu bucate și sufletește cu cuvântul lui Dumnezeu; să crească trupul lui și iscuseniile să înmulțească la suflet; să va la voia lui Dumnezeu; să osăbească binele de rău; să să mânia asupra diavolului; să dorească de împărăția ceriurilor; să vază binele; să asculte cuvântul lui Dumnezeu; să să apuce de cele bune; să-și aducă aminte de patria cea veche; să slăvească pre Dumnezeu cel bun; să cugete la cele sufletești, și să gândească ceia ce iaste de folosul lui.

Pentru acestea au dăruit Dumnezeu lui Adam aceste doasprezece puteri. După aceia i-au zis, că toate să fie supt stăpânirea lui: „Toate le las ție să fii stăpân peste dânsele, numai pentru Dumnezeu să nu cercetezi în ce chip s-au făcut sau în ce felu iaste”. Dar el n-au ascultat porunca lui Dumnezeu și acolo unde nu ajungea sau cum iaste el au vrut să priceapă, și numaidecât ca un călcătoriu de poruncă, au fost gonit den raiu.

Aceasta iaste călcarea de poruncă a lui Adam, iar de o vei socoti la simțire, nimica nu vei greși. Căci raiul și lemnul acela a cunoaște răul și binele era în doao feliuri și iaste ca și omul, că iaste și simțitoriu și pricepătoriu. Și den trup, adecă iaste

simțitoriu, adică văzut, iar den suflet iaste pricepătoriu. Așa iaste și lemnul acela, și simțitoriu și pricepătoriu. Și aceasta o adevărează Sfântul Grigorie Bogoslov, zicând că la vedere era copaciul, precum iaste a mea vedere, că nici Dumnezeu n-au sădit rău, precum zicea de Dumnezeu urgisitul Porfirie. Nici den vreun alean Dumnezeu n-au oprit pre Adam să nu mănânce ca să nu să facă potrivă cu Dumnezeu, ci legiuire au pus Dumnezeu lui Adam să știe că are decât dânsul mai mare pre Dumnezeu stăpân.

Lui Adam toate i le-au dăruit, toate i le-au ertat să le aibă, numai acea mică poruncă i-au poruncit Dumnezeu să păzească și el, ca o slugă și slujitoriu lui Dumnezeu. Dar el n-au ascultat porunca lui Dumnezeu, ci al înșelătorului șarpe, adică a diavolului care zavistua binele lui. Pentru aceasta s-au gonit, pentru aceasta s-au izgonit den raiu, den acele mari și minunate bunătăți, den bucuria cea vecuitoare, den voroava lui Dumnezeu, den multa cinste a lui Dumnezeu ce i-au dăruit. Însăși ș-au pricinuit lui și răutate și pierzare. Iar Dumnezeu den fire iubitoriu de oameni fiind, de multe ori l-au certat cu înfricoșeri, cu rane și cu alte întâlniri câte au vrut, dar cu toate acestea nicidecum n-au vrut să să părăsească, să urască păcatul, n-au vrut omul să facă voia făcătorului și Dumnezeului, ci pururea făcu voia trupului său și a vrăjmașului său diavolului. Curvia era lăudată, vrajba, mânia să înmulția, zăcerea în păcate să fericia, închinarea de idoli să înmulția, lui Dumnezeu nimini nu să închina, la idoli să închina, voia sa fieștecarele-și făcea.

În scurt, toate acestea cerea să aibă lecuire cerea tămăduire și niciun doftor vrednic nu să putea afla, nimini nu putea să mântuiască neamul omenescu den muncă, și nu numai pe toți oamenii, ci nici însuși pe sine nu putea să răscumpere cineva den muncă. Pe urmă acest prea mare rău, cerea și mare tămăduire, poftia și mare lecuire și o au aflat acest unul născut Fiiul lui Dumnezeu și Părintelui, cuvântul ziditoriu și prăznuitoriu firii omenești. Acesta au venit de S-au întrupat den Sfânta Fecioară." (f. 16^v-17^v)

Tradus și transpus în predica varlaamică, acest lung discurs a devenit prima pagină și șapte rânduri din cele 6, dar în redactarea proprie Mitropolitului Varlaam, care se încheie cu cele 7 rânduri, de la „Și ar hi cel nevăzut” până la „să ne izbăvească din mâinile diavolului”.

Aceste rânduri îi aparțin, deoarece în izvor au un echivalent ce ocupă încă o pagină și jumătate până ce se ajunge în sfârșit la rememorarea șederii Maicii Domnului în biserică doisprezece ani, logodirii cu Sfântul Iosif și venirii îngerului Gavriil să-l dumirească de faptul că logodnica este „îngrecată den Duhul Sfânt”, spre a ajunge la recensământul lui Quirinius, în urma căruia venind din Nazaret în Betleem, Maica Domnului „au intrat într-o peșteră în care peșteră era loc mult de conăcia călătorii, deci acolo au născut... și l-au pus într-o iasle ce era acolo”.

Urmează arătarea îngerului către păstori și după aceea istoria venirii magilor ambele însă pe scurt. Această ordine o regăsim și la Mitropolitul Varlaam, dar fără tot ceea ce precedase nașterii. Anul 5500 nu e de găsit la Damaschin

Studitul, cum nu a fost nici în *Omiliarul patriarhal*. Ne-am mai întâlnit însă cu el și în predica din 14 septembrie.

Damaschin Studitul se scuză că a vorbit puțin (e mai puțin de o pagină în ediția citată) tocmai de cele petrecute atunci și care justificau sărbătoarea și însăși predica sa (din care umpluse deja 6 pagini), în vreme ce la Mitropolitul Varlaam tocmai povestirea, cu nașterea în iesle, cu păstori, apoi cu venirea magilor călăuziți de steaua minunată și cu tâlcuirea darurilor, ocupă două pagini întregi, adică o treime din toată predică, față de numai o pagină și câteva rânduri acordate introducerii și față de ultimele două pagini, cu învățătura morală, dar și cu explicarea venirii Domnului pe lume „sărac și smerin”.

În iconomia predicii românești sunt proiectate astfel din două părți luminile asupra nașterii ce face obiectul sărbătorii, în vreme ce la Damaschin Studitul aceasta este copleșită de retorica marginală și de „cererile de multe feliuri”, adică de cele nu mai puțin de zece probleme la care își propune să răspundă în cele 10 ½ pagini care urmează. Aici, despre „vâlhul” Valam găsim două pagini și jumătate, de cinci ori mai mult decât despre nașterea Domnului!

Din toată polologhia, autorul *Cărții românești de învățătură* n-a mai găsit utilizabilă pentru el decât tâlcuirea darurilor, socotită „a cincea cerere” la care a răspuns. Dar a dat și acestui împrumut o redactare proprie:

„Ci dar pricina sfintei sărbătorii noastre cam pe scurt și într-un puțintel am povestit, dar avem cereri de multe feliuri la sărbătoarea aceasta ca să spunem. Și cea dentâi, adică și mai aleasă iaste pentru ce nu s-au născut Tatăl au Sfântul Duh, ci Fiiul. A doao, pentru ce s-au întâmplat atunci vreme să să scrie lumea. A treia, ce vreme a anului și a lunii au fost. A patra, vrăjitorii de unde au înțeles și au venit să să închine lui Hristos. A cincea, ce însemna darurile lor. A șasea, cum s-au priceput de au adus acest felii de daruri. A șaptea, unde au găsit pre Hristos vrăjitorii, în peșteră au într-alt loc. A opta, steaoa care s-au arătat de au fost stea firească ca și celelalte, au numai atunci s-au arătat. A noao, steaoa aceasta cu câți ani s-au arătat mai nainte de nașterea lui Hristos, că de s-ar fi arătat denpreună cu nașterea cum ar fi putut veni așa curând vrăjitorii să afle pre Hristos în peșteră. Și pentru ce nu s-au întrupat Hristos mai-nainte, ci în vremea cea de pe urmă și au lăsat atâtea suflete ale oamenilor de s-au muncit. Și aceasta iarăși iaste a zecea cerere.

Deci aceste zece cereri le avem într-această zi, dar poate să să întâmple și alte cereri mai multe, fără decât noi cele mai de folos vom zice. Iar până a nu începe să dezleg cererile, aceasta mă rog dragostei dumneavoastră să nu vă leneviți să dormitați. Că să cădea adică și mai-nainte să le zic, dar cuvântul m-au îndemnat de l-am sporit, și vremea o am scurtat, dar și așa le voi dezlega pe scurt. Deci încep cea di-ntâiu la care să aveți mintea voastră bine deschisă că are dumnezeiască cuvântare multă această cerere și iaste într-acestași chip. (f. 19^v-20^r)

[...]

Acum vă aduceți aminte ce am avut la cererea cea de a cincea, că iaste pentru darurile care au adus vrăjitorii la Domnul Hristos și ce au însămnat acele daruri, ci să zicem și la aceasta puțințele, că au sporit cuvântul nostru vremea. Deci darurile magilor acelora însămna: aurul, adecă arăta că iaste împărat, că numai împăratului să cuvine avuția multă. Și pentru aurul acesta și prorocul prorocia zicând: „Împărații de la Tharsis și de la Ostroave daruri îți vor aduce. Împărații aravilor și Savva daruri vor aduce și să vor închina lui toți împărații pământului“. Și mai jos iarăși zice la același psalom „și va trăi și să va da lui den aurul Araviei, ci pentru aceia au dus daruri aur“. Iar tămâia o au dus ca unui Dumnezeu că altuia nu să cuvine tămâia, fără numai lui Dumnezeu. Prorocul David o mărturisește și aceasta zicând: „Să se îndrepteze rugăciunea mea ca tămâia înaintea ta. Și iarăși smirna o au dus ca unui mort de trei zile care era să fie că pe Domnul Hristos cu smirna l-au unsu și l-au pus în groapă. Și o mărturisește și aceasta dumnezeiasca și Sfânta Evanghelie. Acestea însămna mai-nainte darurile vrăjitorilor.“ (f. 24^v-25^r)

Ceea ce particularizează predica varlaamică îndeobște, nu doar aici, în raport cu supraabundența celei a lui Damaschin Studitul este *forma*. De care Titu Maiorescu lega durata, nemurirea unei creații literare.

Ne amintim de pagina memorabilă din *Direcția nouă în poezia și proza română*, publicată în 1872:

„Era într-o seară lină de mai din anul 1871; dar în salonul, unde se adunase atâtea mulțime de oameni, nu se observa frumusețea naturei renăscute: pasiunile politice erau la ordinea zilei și cu cea mai mare încordare se agitau întrebările momentului. În fundul acestei săli, atinsă încă de razele luminilor, se înălța pe un pedestal închis o marmură albă, frumoasă imitare a unei statui antice; și pe când toți oamenii erau cuprinși de discuțiile lor politice, în mijlocul cuvintelor aprinse, a gesticulărilor vii și a emoțiunii tuturor, confuzia acestei mișcări țintite spre un singur punct din viața reală, punct trecător, de o importanță peste măsură în prezent, de o nulitate fără măsură în viitor, statua albă, cu surâsul ei blând, sta senină deasupra haosului, forma ei trecea neatinsă peste valurile timpului: păstrată în trecut, sigură de viitor, ea își purta înaintea noastră cu o liniște supranaturală viața-i eternă.“

Da, în lumea fericită a artei timpul nu mai are putere și nu mai are înțeles, și cine, înălțat în sfera ei, a știut să plăsmuiască forma frumoasă, acela desigur, dar numai acela, a ajuns pe calea nemuririi.

[...]

Și degeaba veniți astăzi și voi, cei cu gândurile groase, cu forma incultă, cu stilul greoi, filologi, academici, jurnaliști, sau cum vă mai numiți – degeaba vă încercați să loviți cu atâtea patimă în direcția cea nouă: voi n-aveți formă, ziua de mâine nu vă mai cunoaște.“ (p. 174-175)

Ziua de azi îl va descoperi, fără îndoială pe cel care a reușit pentru prima oară să realizeze în limba română, cu 229 de ani înainte, acest ideal maioreșcian.

El a dat creației sale, indiferent de proveniența materialului, luat din izvoare sau aparținându-i, perfecțiune perlei, nemurirea din „lumea fericită a artei“ asupra căreia timpul se dovedește a nu avea putere.

Este ceea ce demonstrează și modul cum s-a folosit de al treilea izvor care i-a stat la îndemână, și pe care nu l-a părăsit până ce și-a încheiat propria-i carte: *Evanghelia învățătoare* a lui Kiril Trankvilion-Stavrovetki.

Prima din cele trei „Învățăături“ consacrate nașterii Domnului se intitulează *Învățătura întâia la preaslăvita zi a nașterii Domnului Dumnezeu și Mântuitorului nostru Iisus Hristos* și ca de obicei este compusă din introducere, din pericopa evanghelică ce este și aici aceea de la Matei, 2₁₋₁₂ și din tâlcul în două părți și o *Învățătură morală*. Titlul celei dintâi este Чесо ради высть написаніе всей вселен(н)ѣи и ѿ ницетѣ Іосифовѣ и прѣ(ѣ)тон двѣ Мрѣи. Іако том ради не бѣ има овители въ градѣ но внѣ града въ врътѣпѣ [Pentru ce a fost recensământul întregii lumi și despre sărăcia lui Iosif și a Precinstitei Fecioare Maria și că de aceea n-au avut adăpost în oraș ci în afara orașului, în peșteră].

A doua se intitulează О настоящемъ праздницѣ, и іако непостижимо рж(ѣ)тво Сна Бжїа высть и о приходѣ црѣи перскыхъ [Despre sărbătoarea de astăzi și că nașterea Fiului lui Dumnezeu a fost mai presus de înțeles cu mintea și despre venirea împăraților din Persia]. După cum ne puteam aștepta, aici putea găsi autorul român materia pentru povestirea sa. Și într-adevăr, descoperim aici, pe fila 67, începând cu rândul al 4-lea, originalul celor citite despre păstori și îngerii veniți să le dea vestea cea bună, începând de la „Născuțu-sa“. Până la „de rândul pruncului“ (p. 336, rândurile 16-32 ale ediției noastre).

Родиса гдѣ нашѣ Іс Хс [с прѣ(ѣ)тон двѣ Мрѣи въ цр(ѣ)тво ма Августа кесаря ри(м)скаго въ вѣнолѣемѣ въ градѣ двѣдѣ] въ дни Ірода црѣ Іоудейска [при множествѣ народа даже напише(тъ) ихъ под(ъ) власть своен дрѣжавы]. Быша же тамо пастыріе в(ъ) той часѣ стрегоущіе страждѣ ноциню о стадѣ своемъ. И се внезапѣ аггѣль гнѣ ста оу нихъ и слава гнѣ освѣти и(хъ). Они же оудивившася и оубоашася сѣло и рече имъ аггѣль: не вонтеся, се во вѣговѣствѣю вамъ радость велию иже боуде всѣмъ людемъ. Іако родиса вам(ъ) дне(сь) спсѣ въ градѣ Давидовѣ иже естѣ Хс Гѣ. И се вамъ знаменіе: обрацете младенецъ повитѣ лежащѣ въ аслехѣ [Лѣка вѣ].

И внезапѣ сѣ аггѣломъ оуказалося множество ввинства нѣснаго и предивного веселїа наполнены, вѣлїими гласы хвалахѣ Бга въпїюще

пѣсни вѣчного веселіа, гл҃юще: „Глава въ вышнихъ Боу и на землю миръ въ чл҃цехъ бл҃говоленіе”.

И быст(ъ) яко ѡ(т)идош(а) ѡ(т) нихъ аг҃ли на нѣбо пастырѣе же рѣша: да идем(ъ) до Виѡлеем(а) и пораѡмѣемъ истиннѡ еже г҃ъ сказа намъ. И пришедши спѣшно оверѣтоша Мрію прч(ѣ)тѡю и младенца с нею повита лежаща въ мслехъ [Иосифа овроучника и падши поклониса младенцѡ яко истинномѡ пастырѡ и боу своемѡ]. И сказаша оное преславное виденіе, еже видѣша множество аг҃лѡвъ поющихъ и хвалѡщихъ Б҃га, ѡ отрочати семъ. Всѣ же слышавшіи дивиса о гл҃емыхъ ѡ(т) пастырей. [Мріа ж(е) съвлюдаше вса г҃лы сѧ въ ср(дѣ)цѣ своемъ]

După cum se vede, cu excepția câtorva cuvinte pe care le-am pus între paranteze drepte, textul slavon al lui Kiril Trankvilion-Stavrovetki se acoperă întocmai cu textul *Cărții românești de învățătură*, care-i servește în consecință și de traducere, demonstrând ponderea net superioară, aici, a izvorului ucrainean asupra celui grecesc.

Mai departe, textul românesc continuă traducând pe cel ce urma după ce am reproduș mai înainte, de la „Într-aceea sosiră nește filosofi” până la „să să ducă în țara lor”:

Посих(ъ) же прѣидоша вѡлсви ѡ(т) востокъ, црѣе перскон краины нѡбо тогда црѣе наипаче сѡще любовоудрѣцы и звѣздочетци. Сего ради Б҃(г)ліста вѡлхвами нарекъ ихъ, понеже они расмѡтрахѡ овереніе нѣси и звѣзда шестѡе се аже хитрости навѡкош(а) ѡ(т) Валаама прародителя своего имѣющи пр(д)рчество его въ книгахъ азыка своего еже рекъ въсѧетъ звѣзда ѡ(т) Іакова [Д.мі.кд] И изыидетъ чл҃къ ѡ(т) Іилѧ и погоубитъ князѧ моавла и плѣнитъ сны сифовы.

Вни же видѣвши необычное величество звѣзды авіе пораѡмѣша яко се звѣзда оног(о) црѧ въсѧившаго плотнымъ рожденіемъ ѡ(т) Іакова и ѡ(т) Юды, тогда совѣтъ прѣемши оуготовашасѧ на поутѣ цо преднейші(хъ) князей перскыхъ три взавши съ собою дары цр(ѣ)кѣи злато и ливанъ и смиръ, авіе пондоша въ пѣтъ на поклоненіе новорожденномѡ црѡ подданство ѡ(т)дающе. И егда въ поутѣ изыидоша тогда онаѧ звѣзда шла пред(ъ) ними предѡдѡща ихъ въ Іудею. И егда(ж) они спочивали тогда и звѣзда с ними стоала. Егда(ж) они подвигошасѧ тогда и она непросто во бѣ звѣзда но нѣкаѧ сіла Бжїа вѡдѡща црѣй пе(р)ски(хъ) на поклоненіе Хоу:

всѣ во звѣзды ѡ(т) востока к(ъ) западѡ а сѧ ѡ(т) востока на полоу(д)не идѡше.

И егда прѣидоша въ Іер(ѣ)лім тогда съкрыса пред(ъ) ними онаѧ звѣзда даже въ печаль впадѣтъ вѡлсви без(ъ) рѡководѡщаго и въпросѡтъ іудеѡ(въ) о новорожденномѡ црѡ яко даже всѣмъ явленна боудетъ вещь и вина прихода ихъ. Они же въшедши въ градъ въпрошахѡ іудеѡвъ гдѣ естъ црѣ вашъ новорожденный. ѡ(т)вѣщаша іудеѡе, мы иного црѧ не имамы токмо Ірода; рѣша же им(ъ) князи прѣскѣи: Мы не о Іродѣ пытаем(ъ) но о црѣ вашемъ новорожденномъ его же звѣздѡ видѣхомъ на востоцѣ пресвѣтлѡ паче иныхъ.

Сѧ же слышавши Іродѧне яко не о Іродѣ въпрошают(ъ) но о inom новорожден(н)ом(ъ) црѣ з Юды, шедше възвѣстиша Іродѡ. Он же слышавъ сѧ засмѣтисѧ самъ и весъ Ер(ѣ)лімъ с(ъ) нимъ.

Sare peste rândurile 22-29 de pe fila 67^v și continuă de la: И внѣгда Іродъ засмѣтисѧ и весъ Ер(ѣ)ліма с(ъ) нимъ тогда събра вса первосѣщенники и книжники испытѡа ихъ гдѣ родисѧ црѣ вашъ, вни же рѣша въ Виѡлеемѣ [зане тако писано естъ: и ты Виѡлееме земле Іоудѡва нѣчим(ъ) же менша еси въ вл(дѣ)кахъ Іудѡвахъ и с(ъ) тебе во мнѣ изыде вождъ быти въ Іилѡ. Его же прихѡ(дѣ) изначала днѣи вѣчныхъ(ъ)].

Тогда Іродъ паче засмѣтисѧ и оубѡ да не оупразнитсѧ дрѣжава его и в(ъ) таи призѡа вѡлхвы и рекъ и(мъ): коѧ ради вины прѣйдѡсте з далекон страны в землю нашоу, ѡ, кнѣзи пе(р)скѣи? ѡ(т)вѣщаша емѡ вни: Мы прѣидѡхом(ъ) поклонитисѧ новорожденномѡ црѡу его же звѣздѡ на востоцѣ видѣхѡ(мъ) пресвѣтлѡ паче иныхъ, и таѧ насъ привела въ цр(ѣ)тво твоѣ де(р)жавы.

Іродъ же испытѡа время явлѡшенсѧ звѣзды вни же възвѣстиша емѡ о ней сами же ѡ(т)идоша. Вни же ре(къ) имъ: шедше испытѡйте извѣстно ѡ отрочати, егда же оверѣта, то възвѣститѡ мнѣ даже и азъ шедши поклонисѧ емѡ. Се же лѣсть съшивѡа хитрѣи лѣсъ хотѡще отрѡча оубити новорожденного црѧ. În continuare sare rândurile 10-19 de pe fila 68 reluând de la:

По сѣх(ъ) же изыидоша внѣ града печалны сѡще яко съкрыса пред(ъ) ними звѣзда вѡдѡща ихъ даже прилежно въжделѣютъ видѣти ю и егда печални быша без(ъ) рѡководѡщаго ихъ тогда авіе паки яви(сь) имъ звѣзда и видѣвши ю възрадовашасѧ зѣло яко не въсѣ толкѣи поутѣ шествоваша. Звѣзда же и шла пред(ъ)

ними до Вифлеема и пришедши ста верхъ пещеры идеже бѣ отроча. [И зде оудовъ можемъ познати яко та свѣзда необычна бысть по нѣкаа сила Бжїа водѣла црѣй прѣски(хъ), показавши и(мъ) отроча сама ста верхъ пещеры а не шла на западъ съ прочїими свѣздами].

Въшедши же въ храминоу кнѣзы прѣскїи видѣша отроча съ мѣрию его и падши поклонилисѣ емѹ поклоненїемъ вѣскимъ и яко црѣ вѣчномѹ дары принесоша слато и ливанъ и змвр(р)нѹ w(т) съкровищѣ своихъ. Таковыи дары яже единомѹ Бгѹ достойны сѣтъ и сими ясно проповѣдѹютъ(ъ) бж(ѣ)тво его и цр(ѣ)тво и пра(в)дивое членство влѣсви прародителѣ хр(ѣ)тїа(н)ско(н) вѣры.

Ливанъ оубо приносился гѣи, слато же цр(ѣ)кїи даръ. Змврнѹ же яко хотѣшемъ по семъ оумрѣти на кр(ѣ)тѣ [и помазатисѣ сею w(т) Никодїма і Иосифа. И всѣ о не(мъ) вѣскаа павицаа свѣзда волхво(мъ) проповѣдница волсви же Иродови възвѣстиша Иродъ же юдеомъ проповѣда новорожден(н)ого црѣ сихъ во призываетъ и сѣтѣми смѣтитисѣ и пр(ѣ)ркѣвъ възыскѣтъ не яко Хоѹ вѣровати хотя по оубити.

Ибо дїа словою патѣ w(т) всѣхъ везѹмнѣйша вываецъ се показѣтъ Иродъ и самыи Юдее даже и до дне(сѣ) слѣпотѣютъ яко въ везѹмїю словы съблѹдиша и свѣтъ славы своен невниманїемъ погубиша].

Пасажul pus între paranteze a fost rezumat, eliminându-se în acest fel și atacul la adresa orbirii evreilor și introducându-se ideea nouă că „și cu aceasta au adevărit cum Hristos iaste om adevărat și va muri și va fi uns cu zmirnă”. Din ultimele rânduri reține „Dup-aceea să arătă lor ingeru lui Dumnedzau și le dzise să nu să întoarcă să spuie lui Irod, ce pe altă cale să să ducă în țara lor” și lasă restul, despre faptul că Dumnezeu i-a răsplătit pentru darurile lor, dându-le un inger în loc de stea ca să-i însoțească „din Iudeea până în Persia”.

По сихъ же волсви вѣсть w(т) аггѣла прѣаша да не възврататсѣ къ Иродѹ но инѣмъ пѹтемъ w(т)идѣтъ въ странѹ свою. [Но и зде познавай яко w(т)дасть Гѣ внымъ кнѣземъ перскимъ за ихъ вѣрѹ и дары сѣгѹвый даръ не к(ъ) томоу бо свѣзда рѣководца по аггѣлъ съвѣтникъ и предводитель w(т) Юден до Персиды].

Acesta este textul pe care, cu câteva amputări, dintre care penultima era din nou o imprecuație la adresa iudeilor, l-a preluat și tradus Mitropolitul Varlaam, găsindu-l desăvârșit pentru ceea ce dorea el să le spună ascultătorilor: „povestea” nașterii. Și de data asta înregistrăm micile lui intervenții, care dau textului mai

multă cursivitate. Dar ele nu anulează faptul că avem aici 2 pagini compacte și 24 de rânduri traduse din cartea ucraineană.

Predica Mitropolitului Varlaam va trece în colinde. Steaua și magii au devenit familiari mai ales copiilor. Colindul stelei care la Ierusalim „se ascunde”, dar reapare să-i ducă la Betleen, este pur și simplu versificarea acestei pagini din cartea vlădichii Varlaam, la rândul ei luată din izvorul folosit.

Din „Învățătura morală” intitulată **W любви яже къ бгѹ, w мѣ(ѣ)тнн и w w(т)верженїю мира** [Despre iubirea către Dumnezeu, despre rugăciune și lepădare de lume] a luat două fragmente, pe care le regăsim prelucrate și integrate în propria învățătură morală ce urmează povestirii nașterii și călătoriei magilor. Unul este chiar de la început:

Послѣдѣемъ и мы оубо дне(сѣ) съ вными волхвы възсточными црѣми и да подражаемъ вѣрѹ и добродѣтели ихъ. Вни бо wставльше покой домашній и яже въ немъ женоу и чада сами же въ чѣждѹ землю странствѹютъ(ъ) ищѹще Хѣ. И колкїи трѣдѣ на пѹти по(д)аша и колкїи страхъ w(т) Ирода и преценїе w(т) юдей претрѣпѣша. Егда же Хѣ достигоша тогда всѣ сѣа w(т) радости в забытїю вистъ(ъ) иво аггѣла слѣжителѣ прїе(м)ши с(ъ) миро(мъ) w(т)идоша до w(т)чества своего.

И такожде и вы хр(ѣ)толю(в)цы во(ж)делѣйте видѣти Хѣ и всѣ мира сего wставши и дома жїтїе ваше грѣхо(в)ное любуѣанїе яко женоу, страсти грѣховныя яко чада. Сами же възкорѣ идѣте Хѣ видѣти и поклонитисѣ емѹ [fila 68 verso]. Acest pasaj a devenit cel citit la pagina 338 de la „Deci socotiți, iubiții mei creștini” până la „ce va să hie”, pentru care s-a folosit și de al doilea fragment, de pe fila 69:

Ты же почто хр(ѣ)тїаннѣ извѣты творишъ или кѹю милость и грѣхѹвъ прощенїе полѹчишъ иво вниъ тебе ради съ нѣсѣ пришедъ(ъ). Ты же к(ъ) немѹ з(ъ) грѣха выйти не хоцешъ. Страннїи людіе и непросвѣщеннїи з далека с Персиды вѣжатъ видѣти Хѣ въ аслѣ(хъ) лежащаго. А ты мало мѣсто лѣнишѣа превѣчи w(т) домоу своего до цркви такъ дивного и влѣженного позорища зрѣти сѣа Бжѣго на олтарѹ.

Ultima problemă o ridică finalul, cu cele cinci puncte în care este explicată venirea pe lume a Domnului Hristos „sărac și smenin”. Cum nu găsim nimic similar nici în *Omiliarul patriarhal* și nici la Damaschin Studitul, rămâne să căutăm în celelalte două cuvântări ale lui Kiril Trankvilion-Stavrovetki, dar cum nu găsim nici acolo ceea ce citim în *Cartea românească de învățătură*, trebuie să admitem până la proba contrarie că acest final îi aparține autorului ei.

În schimb, găsim urmele clare ale lecturii celei de a doua cuvântări, pusă la contribuție pentru prima parte a predicii sale în egală măsură și chiar mai mult decât predica lui Damaschin Studitul. Tabloul lumii căzute sub stăpânirea relelor, păcatelor și satanei, pe care Dumnezeu nu a reușit să o ridice din cădere decât trimițând pe Fiul Său, este aici mult mai precis zugrăvit și din exemplele date despre această iconomie a mântuirii autorul român a împrumutat în mod evident potopul, Sodoma și Gomora, războaiele, focul, ca și trimiterea sfinților și prorocilor, care lipseau la Damaschin Studitul, unde găsim însă ideea nevoii de lecuire a lumii de toate acestea și cel în stare să o facă nu era decât Dumnezeu însuși. **Idee ce pledează încă o dată pentru cunoașterea de către predicatorul ucrainean a operei lui Damaschin Studitul, după cum identitatea a ceea ce am văzut că spune despre steaua călăuzitoare cu ceea ce se citește în *Cazania de la Zabudovo* (de unde Mitropolitul Varlaam nu a trebuit să o ia din moment ce era și în textul lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki) nu este întâmplătoare, folosirea acestei cărți fiind recunoscută chiar de autorul ucrainean, conform lui S.I. Maslov, care o consideră chiar modelul pe care l-a urmat pentru cartea sa.**

Încă o dată vedem cum autorul român se pricepe să aleagă și să scoată din cei doi autori care l-au precedat componentele predicii sale, unde accentele sunt puse cu precizie, iar povestirea nu se înecă în retorică pierzând tocmai impactul cu ființa vie a celor cărora li se adresează cu intenția de a face din această sărbătoare un prilej privilegiat de „împrietenire” a neamului său cu Hristos.

Nu încapă îndoială că la cultul și iubirea pentru Maica Domnului și pruncul Iisus, care a dominat civilizația română satească și a dat naștere întregii literaturi a colindelor legate de sărbătoarea nașterii Domnului¹⁰⁸, această minunată predică din 25 decembrie a avut un rol hotărâtor, secole în șir.

LXIV. Învățătură la obrezania Domnului nostru, Iisus Hristos, din 1 ianuarie, ziua în care se prăznuiește și Sfântul Vasile cel Mare, nu se află în cartea tipărită de Coresi, iar în *Cazania de la Zabudovo* și în manuscrisul 209 al Bibliotecii Sfântului Sinod găsim o învățătură despre monahism. Damaschin Studitul nu are o predică la această sărbătoare, încât nu se putea folosi decât de *Evangelia învățătoare* a lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki la care a și apelat

Поученіе на обрѣзаніе еже по плоти г҃а нашего Іс Х҃а [Învățătură la tăierea împrejur cu trupul a Domnului nostru Iisus Hristos] are aici 7 pagini

¹⁰⁸ Dumitru Ichim, *Nașterea Domnului în colindele religioase românești*, în „Glasul Bisericii”, anul XXVII, nr. 11-12, noiembrie-decembrie 1968, p. 1170-1183 și Ioana-Gabriela Griga, *Imaginea Fecioarei Maria în colinda românească*, în volumul *Credința și credințele românilor*. Editori: Avram Cristea și Jan Nicolae. Tipărită cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Andrei, Mitropolitul Clujului, Albei, Crișanei și Maramureșului, Alba Iulia, 2011, p. 42-57.

(fila 88-91 verso), iar în *Cartea românească de învățătură* 5, ceea ce arată că intervențiile pentru scurtarea celor aflate în izvor au fost mai puține.

Lectura celor două texte ne arată că la fel cum a procedat și în alte cazuri, autorul român a recurs la reșezarea în altă ordine a unor părți sau fraze, iar alte ori a transcris fidel ceea ce a găsit.

Nimic special nu-i pune în evidență contribuția proprie, dincolo de această prelucrare limitată, și de faptul în sine de a aduce predica în cuprinsul unei cărți românești și în limba sa, neîntrecută în cursivitate și mlădiere (neîntrecută, dar egalată, repetăm după Nicolae Iorga, de traducerea *Învățăturilor lui Neagoe Basarab*). Am putea vorbi până la un punct de o rescriere a izvorului, dar în niciun caz de o creație proprie, independentă. Autorul ucrainean i-a oferit însă materia pentru încă o lecție în toată regula despre circumciziune în general și despre aceea a Domnului în special, lecție servită de la amvonul predicii sale, care a fost **întâia catedră de teologie în viața și cultura noastră ecleziastică**. De data asta orânduirea pe puncte îi aparține însă autorului ucrainean și este transcrisă de la el.

Predica lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki are aceeași structură cu care ne-a obișnuit. La început introducerea, apoi textul evanghelic ce nu trece de trei rânduri ale versetului 21 din capitolul 2 al Evangheliei după Luca: „Și când s-au împlinit opt zile, ca să-l taie împrejur, i-au pus numele Iisus, cum a fost numit de înger mai înainte de a se zămisli în pântec”. Urmează textul cu cele două părți: Prima se intitulează **О обрѣзанію что знаменуетъ и чего ради бысть оузаконено** [Despre tăierea împrejur, ce însemnează și pentru ce a fost legiferată], iar a doua **В имени Ісѣа что знаменуетъ, и яко есть ч(ѣ)тно и славно и страшно дѣмонимъ** [Despre numele Iisus, ce însemnează și că este cinstit și slăvit și înfricoșător demonilor]

Să sperăm că va veni și ziua când cineva asumându-și editarea și traducerea integrală a cărții lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki pentru uzul studioșilor culturii noastre vechi, va permite tuturor celor dornici să urmărească în amănunt cum a lucrat Mitropolitul Varlaam și aici, să o poată face.

LXV. Învățătură la Botezul Domnului nostru, lui Iisus Hristos continuă ciclul de învățături despre elementele esențiale ale credinței creștine, pentru întâia oară alcătuite și rostite în limba românească. Avem aici pe întâiul mare pedagog creștin al neamului românesc și pe cel neîntrecut în a transmite aceste învățături celor ce nu aveau alt mijloc de a și le însuși decât ascultarea lecturii de la strană a dascălului.

De la teologia înaltă, Mitropolitul Varlaam trece la explicarea cu de-amănuntul a ceea ce trebuia să știe despre botez fiecare creștin de-al său, și

graiul în care vorbea era pe înțelesul tuturor. Această predică ne oferă una din cele mai clare și mai depline imagini ale păstorului și învățătorului, așa cum în altele l-am descoperit pe creator și pe scriitor.

De data aceasta a găsit în predica de ample dimensiuni (20 de pagini!) a lui Damaschin Studitul model și materie pentru spusele sale, dar lectura lor paralelă trage din nou aceeași apăsătoare linie despărțitoare între oratoria abundentă a unuia și pedagogia „populară” a celuilalt. Pasajele ce au putut fi detașate și introduse în textul său sunt ușor de identificat:

„După nașterea Domnului nostru Iisus Hristos, precum ați auzit la nașterea lui Hristos, după ce s-au batjocorit Irod de vrăjitori au trimis de au junghiat patrușprăzece mii de coconi mici de la doi ani la vale. Și între coconii aceia s-au întâmplat și cinstitul preditece Ioan pruncu mititel ce era în brațele maică-sa Elisaftai. Și fiindcă era ca să-i junghie s-au despiciat muntele și au trecut de ceia parte Elisafta cu pruncu și ingerul Domnului l-au luat în pustie de-l hrănia acolo, până când s-au făcut bărbat diplin, ajungând la vârstă de treizeci de ani și luni trei. Iar hrana lui în pustie era miere sălbatecă și den vlăstarele copacilor pustiei. Și au venit cuvântul Domnului de l-au zis să lase pustia și să meargă în pustiile Iordanului să propoveduiască pocăința la neamurile Galileii, unde toată mulțimea iudească mergea de-și ispoveduia păcatele lor și să boteza în Iordan de la dânsul. Deci acolo l-au întrebat pre Mergătoriul Înainte: «Au doară tu ești prorocul?» El au răspunsu, zicând: «Nu sânt eu». Și nu că doar nu era proroc. Adevărat proroc era, dar nu l-au întrebat să nu cumva să fii proroc, ci i-au zis, să nu cumva să fii tu prorocul, adică să nu cumva să fii tu acela de care au grăit prorocul Moisi. Că proroc noao va rădica Domnul Dumnezeuul nostru den frații noștri, adică cum că va să vie un proroc mare den neamul ovreilor, deci gândia ovrei că prediteciul iaste prorocul acela.

Ci pentru aceia îl întreba și el au răspunsu de le-au zis că: «Nu sânt eu acela, ci va să vie după mine căruia nu sânt eu destoinic să-i dezleg curelele încălțămintelor lui, adică nu poci eu să pricep cum s-au născut acela. Adevărat, mai pe urmă s-au născut de mine ca un om, dar ca un Dumnezeu ce iaste, mai-nainte decât mine iaste în anul dumnezeirii. Ci eu vă botez numai cu apă, dar Acela vă va boteza cu Duhul Sfânt și cu foc. Acela are în mâna lui lopată de alege pacle den grâu, adică cunoscătoriul de înimi iaste Dumnezeu de cunoaște și pre păcătoși și pre direpți, ci pre cei păcătoși îi osândește în focul de veci, iar pre cei direpți îi adună la împărăția ceriurilor».

Iar oamenii toți mergea de-l întreba ce vom face să ne spăsim, și le zicea: «Cel ce are doao haine să dea celui ce n-are și cel ce are pâine multă, să dea celui ce n-are». Deci mergea și vameșii de-l întreba ce vor face să ne spăsim, și le zicea: «Ferți-vă de strâmbătate, mai mult de ce vă iaste dreptul să nu luați, ci numai ceia ce vă să cade, aceia să cereți». Deci merseră și ostașii de-l întrebară, zicând: «Dar noi ce vom face să ne spăsim?» Și le zicea: «Ferți-vă pe nimini să nu asupriți, pe nimini să nu clevețiți, ajungă-vă leafa voastră să vă hrăniți». Și stând oamenii toți aștepta gândind că acesta iaste Hristos. Și iar au răspunsu de le-au zis: «Nu sânt eu acela care gândiți, ci cel ce vine cu mulțime de norod».

Și așa vorovind Înainte Mergătoriul, au sosit și Hristos la Iordan ca să să

boteze. Atuncea cum l-au văzut prediteciul, au zis către ovrei: «Vedeți mielușelul lui Dumnezeu carele rădică păcatul lumii», adică «Acesta iaste acela de care vă spuneam, Fiiul lui Dumnezeu celui adevărat, carele au rădicat păcatele oamenilor asupra sa ca să le șteargă». Atuncea au mers Hristos la Ioan și i-au zis: «Vino de mă botează că pentru aceasta am venit». Zise Lui Botezătorul «Eu am trebuință să mă botez de la Tine, sau să mărturisesc și să priimesc alt botez pentru numele Tău, și Tu vii la mine să Te botez eu? Iordanul văzându-te pre Tine s-au întorsu înapoi, și eu să cutesc să Te botez? De să sfia Moisi acela preavăzătorul de Dumnezeu să văză și să caute împotriva feței Tale, dar eu cum voi pipăi Sfântul Tău creștet cu mâini păcătoase; iarba pământului sânt, dar cum mă voi apropia de focul cel neapropiat? Ci Tu mă sfințește Doamne, Tu mă botează stăpâne, Tu mă curățește de spurcăciunea păcatului, dar eu nu cutesc să Te botez». Zis-au lui Hristos: «Ioânne, las acum aceste cuvinte, că nu iaste vreme de a vorovi multe. Vremea rânduelii iaste că pentru aceasta m-am făcut om, pentru aceasta am luat trup*, pentru aceasta m-am arătat sărac și smerit, că să împlinesc toată dreptatea. Drept aceia mă botează, pentru ca să să plinească rânduiala Mea și toată smerenia Mea».

Atunci s-au apucat cinstitul Botezătorul de l-au botezat și Sfântul Duh, ca o porumbiță, s-au pogorât desupra capului lui Hristos și glas den ceriuri s-au auzit: «Că acesta iaste Fiiul Mieui cel iubit, cu care Fiiul Mieui acesta am făcut purtare de grijă pentru mântuirea oamenilor». Atuncea au eșit Hristos den râul Iordanului, botezat. Deci, dar de unde și cum s-au botezat Hristos, așa ne învață dumnezeștii și sfinții evangheliști.” (f. 30^v-31^v)

Sărind peste toată desfășurarea erudiției puse la contribuție în lămurirea „cererilor” (problemelor) ridicate și de Botezul Domnului, pe care însă le înlocuiește cu explicațiile mult mai necesare auditorilor săi cu privire la fiecare gest al preotului în ritualul administrării Sfântului Botez, revine la textul lui Damaschin Studitul în final, pe ultima pagină:

„Pentru aceia, blagosloviți creștini, căci ne-am botezat în Tatăl, Fiiul și Duhul Sfânt, întru una Sfântă și preacinstită Troiță, să nu ne spurcăm cu fapte și lucruri dievolesți, câte am făgăduit că ne-am lăpădat de dânsule la Sfântul Botez. Ia să ne nevoim să le facem, că am făgăduit, să dăm ascultare la Sfânta Evanghelie, poruncile lui Hristos să le facem, poruncile lui să păzim. De mântuirea noastră să grijim, împărăția ceriurilor să cerem, pe diavolul să urâm, de lucrurile lui să ne ferim, curvie să nu facem, să nu ucidem, să nu răpim, să nu lăcomim, să nu ne învrăjbim unul cu altul, să nu pârăm unul pe altul, să nu fim nemilostivi, să nu fim nemilosârzi, să nu ne mândrim, să nu ne mândrim, să nu avem slavă deșartă, să nu avem vreun lucru dievolescu, ci numai de lucrurile lui Hristos să gândim și să le facem, să ținem fecioria, iubirea de striini să o avem dragoste către toți. Credință către Hristos, nădejde la Dumnezeu, milostenie către săraci, înbunătățire către vrăjmașii noștri cei trupești, răbdare la supărările trupului, plecaciune către cei mari și către cei mici. Ascultare la cărțile bisericii noastre, înfrânare la patimi, părăsire de răutăți, apărare de păcate.

* În manuscris *trip*.

Acestea toate și mai multe bunătăți am făgăduit, blagosloviți creștinii, să facem. Pentru aceia acestea să le păzim, acestea să isprăvim, să nu ne arătăm nemulțumitori și necunoscători, ci să cinstim pre Hristos, să slăvim pre stăpâneasca și sfânta zi de astăzi, nu cu jirtve ellinești, au cu beții, au cu necuvioase și nebunești jocuri, au cu minciuni, și cu bârfituri, au cu băutură și cu mâncare multă, căci lucruri ca acestea, limbile păgâne le poftescu, precum grăește și marele Pavel Apostol: «că acestea toate, limbile le poftescu».

Să nu socotim că cu lucruri ca acestea să îndestulează Dumnezeu, sau cu fapte ca acestea să slujește Dumnezeu, ci de ne vom smeri pentru cel ce s-au smerit până la moarte, aceia priimește Hristos: de ne vom posti pentru Cel ce au gustat oțet și fiere, atuncea să mulțemește Dumnezeu; de ne vom batjocori pentru dragostea lui Hristos care s-au batjocorit pentru noi, atuncea vom avea har de la Dumnezeu, de ne vom desfăima, de vom fi goniți, de vom fi supărați, de vom fi închiși, de vom fi izgoniți, de vom pătimi alt rău pentru dragostea lui H[risto]s, atunci să ne bucurăm, atunci să ne veselim, că multă plată vom câștiga la împărăția ceriurilor, precum și Hristos grăește la Sfânta Evanghelie: «Bucurați-vă și vă veseliți, că plata voastră iaste multă la ceriuri».

Așadar, blagosloviți creștinii, de vom face, atuncea iaste mulțemit Dumnezeu, atuncea să slăvește și să mărește taina. Deci să ne grijim de mântuirea sufletului nostru, și să lăsăm grija trupească, să poftim cele cerești, cele pământești să le urăm și pre Hristos să cerem. Pre diavolul să-l depărtăm și de împărăția ceriului să ne silim să o găsim și de muncă să fugim, pentru ca să priimească Dumnezeu praznicele noastre și slavosloviile care le facem. Ca aici, adecă să ne învrednicească să petrecem viață cu pace fără de sminteală, fără de păcate, fără de primejdie, fără de stricăciune, fără de întristare și fără turburare, și lăudat, cinstit de Dumnezeu și de oameni. Iar acolo să ne spodobască cetelor tuturor sfinților Săi, vieții de veci, fericirii cei neînbătrânite. Cinste celor aleși și împărății[i] ceriurilor, care noi toți să o dobândim întru Hristos Dumnezeuul nostru, căruia să cuvine mărirea, cinstea și închinăciunea, sfințenia și marea cuviință, dinpreună cu celui fără de început al Său Părinte și cu preabunului și de viață începătoriului Duh.

Acum și pururea și în veci netrecuți, ai vecilor celor fără de sfârșit. Amin.“ (f. 40^v-41)

Între aceste două ample fragmente, de la începutul și de la sfârșitul predicii, luate din Damaschin Studitul, se află **explicarea ritualului botezului pruncilor**, pe o pagină și jumătate. Ea nu se află la Damaschin Studitul, dar în *Omi-liarul patriarhal* se găsea la sfârșit o tâlcuire:

„Iară ce e a se dezbrăca veșmintele și a se îmbrăca carii vor vrea să se boteaze, chip iaste ce e de omul cela vechiul a se dezbrăca și viața dentâi a părăsi, și închipuindu-ne cu acestea celui ce spre cruce răstigni-se, Hristos: și cu goliciunea dezbrăcă începătoriul, și putearnic și cu îndrăznire oblici-l.

Iară ce e spre apus a căuta mainte și de satana a se lepăda, împingând el cu mâinile, de-acia spre răsărit a se întoarce și Domnului a se făgădui, arată aiavea că se cade celuia ce se botează luminat, și împreunarea realilor întunecate mainte să le

leapede cu lepădare desfârșit. Că așa e amu ce e întru dumnezeiasca lumină stare a o dobândi și curat a se lumina, cându se dă în toate realele până în sfârșit părăsire și bunătăților făgăduire și cătr-însele apropiiare.

Iară ce e să se dezbrace, cu unt să-i ungă trupul, de tot împreunat arată a fi bunului măslin, lu Iisus Hristos. După aceia la scăldătură dus fi-va carele va să se boteaze, ca și Hristos de la cruce la mormânt dus fu.

Iară de trei ori într-apă afundat a fi și iară scos, ceale trei zile ale îngrupăriei lu Hristos arată. Că cum Hristos trei zile și trei nopți întru inema pământului făcu, așa și botezatulu cu trei afundări și scoateri, ce-au fost întru mormânt trei zile și trei nopți a Domnului închipuiaște. Că cumu-s cei ce-s întru noapte de nu văd, și carei sânt întru zi de îmblă în lumină, așa și întru afundare ca întru noapte nemica nu văd cei ce se botează, iară când sânt scoș, ca întru zi fi-vor. Și întru aceia iarăși mor și se nasc, și acea spăitoare apă și mormântul lor fi-le-va, și mumă. Ce însă nu adevăr mor și se îngroapă, nici adevăr răstignescu-se și se scoală, ce chipul iaste podobiia a adevăritei spăsenie. Că Hristos amu pre adevăr răstignitu-se-au și se îngrupă și învise și toate acestea noao dat-au, ca chipului munciei lui închipuindu-ne, adevărta spăsenie să dobândim. Și Hristos amu întru Iordan deaca se spală, și eșind, Duhul Sfânt în fire vine.

Iară botezatului cu myr amu ungu-i trupul în vedea, iară cu duhul sufletul luminează. Și mai nainte amu în frunte, ca den greșeală ajungere, de-acia și cu descoperită față slava lu Dumnezeu să vază, așijderea și la urechi, ca dumnezeiasca taină sufleteaște să asculte, cum au grăit Isaia: „Aduge-mă, Doamne, urechiei să auz”, și Hristos iarăși: „Cine are urechi de auzire, să auză”; așijderea la nari, ca dumnezeiasca taină myrosind, a lu Hristos bună-myroseală și aceia să fie; și după aceia la *piept*, ca să se îmbrace în zoao dreptăției și împotriva meștersugului drăcesc să stea.“ (Ed. Pușcariu-Procopovici, p. 512-513)

Dar tot ceea ce citim despre semnificațiile ritualului de la Botez, de la „Pentr-aceea, când botezăm pruncul” până la „tunderea părului” se dovedește luat din prima parte a tâlcului celei de a doua predici a lui Kiril Trankvilion-Stavrovetki la botez, iarăși cu unele comprimări. Transcriem întregul text, însoțindu-l cu traducerea lui ca să se vadă ce a luat din el Mitropolitul Varlaam și ce a lăsat:

Бого ради егда отроча кр(ѣ)тимъ тогда обращаются къ западѣ [două litere ilizibile, acoperite de cerneală probabil къ] смѣтной тмѣ знаменѹюци яко ѡ(т)рицаемо отроч(а) ѡ(т) темныхъ и стѣдныхъ дѣлъ вѣсѡвскныхъ и ѡ(т) всѣхъ слѣжебъ его и ѡ(т) ангелѡвъ его темныхъ. И плюютъ на него яко на нечистого и сквернаго вѣса и на дѣйство его те(м)ное и ѡ(т) всякого безаконїа и зодѣванїа ѡ(т)рицаютъ его: ѡ(т) грѣдости и ѡ(т) лжѣ, ѡ(т) лакомства, ѡ(т) оубѣйства, и любовѣанїа и ѡ(т) прочїи(хъ) стыднихъ слѣжебъ и темныхъ дѣлъ его.

Таже по сихъ обращаемся на востокъ къ свѣтѣ знаменѹюци
яко ѡ(т)даютъ и порѹчаютъ его свѣтѣ ѡномѹ превж(ѣ)твенномѹ
Хоу Бгж нашемѹ въ немъ же живетъ все исполненіе вж(ѣ)тва телеснѣ
всѣхъ зѹполный свѣтѣ вж(ѣ)тва иже просвѣщаетъ всакого члѣка
градѹщаго въ мирѣ. [И семоу свѣтѣ сѣщенницы и кѹмѹвѣ крѣщаемаго
спорѹчаютъ(ъ) младенца и то(г)да бгъ съвокупляетъ крѣщаеомѹ
и творитъ его сномъ себѣ и наслѣдника цр(ѣ)твѹ нб(ѣ)номѹ]¹⁰⁹.

[Посемъ(ъ) же омываютьъ отроча водою осѣненною и очищаютъ
его ѡ(т) всакоу скврѣны и грѣха первороднаго иже презъ(ъ) Адама
въшедъ въ вса члѣки по подобію престѹплениа его. Аще бо единъ
члѣкъ съгрѣшитъ(ъ) тогда вса оудове его грѣшны бывають. Тако
и Адамъ тогда самъ единъ съгрѣшивъ мы же сѹщи въ чреслѣхъ
его того же грѣха выхомъ причастницы и до дне(сь): по крѣщенію
же свовождаемъ ѡ(т) него и очищаемъ водою и дхѹмъ стымъ(ъ)
въ кѹпели крѣсениа и родимъ паки второе дхѹвнымъ рожденіе(мъ)
въ животъ вѣчный. Егда бо погрѹжаемъ отроча въ водѣ, тогда
невидимо приходитъ Дхъ Стый и осѣняетъ водѹ. И тогда вываецъ
зѹгѹвое очищеніе ѡ(т) воды и Дха Стго ибо яко члѣкъ сѹгѹвый
естъ ѡ(т) двоухъ бытностей сложной: дша невидимаа ѡ(т)
въдхѹвеніа вжїа тѣло же видимое ѡ(т) землѣ. Сего ради Бгъ и
двоакое очищеніе дарова члѣкѹ въ крѣсении вода видимаа осѣненнаа
Дхѹмъ(ъ) Стымъ(ъ) очищаетъ видимое тѣло. Паки же Дхъ Стый
невидимый очищаетъ осѣняетъ невидимо дшѹ невидимѹ нашѹ
въ кѹпели крѣсениа. Тогда Дхъ Стый чистите(л)нын ве(зъ) огня
грѣхы пожигаетъ(ъ) и просвѣщаетъ(ъ) дшѹ свѣто(мъ) нб(ѣ)ноу
прем(д)рсти и сновство вжїе дарѹетъ крѣщаеомѹ и бесмртїе и
жилице свѣтло и чисто творитъ трисїанномѹ Бж(ѣ)твѹ]¹¹⁰.

И ставаетъ члѣкъ на крѣсению сномъ Бжїимъ(ъ) не по сѹществѹ
но по блг(д)ти его, и наслѣдникомъ цр(ѣ)твѹ нб(ѣ)наго и всѣхъ
блгъ его, ибо тогда нбса ѡ(т)врѣзаетъ крѣщаеомѹ и въходъ емѹ
тамо дарѹетъ, ибо сїю тайнѹ Хс Стъ Бжїи прообразивъ въ крѣсению
своемъ(ъ) не потребова да ѡ(т)врѣзетъ емѹ ибо сый вынѹ на

¹⁰⁹ Această frază a fost prelucrată și așezată la început, rămânând din ea doar „și iaste Fiul lui Dumnedzau și moșnean împărăției ceriului”.

¹¹⁰ Toată această disertație teologică despre semnificația apei de la botez, pe care am pus-o între paranteze drepte, a fost sărită pentru că întrerupea înfățișarea pe scurt a semnificațiilor gesturilor rituale la botez. Despre apă nu găsim nimic la Mitropolitul Varlaam, care se referea doar la botez în sine, cel care „îl face pe om fiu al lui Dumnezeu, nu prin ființă ci prin dar, și moștenitor al împărăției cerurilor, ca și tuturor darurilor, căci atunci cerurile se deschid celui ce se botează” cum se citește mai departe și a fost preluat în textul românesc.

нбси съ ѡ(т)цемъ, и нѣже Дхъ Стго телеснымъ(ъ) виденіемъ
понеже его въ себѣ пр(ѣ)но имѣа но сими въ крѣсению нашего
спсенїа тайнѹ прообразивъ и авѣ показалъ.

Крѣщаетъ отроча не просто ѡ(т) іереа но Хс невидимою рѹкою
своею крѣщаетъ е въ образѣ ереа и авїе спорѹчаетъ(ъ) емѹ аггла
стража вѣрна дши и тѣла его и дары Дха Стго на немъ почивають.
И вываецъ тогда дша его прѣвообраза чиста свѣтовидна. Такова
яковѹ Бгъ ѡ(т) оустъ своихъ пр(ѣ)тѹхъ въ дшѹ въ Адама
въ породѣ райской бываетъ(ъ) же крѣщаемый трици погрѹжаемъ
въ водѣ знаменѹюци образъ Стїа Тр(д)ца и въ тѣхъ нма
кр(ѣ)титъ въ ѡ(т)ца и Стїа и Дха ст҃аго даже осѣни(тъ) его
свѣтѣ з(ъ) зполного вж(ѣ)тва и тѣмъ именемъ Стымъ чѹднымъ
и страшнымъ полѹчитъ вѣчное спсеніе.

И паки вторѹю тайнѹ знаменѹетъ тревидное погрѹженіе три-
дневное въ гробѣ Стїа Бжїа положеніе и въскрсеніе его сего ради
повелѣша ап(ѣ)ли въ три погрѹженїа кр(ѣ)тити.

А еже по омывенію водномъ облачаемъ кр(ѣ)щаеомѹ в новын
ризы вѣлыи то знаменѹетъ яко съвлекъ скврѣного и те(м)ного
житїа грѣхѹного и облачитъ в новое чистое и безгрѣшное житїе
Хвоу волю обѣщающиса творити и в его цр(ѣ)твѣ жити.

[De aceea când botezăm copilul, atunci se întoarce către apusul întunere-
cului confuz¹¹¹, însemnând că-l lepădăm pe prunc de lucrurile întunecate și ruși-
noase ale demonilor și de toate slujbele lui și de îngerii lui întunecați. Și se
scuipă asupra lui ca asupra necuratului și scârnavului demon și asupra lucrării lui
întunecate și de toată fărâdelegea și facerea de rău este lepădat: de înfumurare și de
minciună, de lăcomie, de ucidere și de curvie, și de celelalte slujbe rușinoase și foarte
întunecate ale lui.

Și după aceasta îl întoarcem la răsărit către lumină, însemnând că îl dăm și
încredințăm pe el acelei lumini a preadumnezeiescului Hristos, Dumnezeuul nostru,
în care trăiește toată împlinirea întrupării dumnezeiești, toată lumina dumnezeirii,
care luminează pe fiecare om ce vine pe lume.]

[Și acestei lumini preoții și nașii¹¹² celui botezat îi încredințează pe copil, și atunci
Dumnezeu se unește cu cel botezat și-l face fiu al său și moștenitor cerurilor]¹¹³.

¹¹¹ смѣжтѣи, perturbatus, verworren (Praga) = încurcat, confuz. În rusă se vorbește de смутное время – vreme de restriște, vreme întunecată. Varlaam le aduce aici de la câteva rânduri mai jos: „de mândrii, de menciuni, de lăcomi, de ucideri, de curvii, de toate faptele cele rele” (p. 349).

¹¹² Кѹмъ la Djacenko este „cel ce primește în brațele sale pe copilul scos din cristelniță”.

¹¹³ Aceste cuvinte sunt dislocate de aici, prelucrate și puse înainte de ce traducem: „Iară de la Hristos, acolo unde să botează fiecare, îndată pogoară pre dānsul Duhul Sfânt și cerul i să deschide, și iaste fiu lui Dumnedzau și moșnean împărăției ceriului” (p. 349).

Lăsăm netradus paragraful eliminat de autorul român, dar pe care l-am reprodus în original, și continuăm de acolo de unde textul a fost din nou preluat în cartea sa:

[Și devine omul la botez fiu al lui Dumnezeu, nu după esență ci după darul lui, și moștenitor al împărăției cerurilor și al tuturor bunătăților sale, fiindcă atunci cerurile se deschid celui botezat și intrarea lui acolo i se dăruiește. Deoarece această taină Hristos, fiul lui Dumnezeu, prefigurând-o în botezul Său, nu a trebuit să-i deschidă lui cerul, fiind întotdeauna în ceruri cu Tatăl. Și nici Duhului Sfânt înfățișare corporală, deoarece l-a avut în sine veșnic. Dar aceștia la botez taina mântuirii noastre au prefigurat-o și aieva au arătat-o.

Pruncul nu se botează simplu, de către preot, ci Hristos cu mâna Lui nevăzută îl botează pe el, întruchipându-l preotul. Și îndată îi orânduiește lui înger, pază credincioasă sufletului și trupului său, și darurile Duhului Sfânt în el se odihnesc. Și se face atunci sufletul său curat, precum chipul dintâi, luminos, așa cum Dumnezeu din gura Lui preasfântă l-a suflat lui Adam la crearea din rai.

Cufundarea celui botezat de trei ori în apă semnifică chipurile Sfintei Treimi și că se botează în numele Tatălui și Fiului și Sfântului Duh ca să-l apere pe el lumina deplinei dumnezeiri și cu aceste nume sfinte, minunate și înfricoșătoare să primească mântuirea veșnică.

Și iarăși a doua taină înseamnă cufundarea de trei ori: cea de trei zile așezarea Fiului lui Dumnezeu în mormânt și înviere a lui.

De aceea au dispus apostolii cu trei cufundări să se boteze.

Și dacă după spălarea cu apă îl îmbrăcăm pe cel botezat în haine noi și albe, aceasta însemnează că se leapădă de viața murdară, întunecată și păcătoasă și se îmbracă într-o viață nouă, curată și fără păcat, voia lui Hristos obligându-se să o facă și în împărăția Lui să trăiască.]

După acest lung discurs pe care îl vedem folosit, dar nu transcris, cum a procedat cu cele referitoare la îndreptarea pruncului cu fața spre apus și răsărit, avem din nou un text preluat. El se referă la ungerile care se fac corpului celui botezat:

Помазаніе же двоакое вываеѣтъ крѣцаемомѹ елеомѹ и мѣромѹ; елеи знаменуетѣ мѣ(ѣ)тъ Бжїю кѣ члѣвѹ простертѹю и паки взаємнѹю ѡ(т) члѣка любовѣ кѣ бжжѣ яко долженѣ его любити ѡ(т) всен дшѣ своен за толнїи дары его понеже елеомѹ яко црѣ помазѣтсѣ на цр(ѣ)тво нб(ѣ)ное въ содржество и съсѣдство аггавѣ.

Второе помазаніе вѣваеѣтъ мѣромѹ еже знаменуетѣ печать и дарѣ стго дха дарѣ сноположенїа, дарѣ наслѣдіе нбсѣ и печатаются тѣмѹ всѣ чѣства телесныи крѣцаемого, яко съкровище великихѣ дарѡвѣ вжїихѹ и таниѹ да не покрадаеѣтъ ихѹ хитрый злодѣи дїаволѣ.

Помазѣтсѣ мѣромѹ первѣе на челѣ кр(ѣ)тообразно яко да сїе знаменіе носѣщи страше(н)е вѣдеѣтъ дѣмонѡмѹ. Посемѹ помазѣтсѣ на очесехѹ яко да ѡ(т)вратитѣ тѣхѹ да не видитѣ сѣеты и да не зритѣ и нѣже прїимаетѣ(ѣ) тѣми чѣства всакого стѣда сатанїнског(о) но точїю єдинѹ свѣт(ѣ) разѣмный трисїате-льный въ ѡ(т)ци и снѣ и дсѣ стѣмѹ и тѣхѹ бгдѣанїе.

Помазѣтсѣ на нѡздрехѹ яко да тѣми ѡбонаетѣ воню нб(ѣ)нѹю бгдоосѹхаша и да тѣми сладостами оѹвеселает дшж свою смрадѡвѣ же шатанскихѹ да гнѣшаетсѣ оцѣтивши ихѹ, и прелести мира сего.

Помазѣтсѣ на оѹшесехѹ яко да заградитѣ слѣхѹ свой ѡ(т) всакого совѣта сатанина и лїенїа и єдиног(о) точїю да послѣшаетѣ гласа хѣа и словес(с) его єв(ѣ)лскихѹ.

Помазѣтсѣ на оѹстехѹ яко да тѣми истиннѹ вѣщаеѣтъ и вынѹ павдѣ оѹстенѹ своихѹ бжжѣ приноситѣ(ѣ) мѣтѣвѣ, пѣнїе, хваленїе и бгдодаренїе ѡ всѣхѹ бгнїхѹ дарѣхѹ(ѣ) Бжїихѹ. Гнилыхѹ(ѣ) же и сквръныхѹ словес(сѣ) и злорѣчїа да не глѣтѣ(ѣ) но противѹ сїхѹ положитѣ оѹстомѹ(ѣ) храненїе.

Помазѣтсѣ на плѣцахѹ яко да познаеѣтъ вѣдаваго плѣцѣ свои на раны грѣхѹ его ради и кр(ѣ)тное древо на плѣцахѹ своихѹ донес(с)шаго за спсєнїе его и яко к томоу не подастѣ(ѣ) крѣцаемый плѣции своихѹ в(ѣ) порѣганїе невидимымѹ врагѡмѹ.

Помазѣтсѣ и на персехѹ и печатаеѣтъ яко съкровище дха стго и дарѡвѣ его и яко мѣжественно да станеѣтъ противѹ всего оплѣченїа дїавола, противѹ властей темныхѹ и си(л) противныхѹ и яко да обрѣтитѣ пѡлки тѣхѹ въ вѣгство и повѣдитѣ силою хѣоу.

Помазѣтсѣ и на колѣнѣхѹ даже поминаеѣтъ всегда покланѣти колѣнѣ пре(дѣ) престоломѹ славы великого и страшного бга и црѣ всѣми цр(ѣ)тѣвѹюаго на его же имѣ покланѣютѣ колѣна свои рѡдове, нб(ѣ)ныи и земныи и подземныи. И яко да вѣзвратитѣ нога(мѣ) своимѹ(ѣ) теци на беззаконїе и пролитїе крови.

Помазѣтсѣ и на рѹкахѹ яко да тѣми дѣлаеѣтъ бгдое и даже всегда вѣздѣваеѣтъ рѹцѣ свои съ мленїемѹ кѣ сътворшемѹ его и рѹкѹ да подаеѣтъ помощи тревѹющимѹ ѡ(т) него мѣ(ѣ)ти, да простїрает рѹцѣ свои на мѣ(ѣ)тнїю и паки оѹдрѣживающїи и ѡ(т) всакого лїхонманїа и злодѣанїа ѡ(т) хищенїа и кровопролитїа.

И власы главы его нетѡуне постригаются но яко да расѣмотраетѣ дивнѹю премѡудрость Бжїю въ содѣтелствѣ члѣкѹ(ѣ) понеже глава

ЕГО НЕ КЪ ЗЕМЛИ СКЛОНЕНА ЯКО БЕЗСЛОВЕСНЫХЪ СВѢРШВЪ НО ПРОСТО КЪ НБСН ПОСТАВЛЕНА В НЕЙ ЖЕ Ч(Ѣ)ТНѢШІ(Н) СЛЫ РАЗУМНОИ ДШѢ; РАЗУМЪ ВОЛА, ПАМАТЬ, ПОМЫШЛЕНІЕ, СЛОУХЪ ВНАДѢНІЕ ОУМНОЕ И ТЕЛЕСНОЕ, ОБОЖАНІЕ, ВКОУСТЬ РАЗСУЖДЕНІЕ СЛАДКОГО И ГОРКОГО, СЛОВО И ГЛАСЪ ЯКО СВѢТЪ ОУМ(А) ДА СІА РАСМОТРИВШИ БЛАГОДАРИТЬ СЪДѢТЕЛА СВОЕГО И ДОБРОГО ДАВЦА.

В просвѣщенныи разумѣйте крѣщеніа силѣ и тиннѣ великѣю, колико много двѣрыхъ даровъ своихъ бѣ вамъ през(ъ) него дарѣтъ. Сего ради молю да и мы ш(т)ложн(в)ши тмѣ грѣха, сами свѣтъ бж(ѣ)твенномѣ приблизимся да бѣдемъ снѣже свѣта дѣла ради праведныхъ и наслѣдниц(и) вышнего Иер(ѣ)лима.

[Ungerea celui botezat este de două feluri: cu undelemn și cu mir. Untdelemnul înseamnă mila lui Dumnezeu întinsă către om și invers iubirea reciprocă a omului către Dumnezeu¹¹⁴ de la om iubirea către Dumnezeu, pe care este dator să-l iubească din tot sufletul său pentru atâtea daruri ale Lui, deoarece cu undelemn se unge ca un împărat în împărăția cerurilor, întru prietenia și vecinătatea cu îngerii.

A doua ungere este cu mir, care înseamnă pecetea și darul Sfântului Duh, darul înfierii, darul moștenirii cerurilor, și se pecetluiește cu el toate simțurile trupesti ale celui botezat, pentru ca marea comoară a darurilor dumnezeiești și a tainelor să nu fie prădată de viclenii și răii diavoli.

Se unge cu mir mai întâi pe frunte crucea, în mod simbolic, pentru ca purtând acest semn să fie de spaimă dușmanilor.

După aceea se unge pe ochi, ca să-i întoarcă să nu vadă deșertăciunile și să nu privească și nici să primească cu ei simțirile oricărei rușini satanice, ci numai lumina înțelepciunii în trei străluciri, a Tatălui, a Fiului și a Duhului Sfânt și binefacerile lor.

Se unge pe nări, pentru ca să adulmece cu ele adierea cerească de bună mireasmă și cu aceste dulceturi să-și înveselească sufletul lui, și de împuțiciunile satanice să se lepede, percepându-le pe ele, și de amăgirile lumii acesteia.

Se unge pe urechi, ca să ocrotească auzul lui de orice sfat al satanei și de înșelăciuni și să asculte numai vocea lui Hristos și cuvintele Evangheliei Sale.

Se unge și pe buze, ca să vestească adevărul cu ele și totdeauna rodul gurii sale să-i aducă lui Dumnezeu rugăciune, cântare, laudă și mulțumire pentru toate binecuvântatele daruri ale lui Dumnezeu. Putreziciuni, minciuni și cuvinte scârnavе și cuvinte rele să nu vorbească, ci împotriva acestora să pună pază gurii.

Se unge pe umeri, ca să cunoască pe cel de și-a dat umerii săi rănilor pentru păcatele lui și mântuirea lui, și pentru ca celui botezat să nu-i fie dați umerii batjocorii dușmanilor nevăzuți.

Se unge și pe degete și se pecetluiește ca o comoară a Duhului Sfânt și darurilor sale și pentru ca bărbătește să stea împotriva oricărui atac al diavolului¹¹⁵, împotriva

¹¹⁴ ПАКИ = invers.

¹¹⁵ ОПЛЪЧЕНІЕ = acies, și cu sensul de linie de luptă.

domniilor întunecate și puterilor potrivnice și ca să pună pe fugă pălcurile acestora și să învingă puterile lor.

Se unge pe genunchi, ca să-și amintească totdeauna să-și plece genunchii înaintea altarului slavei marelui și înfricoșatului Dumnezeu și împărat ce împărățește peste toate, la numele căruia își pleacă genunchii lor toți cei din cer¹¹⁶, de pe pământ și de sub pământ, pentru ca să împiedice picioarele sale să alerge la fărâdelege și vărsare de sânge.

Se unge pe mâini, ca să facă binele cu ele și ca totdeauna să și le înalțe în rugăciune către Creatorul său, și cu mâna să dea ajutor celor ce au nevoie de la el de milostenie, și să-și întindă mâinile sale spre milostenie, și de asemenea să le oprească de la orice lăcomie și facere de rău, de la furat¹¹⁷ și de la vărsare de sânge.

Și perii capului său nu degeaba se tund, ci spre a ne gândi la minunata înțelepciune a lui Dumnezeu în facerea omului, deoarece capul lui nu este plecat în pământ ca al fiarelor necuvântătoare, ci direct spre cer, în el fiind așezate preacinstitele puteri ale sufletului rațional: mintea, voința, memoria, cugetarea, auzul, vederea spirituală și trupestă, mirosul, gustul deosebirii între dulce și amar, cuvântul și glasul ca lumină a minții, ca acestea cumpănindu-le/ judecându-le să mulțumească făcătorului său și datorului de bine.

O, luminaților¹¹⁸, gândiți-vă la puterea și marea taină a botezului, cât de multe daruri bune ale sale vi le dăruiește Dumnezeu prin el. De aceea vă rog, ca și noi, părăsind întunerecul păcatelor, înșine să ne apropiem de dumnezeiasca lumină, ca să fim fii luminii pentru faptele bune și moștenitorii Ierusalimului celui de sus.]

Titlul acestei prime părți din tâlcuirea celei de a doua predici la botez este **О крѣщенію яко дѣйство ест(ъ) Сѣго Дѣа свѣтовидное и очищеніе вѣчное** [Despre botez, că este lucrarea Sfântului Duh, vederea luminii și curățire veșnică].

Comparând enumerarea ungerilor la Kiril Trankvilion-Stavrovețki, în total 8 (pe frunte, pe ochi, pe nări, pe buze, pe umeri, pe degete, pe genunchi, pe mâini) cu ce găsim la Varlaam, constatăm că sunt reținute doar cinci: pe frunte, spre urechi, la gură, pe spate (umeri) și pe mâini. Este adăugată una absentă la autorul ucrainean: pe piept, luată evident din *Omiliarul patriarhal* (vezi p. 140). Este reținută din izvor explicarea tăierii părului.

Odată mai mult constatăm prezența permanentă, în elaborarea *Cărții românești de învățătură*, a tuturor izvoarelor socotite a-i fi de folos și a răs-

¹¹⁶ РОДЪ are numeroase înțelesuri, în principal de naștere și de neam. Am tradus conform ideii pe care o exprimă.

¹¹⁷ Nici scris într-un cuvânt cum a fost tipărit în carte: ш(т)хнценіа și nici ш(т) хнценіа nu e de găsit în dicționare, nici la Miklosich și nici în cel de la Praga, ceea ce constituie una din particularitățile slavonei lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki. Хищение este în rusa actuală furt, răpire, delapidare. Хищник înseamnă răpitor, jefuitor. Este un rusism.

¹¹⁸ Luminarea este o altă numire dată sărbătorii botezului Domnului, ca și aceea de „Teofanie” (Bogoiavlenie). De aici adresarea celor botezați cu „luminați”.

punde intențiilor autorului ei. Ceea ce dă tonul, deosebit de al izvorului, este **începutul**, de o pagină și șase rânduri, pe care nu l-a transcris de la nimeni. În aceeași situație se află cele 19 rânduri care fac legătura între împrumutul de la Damaschin Studitul și cel de la Kiril Trankvilion-Stavrovetki.

LXVI. Învățătură la stretenia Domnului nostru, lui Iisus Hristos, din 2 februarie, care păstrează denumirea slavonă ca și pentru Intrarea în biserică a Maicii Domnului, se dovedește alcătuită aproape integral din decupaje luate din predica lui Damaschin Studitul și reasamblate. Aceea are 18 pagini în ediția citată, față de 6 și 13 rânduri ale textului românesc, deoarece și aici a funcționat foarfeca ce a eliminat tot ce împiedica aceste pietre de mozaic să se unească spre a da o cuvântare cursivă, alcătuită dintr-o introducere, din istoria celor petrecute la templu cu întâmpinarea de către bătrânul Simion și prorocița Ana, și din învățăturile pe care le scotea predicatorul.

Pentru toate aceste părți componente găsim materialul luat din predica lui Damaschin Studitul, unde ele apar încastate în ample digresiuni sau dezvoltări, așa încât autorul român a trebuit să le extragă, să dea alt ritm cuvântării și mai ales să nu-i pună pe auditori în situația de a fi ajutați de Dumnezeu să nu adoarmă.

În felul acesta și încărcătura legendară s-a mai ușurat, dispărând în întregime 5 pagini de la început, cu dizertația despre feciorie și căsătorie și cu legendele despre Sfântul Simeon care ar fi făcut parte din cei 70 de traducători ai *Septuagintei*, a cărei istorie este înfățișată pe larg, lungind enorm drumul până la intrarea în subiectul propriu-zis al predicii: Întâmpinarea Domnului.

Conform obiceiului său de a folosi cele împrumutate după propria iconomie autorul român își confecționează introducerea dintr-un fragment care este **finalul** predicii lui Damaschin Studitul, luat de acolo și pus la început. Iată-l:

„Că acesta era Dumnezeu și au priimit de au pățimit atâtea pentru păcatele noastre, iar noi în toate zilele și în tot ceasul îl amărăm, îl întristăm, îl batjocorim, defăimăm cuvintele Sale, călcăm poruncile Sfintei Evangheliei Sale. Ia spuneți-mi, de ar fi fost cineva împărat carele să dea războiu să să primejduiască să-și piardă împărăția pentru dragostea unii slugi ai lui, în ce chip să cinstească pe sluga aceea, după-aceia acea slugă să nu dea mulțemită împăratului care l-au cinstit, ci să-l defăimeze și să-l necinstească și să nu-i aibă harul, oare ce rău ar păți sluga aceea? Altceva nu i s-ar cădea fără numai să plătească cu moarte unul ca acela!

Așa iaste și la noi oamenii, creștinii cei nemulțemitori. Că Dumnezeu era și împărat a toată lumea, îngerii îl lauda, arhanghelii îl proslăvia, tot neamul omenesc i să închina, dar pentru a noastră mântuire, pentru a noastră cinste, pentru al nostru bine au vrut de s-au întrupat den Sfânta Fecioară și Preacurata Maria și s-au făcut

om și au purtat trup și au flămânzit și au sătoșit și toate cele trupește le-au avut, fără numai mânia și poftă că n-au avut. Au fugit de vrăjmaș, s-au dosedit ca un striin, s-au bătut, s-au batjocorit, s-au scuipat, cele mai multe și mari le lasă, cea mai de pe urmă au fost răstignit, și au murit și s-au îngropat și toate cele necinstite și smerite le-au răbdat. Și numai pentru a noastră mântuire, iar noi ticăloșii și becinicii (*sic!*) nimic răsplătire cătră Dânsul nu facem, nici un bine nu arătăm. Pentru aceia vom fi osândiți în munca de veci“. (p. 54-54^v)

După ce termină istoria bătrânului Simeon care „360 de ani au trăit, scriu istoricii” și ajunge la întâmpinarea pruncului, Damaschin Studitul continuă cu tâlcul Evangheliei zilei, din care Mitropolitul Varlaam va extrage materia predicii sale, dar folosind-o după planul propriu și într-o nouă succesiune. Tot finalul (p. 356-358) este luat de aici:

„După ce s-au împlinit zilele curățenii lor, după legea lui Moisi, au dus pre cocon părinții în Ierusalim ca să-l pue înaintea Domnului, precum iaste scris în legea Domnului, că toată partea bărbătească ce deschide pântecel, Sfântul Domnului să va chema. Și să va da jirtvă după cum s-au zis în legea Domnului o păreche de turturele sau doi pui de porumbu“.

Auzit-ați zisa Evangheliei. Ascultați și talmăcirea.

Iar după ce s-au împlinit zilele curățenii, adică ceia ce au poruncit Moisi în lege, că toată muerea ce va naște făt au fată, patruzeci de zile să pestească¹¹⁹, să nu să apropie de bărbatul ei, în biserică să nu între, la loc sfințit să nu să roage. Deci patruzeci de zile era orânduie, căci patruzeci de zile au ploat pe pământ în vremea potopului, că cu patruzeci de băta cu rane să bătea cel necinstit. Deci, zice Sfânta Evanghelie că după ce s-au împlinit patruzeci de zile ale curățeniei Preasfintei de Dumnezeu Născătoare, și nu că doară era de bărbat îngrecată și den păcat să fie născut și pentru aceia să curăția și ia patruzeci de zile, ci fără de voia ei au făcut. Că nu știa jidovii cum că Preasfânta fără de bărbat au născut, ci pentru aceia nu o lăsau să între în biserică. Dar și ia au făcut acele rânduie patruzeci de zile. Și după ce s-au sfârșit, au luat pe Hristos pruncul să-L ducă la Ierusalim ca să-L pue înaintea lui Dumnezeu, adică avea obicei de ducea pe copii în biserică și-i făgăduia la sfințenie, că așa scria legea lui Moisi: „Că tot pruncul ce va deschide întâiu pântecel maicii sale, iaste sfânt și dăruit lui Dumnezeu“. Și să vede cuvântul acesta că la tot pruncul ce să va naște întâiu, să îplinește. Dar nu să află cu adevărat la tot întâiul născut, ci numai la Hristos s-au împlinit aceasta. În ce chip, căci sânt unii întâiu născuți, dar n-au fost sfinți.

Spunem dar Moisi cum zice: Cain ce au fost întâiul născut, sfânt era, că au junghiat pe frate-său Avel, de au întristat pe tată-său și au mâniat pre Dumnezeu și au luat blestemul lui Dumnezeu? Fost-au sfânt și dăruit lui Dumnezeu? Sau Isav, că și acela era întâiu născut, sfânt au fost? Că pentru un blid de linte și-au dat cinstea lui Iacov carele trăia (*sic*) cu cuțitul lui¹²⁰, carele pentru multa curvie ce avea l-au numit

¹¹⁹ Slavonism folosit de traducător: să aștepte, să se abțină.

¹²⁰ Vezi Facerea, 25²⁹⁻³⁴ unde nu este vorba de un cuțit.

Edom, adică frigurile păcatului, nu cumva să fie fost și acesta sfânt? Sau Ruvim, întâiul născut al lui Iacov, sfânt au fost că au vândut pe frate-său, pe Iosif, carele s-au culcat cu fiitoarea tătăne-său, cu Valla, carele au spurcat patul tătăni-său, sfânt au fost acesta și dăruit lui Dumnezeu au fost? Dar cum zice că toată partea bărbătească ce va deschide întâiu pânțele maicii sale, iaste sfânt? Vedeți că nu o zice acesta pentru fieștecă pruncu, ci numai pentru Hristos o au zis.

Să venim dar la cuvântul nostru. Deci, de vreme ce era rânduit de Moisi ca să facă așa, iată că s-au dus și Preasfânta la biserică. Și mai avea și alt obicei, că ducea la biserică câte doao turturele, sau câte doi pui de porumbu, pentru sfințenia, iar de alt neam de pasări nu ducea, fără numai de aceste doao, căci acestea sânt mai curate decât toate. Însă turturea iaste foarte fecioară, căci când să întâmplă de moare una den păreche, cea ce rămâne nu mai face împreunare cu alta, ci fuge la munte, la pustietate și turburarea lumii nu o poștește. Iar porumbul iaste foarte întreg, adică fără de răutate și blând, că zice și Domnul Hristos la Sfânta Evanghelie: „Fiți înțelepți ca șerpii și întregi ca porumbii“. Adecă șarpele are obiceiul când îl lovește cineva, trupul lui adică tot, îl lasă spre moarte, iar capul îl ascunde.

Ci așa și noi creștinii, să fim înțelepți, averile noastre toate și trupul nostru să-l dăm spre moarte pentru dragostea lui Hristos, numai credința să o păzim decât toate mai mult și să fim ca porumbii, la toate fără de răutate. Să nu ținem mânie și vrăjmășie cu vreun creștin, nici să ne viclenim la cuvântul fieștecăruia, să-l luom spre gându rău. Și de vreme ce porumbii sânt decât toate zburătoarele mai curați și mai fără de răutate, pentru aceia ducea la biserică doi pui de porumbu sau doao turturele. Iar ce le făcea acestor pui bine iaste să o știți și aceasta, adică o turturea sau un porumbu îl junghea, iar celălalt îl slobozia să ducă unde va vrea și însămna aceia că Hristos era în doao firi: Dumnezeu și om. Ci adică omenirea Lui s-au răstignit și au pătimit și au murit, iar dumnezeirea Lui au rămas nerăstignită și nepătimită și fără de moarte. Aceasta însemna acei doi pui. Așadar, după lege au făcut și Preasfânta că au luat doi pui și i-au dus în biserică cu Iosif cel ce să numia în loc de bărbat ei.

Dar ascultați mai jos ce spune la Sfânta Evanghelie:

„Și iată era un om în Ierusalim numele lui Simeon și omul acesta era drept și temătoriu de Dumnezeu, așteptând mângâierea lui Israil și Duhul Sfânt era spre dânsul. Și era lui rânduit den Duhul Sfânt să nu vază moarte până nu va vedea pe Hristosul Domnului, și au venit cu puterea Duhului în biserică“. Auzit-ați că Evanghelistul Luca îl mărturisește de dreptu și de Dumnezeu temătoriu, că și era precum zice, pentru că de n-ar fi fost unul ca acela nici s-ar fi învrednicit unui dar ca acelaia.

Ce și tu, o oame, de vei vrea să primești pre Hristos nu ca pe un pruncu ci ca pe un deplin, nu trupește ci dumnezeiește, nu în brațe ci în inimă, fă-te drept și temătoriu de Dumnezeu precum era și Simeon; fă-te smerit și temătoriu de Dumnezeu ca să te învrednicești și a mai mare dar. Iar în ce chip drept nu numai când te vor pune judecătoriu sau împărțitoriu să judeci și să împarți dreptul, ci să știi bine că sufletul omului să chiamo icoană și închipuirea lui Dumnezeu celui nevăzut, iar trupul iaste pământ și iar în pământ merge. Deci, de vreme ce sufletul să chiamo icoană și asemănarea lui Dumnezeu și iaste mai cinstit, iar trupul iaste mai de jos, supus sufletului, sufletul adică cere pururea cele cerești și poruncile lui Dumnezeu

cere și poștește totdeauna să facă, iar trupul fiind de pământ, ale pământului lucru poștește să facă, adică să doarmă mult, să mănânce mult, să bea mult să să tăvălească în păcate și în patimi și să mănânce rodirile pământului: să răpească, să curvească și toate ale pământului să le facă și mai vartos lucrurile diavolului poștește să facă trupul.

Iar tu, o, oame, spune-mi un cuvânt: mai bine iaste să poruncească cel mai mare, au cel mai mic? Mai bine să împărățească cel mai cinstit, au cel mai necinstit? Bine să vede că mai bine iaste să poruncească cel mai mare. Așadar iaste și la om, mai bine iaste să facă trupul voia sufletului decât sufletul voia trupului. Deci aceasta iaste dreptatea, căci când să va supune cel mai mic la cel mai mare, atuncea face dreptate când face trupul voia sufletului, atuncea te chemi drept când trupul nu face nici o voe de cele rele ale lui, atuncea te faci drept, atuncea te învrednicești să primești pre Hristos ca și Simeon. (f. 45-46)

Pentru a nu întrerupe povestirea, autorul *Cărții românești de învățătură* se va folosi de toată această parte din predica lui Damaschin Studitul în învățăturile de la sfârșitul predicii sale, sărind și peste aproape trei pagini în care se vorbea și de preoția lui Simeon și de o minune făcută de Petru Atonitul în locul Sfântului Nicolae la care se rugase. Ajungem astfel la cele petrecute și rostite în templu, conform predicii lui Damaschin Studitul:

„Dar să aibu ertăciune, blagosloviți creștini, căci m-am abătut den curgerea cuvintelor și am lungit vorba. Însă voi să zic iarăși cuvintele Evangheliei: *«Și când au dus părinții pre coconul Iisus în biserică ca să facă ei după obiceiul legii pentru Dânsul și Simeon L-au priimit în brațele lui și L-au blagoslovit»*. Au zis. adică când au dus pre Hristos ca un pruncu mititel în biserică părinții lui. Însă domnul părinți mulți n-au avut. Dar cum zice Evanghelistul că «părinții coconului»? Ci cum? Că Domnul numai pe Preasfânta avea maică. Adevărat iaste, dar precum să vede, Iosif să numia că iaste tatăl lui Hristos. Și pentru aceia zice Evanghelistul «părinții coconului».

Deci când au dus pre Hristos pruncu mititel în biserică părinții lui, Simeon acesta L-au priimit în brațele lui și au zis: *«Acum sloboază pre robul tău stăpâne, după cuvântul Tău, cu pace»*. Adecă: *«acum l-ai (sic!) slobozit stăpâne den valurile lumii, den supărările lumii, ca să moriu cu pace, să mă mântuescu de bătrânețe, să mă mântuescu dentr-această lume înșelătoare și amăgitoare, că au văzut ochii miei mântuirea Ta, adică binele care ai făcut la toți oamenii, robii Tăi. Un lucru ca acesta ai făcut Hristosul meu, că lumină cu adevărat s-au făcut la toate limbile prin lumina Ta și slavă și mărire s-au făcut lucrul Tău la tot norodul Tău Israil, adică la câți au crezut în proroci întâiu, și întru Tine, acum, vor crede»*.

Și era Iosif și muma lui mirându-să de cele ce să grăia pentru Dânsul. Și i-au blagoslovit pre dânsii Simeon și au zis cătră Mariam, muma Lui: *«Iată acesta iaste pus spre căderea și scularea a multora den Israil, și întru semnu de împotrivire»*. Adecă „Acesta, Fiiul tău, iaste și spre scularea și spre căderea și întru semnu, la care mulți să vor pune împotrivă. Precum era ovreii întâiu rătăciți și goniți de la fața lui Dumnezeu. Dup-aceia au venit prorocul Moisi de i-au rădicat den rătăcire cu minuni cu cuvinte,

cu învățături, cu lege cu prorocii. Acum iarăși întrupându-să Dumnezeu cuvântul, aceștea vor cădea, că nu vor asculta propoveduirea Lui. Și cum că limbile care vor crede în Hristos să vor rădica den păcatele lor, den rătăcire, den închinarea idolilor, den întunerecul cel ellinescu, den locul iadului să vor înălța la împărăția ceriurilor, să vor lumina cu lumina dumnezeității cunoștințe, să vor curăți **cu botezul Fiiului Tău Preasfântă** (sic). Vor urî lucrurile cele ellinești și vor alerga la credința cea bună noao și atuncea vor învia. Iar ovreii, de vreme ce-L vor ocără, decât Îl vor numi samarinean și îndrăcit, decât Îl vor răstigni și-L vor scuipa și-L vor batjocori și-L vor omori, cu dreptate să vor scăpata și să vor lipsi de darul cel dentăiu. Iată, acesta iaste pus spre căderea și spre scularea a multora den Israil, și întru semnu de împotrivire.

Semnu de împotrivire pre Hristos numescu, și pe cruce. Pre Hristos, adecă, căci în vremea răstignirii mulți s-au smintit. Petru, adecă Apostolul, s-au lepădat de Dânsul, ceialalți ucenici au fugit. Ovreii neștiind că iaste Hristos Îl bătea și-i zicea «prorocește-ne noao cine iaste cel ce te lovii». Alții îl muștra și zicea: «Pre alții i-ai mântuit den răutate, și pre Tine nu poți să Te mântuești. Nu credem că ești Dumnezeu. Iar de ești Fiiul lui Dumnezeu, pogoară-Te acum după cruce să vedem și să credem». Alții asemenea îl dosădia și zicea: «De ești acela ce zicea că vei strica biserica lui Dumnezeu și în trei zile o vei zidi la loc, mântuește-Te pre Tine den moarte». Pentru acea dar sminteală, Simeon semnu de împotrivire a numit pre Hristos. Iar pe cruce, căci mulți necredincioși s-au pus împotriva lucrurilor și a minunilor Sfintei Cruci. Pentru aceasta zice apostolul Pavel etc.» (f. 48-49)

Cu toată această parte din predica lui Damaschin Studitul ne întâlnim în *Cartea românească de învățătură* în continuarea a ceea ce împrumutase anterior (adică finalul devenit începutul, rânduiala celor 40 de zile și ducerea perechii de turturele), dar se ivește o problemă: din cartea Mitropolitului Varlaam se înțelege că întregul discurs, de la p. 353-354 a ediției noastre, începând cu cuvintele dreptului Simeon din Evanghelie și până când se întoarce spre a se adresa Maicii Domnului, cu tot ceea ce este în plus față de textul Evangheliei, și cu ampla cuvântare despre mântuirea neamurilor și căderea evreilor îi aparține **dreptului Simeon**. Această impresie este întărită de cuvintele „acesta pre carele țiiu în brațe” inexistente la Damaschin Studitul în traducerea românească și de asemenea: „să vor curăța cu botezul Fiiului Tău, Fecioară” care apare tot ca parte a discursului adresat direct Maicii Domnului.

Din versiunea lui Mihalcea logofătul, pe care am citat-o, reiese însă că **de fapt tot excursul cu istoria evreilor, de la Moise, și tot ce se spune despre ce se va întâmpla cu patimile și ce-i vor face și spune oamenii celui crucificat, este de fapt comentariul lui Damaschin Studitul la textul evanghelic și nu discursul lui Simeon**. Și că tot lui Damaschin Studitul îi aparține amplificarea cuvintelor rostite de Simeon către Dumnezeu. Cuvintele „Adică” și **I-ai** (nu **m-ai**) trimit la o astfel de interpretare, pe care o întărește recursul la textul original, pe care îl

reproduc după ediția din B.A.R. II 6132, p. 64-65, în traducerea și transcrierea domnului Mihai Țipău:

Πλὴν ἄς ἔχω συγγνώμην, εὐλογημένοι Χριστιανοί, ὅτι ἀπὸ τὴν ἔννοιαν τὴν πολλὴν τοῦ λόγου μακρολογῶ. Ἀμὴ ἄς εἰπῶ πάλιν τοὺς λόγους τοῦ Εὐαγγελίου. Καὶ ἐν τῷ εἰσαγαγεῖν τοὺς γονεῖς τὸ παιδίον Ἰησοῦν, τοῦ ποιῆσαι αὐτοὺς κατὰ τὸ εἰθισμένον τοῦ νόμου περὶ αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς ἐδέξετο αὐτὸ εἰς τὰς ἄγκυρας αὐτοῦ, καὶ εὐλόγησε τὸν Θεὸν καὶ εἶπεν ἡγουν ὅταν ὑπῆγαν τὸν Χριστὸν ὡς βρέφος μικρὸν εἰς τὸ Ἱερὸν οἱ γονεῖς τοῦ γονεῖς ὁ Κύριος πολλοὺς δὲν εἶχεν, ἀμὴ πῶς λέγει ὁ Εὐαγγελιστής, ὅτι, οἱ γονεῖς τοῦ παιδιοῦ; ὁ Κύριος, μόνον τὴν Παναγίαν εἶχε μητέρα. Ναί. ἀμὴ ὡς ἐφαίνετο ὁ Ἰωσήφ, ἔλεγον τὸν ὅτι εἶναι πατέρας τοῦ Χριστοῦ. καὶ διὰ τοῦτο λέγει ὁ Εὐαγγελιστής, οἱ γονεῖς τοῦ παιδιοῦ. Ὅταν γοῦν τὸν ὑπῆγαν τὸν Χριστὸν βρέφος μικρὸν εἰς τὸ Ἱερὸν οἱ γονεῖς τοῦ, αὐτὸς ὁ Συμεὼν τὸν ἐδέχθη εἰς τὰς ἄγκυρας τοῦ, καὶ εἶπε. Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, Δέσποτα, κατὰ τὸ ρῆμα σου, ἐν εἰρήνῃ. ἡγουν, τώρα μὲ ἐλευθέρωσες Δέσποτα ἀπὸ τὴν σύγχυσιν τοῦ Κόσμου, ἀπὸ τὸν πειρασμὸν τοῦ Κόσμου, μὲ εἰρήνην νὰ ἀποθάνω, νὰ ἐλευθερωθῶ ἀπὸ τὸ γῆρας, νὰ ἐλευθερωθῶ ἀπὸ τὸν πεπλανημένον ἐτοῦτον Κόσμον. Ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου. ὅτι τώρα εἶδον τὰ μάτια μου τὸ σωτήριόν σου. ἡγουν τὸ καλὸν ὅπου ἔκαμες εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους τοὺς δούλους σου. Τοιοῦτον ἔργον ἔκαμες, Χριστέ μου, ὅτι φῶς φανερά ἐγένεν εἰς ὅλα τὰ ἔθνη διὰ τὸ φῶς σου. καὶ ὅτι δόξα ἐγένε τὸ ἔργον σου εἰς ὅλον τὸν λαόν σου τὸν Ἰσραὴλ, ἡγουν, εἰς ὅσους ἐπίστευσαν εἰς τοὺς Προφῆτας πρῶτα, καὶ εἰς ἐσένα τώρα θέλουν πιστεύσει. Καὶ ἦν Ἰωσήφ καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ θαυμάζοντες ἐπὶ τοῖς λαλουμένοις περὶ αὐτοῦ. καὶ εὐλόγησεν αὐτοὺς Συμεὼν, καὶ εἶπε πρὸς Μαριάμ τὴν μητέρα αὐτοῦ. Ἴδου οὗτος κεῖται εἰς πτώσιν καὶ ἀνάστασιν πολλῶν ἐν τῷ Ἰσραὴλ, καὶ εἰς σημεῖον ἀντιλεγόμενον. ἡγουν, αὐτὸς ὁ Υἱός σου εἶναι καὶ εἰς σηκωμόν, καὶ εἰς κατεβασίων, καὶ εἰς σημάδι, ὅπου πολλοὶ νὰ τὸ ἐναντιοῦνται. πῶς οἱ Ἑβραῖοι πρῶτα ἦταν πεπλανημένοι καὶ διωγμένοι ἀπὸ τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ, ἔπειτα ἦλθεν ὁ Προφήτης Μωϋσῆς, καὶ τοὺς ἐσήκωσεν ἀπὸ τὴν πλάνην μὲ θαύματα, μὲ λόγους, μὲ διδαχαῖς, μὲ νόμον, μὲ προφητείας τώρα δὲ πάλιν ὅπου ἐσαρκώθη ὁ Θεὸς Λόγος αὐτός, θέλουσι ξεπέση, ὅτι δὲν θέλουσιν ἀκούσῃ τὸ κήρυγμά του, καὶ ὅτι τὰ μὲν ἔθνη, ὅπου θέλουσι πιστεύσῃ εἰς τὸν Χριστόν, θέλουσι σηκωθῇ ἀπὸ τὰς ἁμαρτίας τῶν, ἀπὸ τὴν πλάνην, ἀπὸ τὴν εἰδωλολατρείαν, ἀπὸ τὸ σκότος τὸ ἐλληνικὸν ἀπὸ τὸν τόπον τοῦ ἄδου θέλουσιν ὑψωθῇ εἰς τὴν Βασιλείαν τῶν Οὐρανῶν, θέλουσι φωτισθῇ μὲ τὸ φῶς τῆς Θεογνωσίας, θέλουσι καθαρισθῇ μὲ τὸ Βάπτισμα τοῦ Υἱοῦ σου, Παναγία. θέλουσι μισήσῃ τὰ ἑλληνικά, νὰ δράμουν εἰς τὴν νέαν εὐσέβειαν, καὶ τότε θέλουσιν ἀναστηθῇ. οἱ δὲ Ἑβραῖοι, ἐπειδὴ τὸν θέλουσι καταφρονήσεις ἔφ' ὅσον τὸν θέλουσιν ὀνομάζει Σαμαρείτην καὶ δαιμονισμένον, ἔφ' ὅσον τὸν

θέλουσι σταυρώσῃ. καὶ νὰ τὸν ἐμπτύσουν, καὶ νὰ τὸν ὑβρίσουν, καὶ νὰ τὸν θανατώσουν, μὲ τὸ δίκαιον θέλουσι ξεπέσει ἀπὸ τὴν χάριν τοὺς τὴν πρώτην.

Ἰδοὺ οὗτος κεῖται εἰς πτώσιν καὶ ἀνάστασιν πολλῶν ἐν τῷ Ἰσραήλ, καὶ εἰς σημεῖον ἀντιλεγόμενον. Σημεῖον ἀντιλεγόμενον τὸν Χριστὸν ὀνομάζει, καὶ τὸν Σταυρόν· τὸν Χριστὸν μὲν ὅτι εἰς τὸν καιρὸν τῆς σταυρώσεως πολλοὶ ἐσκανδολίσθησαν. Πέτρος μὲν ὁ Ἀπόστολος τὸν ἄρνηθηκεν, οἱ ἄλλοι τοῦ μαθηταὶ ἔφυγαν· οἱ Ἑβραῖοι μὴν ἠξεύροντες ὅτι εἶναι ὁ Θεός, τὸν ἐρράπιζαν, καὶ ἔλεγον τὸν Προφήτευσον ἡμῖν, τίς ἐστὶν ὁ παῖσας σέ; ἄλλοι τὸν ὠνείδιζαν, καὶ ἔλεγον Ἄλλους ἐγλύτωσης ἀπὸ κακόν, καὶ τοῦ λόγου σου δὲν ἡμπορεῖς νὰ γλύτωσης; δὲν πιστεύομεν ὅτι εἶσαι Θεός ἂν εἶναι ὅτι εἶσαι Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, κατέβα ἀπὸ τὸν Σταυρόν, νὰ ἴδωμεν νὰ πιστεύσωμεν· ἄλλοι ὁμοίως ὠνείδισαν τὸν, καὶ ἔλεγον αἱ, ἐσὺ ὁποῦ εἶπες νὰ χαλάσεις τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ εἰς τρεῖς ἡμέρας νὰ τὴν φτιάσης, γλύτωσε τοῦ λόγου σου ἀπὸ τὸν θάνατον. Διὰ τὸ σκάνδαλον αὐτὸ ὁ Συμεὼν, σημεῖον ἐναντιούμενον ὠνόμασε τὸν Χριστὸν τὸν Σταυρόν δέ, ὅτι πολλοὶ ἄπιστοι ἐναντικίνησαν τὰ ἔργα καὶ τὰ θαύματα τοῦ ἁγίου Σταυροῦ διὰ τοῦτο ἔλεγε Παῦλος ὁ Ἀπόστολος, ἐπειδὴ Ἰουδαῖοι σημεῖον αἰτοῦσι, καὶ Ἕλληνας σοφίαν ζητοῦσι· καὶ ἀληθῶς, οἱ μὲν Ἑβραῖοι ζητοῦν νὰ ἰδοῦν σημεῖον ὁποῦ νὰ κάμει ὁ Σταυρός, οἱ δὲ Ἕλληνες πάλαι ζητοῦσι λόγους φιλοσοφικούς· ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Χριστὸν ἐσταυρωμένον, Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλον, Ἕλλησι δὲ μωρίαν. Οἱ μὲν Ἰουδαῖοι ἔχουσι τὸν Σταυρόν διὰ σκάνδαλόν τους, οἱ δὲ Ἕλληνες, διὰ μωρίαν καὶ ἀγνωσίαν. βλέπεις, ὅτι καὶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος σκάνδαλον ὀνομάζει τὸν Σταυρόν; μάθε καὶ ἀπὸ παραδείγματα τὰ εὐαγγελικά, καὶ προφητικά· ὑπῆγαν οἱ Ἑβραῖοι καὶ ἐζητοῦσαν τὸν Χριστόν, νὰ κάμῃ θαῦμα, νὰ ἰδοῦν τίποτε σημεῖον, καὶ λέγει πρὸς αὐτοὺς ὁ Κύριος:

[Numai să fiu iertat, binecuvântați creștini, că din înțelesul cel mult al cuvântului lungesc vorba. Dar să spun din nou cuvintele Evangheliei. „Și când părinții au adus înăuntru pe Pruncul Iisus, ca să facă pentru El după obiceiul Legii, el L-a primit în brațele sale și a binecuvântat pe Dumnezeu și a zis”. Adică, atunci când l-au dus pe Hristos ca prunc mic la templu părinții Lui – părinți [mai] mulți Domnul nu avea, dar cum spune Evanghelistul că, „părinții copilului”? Domnul o avea ca mamă doar pe Maica Domnului. Da. Dar cum părea Iosif, spuneau că este tatăl lui Hristos. Și de aceea spune evanghelistul, „părinții copilului”. Deci când L-au dus pe Hristos prunc mic la templu părinții săi, acest Simeon L-a primit în brațele sale și a spus. „Acum slobozește pe robul tău, Stăpâne, după cuvântul Tău, în pace”. Adică „acum m-ai eliberat, Stăpâne, de tulburarea lumii, de ispita lumii”, să mor în pace, să fiu eliberat din lumea aceasta înșelătoare”. „Că ochii mei văzură mântuirea Ta”. „Că acum au văzut ochii mei mântuirea Ta”. Adică binele pe care L-ai făcut tuturor oamenilor, robii Tăi. O astfel de lucrare ai făcut Hristoase al meu, că a devenit clară ca lumina [zilei] pentru toate neamurile, din cauza luminii Tale. Și că lucrarea Ta s-a făcut slavă la tot poporul lui Israel, adică, la cei care au crezut mai întâi în proroci și acum vor crede în Tine.

„Iar Iosif și mama Lui se mirau de ceea ce se vorbea despre El. Și i-a binecuvântat Simeon și a zis către Maria, mama Lui: „Iată, Acesta este pus spre căderea și spre ridicarea multora din Israel și ca un semn care va stârni împotriviri”. Adică „acesta, Fiul tău, este spre ridicare și spre coborâre și ca un semn, Căruia mulți I se vor împotrivi. Cum erau evreii mai înainte rătăciți și alungați de la fața lui Dumnezeu, iar apoi a venit Moise și i-a ridicat din rătăcire prin minuni, prin cuvinte, prin învățături, prin lege, prin prorocii. Iar acum din nou, când s-a întrupat Acesta, Dumnezeu Cuvântul, vor cădea, pentru că nu vor asculta predica Lui. Și neamurile care vor crede în Hristos se vor ridica din păcatele lor, din rătăcire, din închinarea la idoli, din întunericul cel păgănesc; din locul iadului se vor înălța în Împărăția Cerurilor, vor fi luminate cu lumina cunoașterii de Dumnezeu, se vor curăța cu botezul Fiului tău, Preasfântă [Născătoare de Dumnezeu]. Vor urî cele păgânești, pentru a veni la noua evlavie și atunci se vor ridica. Iar evreii, pentru că Îl vor disprețui, pentru că Îl vor numi samaritean sau demonizat, pentru că Îl vor răstigni și Îl vor scuipa, și Îl vor ocări și Îl vor omori, cu dreptate vor cădea din harul lor cel dintâi.

„Iată, Acesta este pus spre căderea și spre ridicarea multora din Israel și ca un semn care va stârni împotriviri”. „Semn care va stârni împotriviri” pe Hristos și Cruce. Pe Hristos, pentru că în momentul răstignirii mulți s-au scandalizat. Petru Apostolul s-a lepădat de El. Ceilalți ucenici ai Săi au plecat. Evreii, neștiind că este Dumnezeu, Îl palmuiau și Îi spuneau: „Pe alții i-ai scăpat de rău și pe Tine nu Te poți scăpa. Nu credem că ești Dumnezeu. Dacă este [așa], că ești Fiul lui Dumnezeu, coboară de pe Cruce, să vedem, să credem”. Alții, la fel, Îl mustrau și spuneau: „O, Tu, Care ai spus că dărați Biserica [Templul] și o vei ridica în trei zile, salvează-Te pe Tine de moarte”. Deci din cauza acestei tulburări, Simeon L-a numit semn care va stârni împotriviri pe Hristos. Crucea [a numit-o astfel] și pentru că mulți necredincioși s-au împotrivit lucrărilor și minunilor Sfintei Cruci. De aceea spunea Apostolul Pavel. „Fiindcă iudeii cer semn, iar elinii caută înțelepciune”. Și într-adevăr, evreii cer să vadă semn pe care să îl facă Crucea, și elinii în vechime cereau cuvinte filosofice. „Însă noi Îl propovăduim pe Hristos Cel răstignit, pentru iudei sminteală, și pentru elini nebunie”. Iudeii au crucea pentru a se scandaliza și elinii, pentru lipsă de minte și necunoaștere. Vezi, că și Apostolul Pavel numește Crucea sminteală? Află și din pildele evanghelice și profetice. Au mers evreii și Îi cereau lui Hristos să facă o minune, să vadă vreun semn. Și Domnul le-a spus.

De aceea deci spunea Simeon Primitorul de Dumnezeu „și ca semn care va stârni împotriviri”.]

Cum s-a ajuns ca în discursul lui Simeon din *Cartea românească de învățătură* să fie înglobată și retorica adiacentă a predicatorului din secolul al XVI-lea? Ne explicăm dacă mergem la versiunea slavonă de care s-a folosit Sfântul Varlaam, și care se afla în așa-numitul *Damaschin Kicevski* sau *Krninski Damaskin*, titlul cu care l-a editat Hr. Ilievski (B.A.R. III 481381).

Din prima parte a manuscrisului lipsesc file, și pentru cinci texte nu avem nici titlurile¹²¹. Între acestea se află și cuvântarea la *Întâmpinarea Domnului*. Dar

¹²¹ Vezi p. 444-445.

am reușit să identific pasajele reproduse de noi aici după versiunea românească și anume: pe pagina 80, fragmentul de la „După ce s-au împlinit zilele curățenii” dar numai până la „pentru aceea nu o lăsa să intre în biserică”, după care lipsesc file până la pasajul care începe cu „însă voi să zic iarăși cuvintele Evangheliei”, reprodus și înainte în original, pe care îl găsim pe pagina 81, 82 și 83 până la rândul 11. Fragmentul al doilea dat de noi „După aceea s-au întors către fecioară” se află pe pagina 84, ultimele 5 rânduri și pe toată pagina 85, până jos. În sfârșit, amplul extras cu cele spuse de prorocița Ana, de la „Deci care sunt cuvintele ei” până la ce spune despre ea Evanghelistul Luca îl găsim pe pagina 93 și 94 până la rândul 16. Avem deci păstrate din această cuvântare la *Întâmpinare* toate textele necesare spre a lămuri problema noastră și voi reproduce în continuare textul slavon echivalent celui dat înainte în original și în traducere românească veche și cea actuală, ca să vedem ce a avut pe masa de lucru Mitropolitul Varlaam.

Pentru prima oară apare în felul acesta „originalul” slavon, întrucât Pandele Olteanu a citat mereu textul slavon din manuscrisul slav 146 B.A.R., care însă conține altă versiune decât cea utilizată de autorul *Cărții românești de învățatură*:

Съ Сїмєѡнъ прїєтъ его на рѣкѣ своєю рє(чє): Нѣ ѡ(т)поуѡаєши раба своєго вл(д)ко по глѣ твоємѣ съ мирѡмъ. Сирѣчь нѣа ме свєводи вл(д)ко ѡ(т)сѣмѣшенїа мирскаѡ, ѡ(т)бѣды мирскыє, съ мирѡмъ да оумрѣ. Да свєж(д)ѣ се ѡ(т)стрѣ(ѣ)ти. Да свєж(д)ѣ се ѡ(т)прѣлѣщенїа мира ѡко видєстє ѡчи мон спсєнїє. Іѡко нѣ видѣстє очи мон спсєнїє твое. Сирѣ(чь) добро иже твориши вѣсѣмъ члѡкомъ рабѡмъ твоимъ. Такова дѣла сътворишь еси Хѣ мон. Іѡко свѣ(т)павлєнь вы(ѣ) вѣ всѣхъ ѡзыцѣхъ ради свѣтъ твои. Іѡко славнаа вышє дѣла твѡа вѣ всѣ(х) людѣ(х) твои(х) і Ілѡвѣхъ. Сирѣчь елици вѣрѡвашє прр(оо)кѡ(м) прѣвѣе и вѣ те нѣ хотєцє вєрѡвати. (p. 81, rândurile 11-24)

Neinterpretând pe acel сирѣч ca pe un semn că acum vorbește autorul predicii, Mitropolitul Varlaam a pus totul în gura lui Simeon, dar și textul slav se preta la așa ceva. El are мє свєводи = pe mine mă slobozește din valurile lumii și „nu l-ai slobozit”.

Mai departe avem însă mai clară distincția între cele două discursuri, dar apare iarăși ceva care creează brusc o confuzie: adresarea directă către Maica Domnului în legătură cu Botezul, pe care însă am văzut că o găsim și în original.

И вѣ Іѡсифъ и мѣти его чюдєцє се ѡ глѣхъ глємы(х) ѡ немъ. И вл(ѣ)ви ихъ Сїмєѡнъ и рє(чє) къ Мрїи мѣры его: Съ лєжитъ // 82

на падєнїє и на вѣстанїє мнѡгын(м) вѣ Ілѡы и вѣ знаменїє прѣрєкаємѡє.

Сирѣчь: съ снѣ твои є(ѣ) на вѣстанїє и на падєнїє и вѣ знаменїє иже мнѡзыи да оуничижєтъ его. Како Ієврєи прѣвѣе вѣхѣ прѣлѣщенныи и изгнаны ѡ(т)лица Бжїа. Потѡмъ прїидє Мѡѡси и вѣстави ихъ ѡ(т)прѣлѣщенїа, съ чюдєсы и съ словєсы и съ оучєнїємъ. Съ законѡ(м). Съ пр(ѣ)рчьствїємъ. Нѣ же пакы иже вѣплѣтисє Бжїє слово хотєцє ѡ(т)паднѣти ѡко не хотєцє послѣшати проповѣдь его. И ѡко єзыци хотєхѣ вѣрѡвати вѣ Хѡ хоцѣтъ вѣстати ѡ(т)сѣгрѣшенїихъ свѡихъ. ѡ(т)прѣлѣсти. ѡ(т)идолослѣженїа. ѡ(т)тѣмы єллинскыє. ѡ(т)адовѣхъ скрѡвицѣ хотєтъ вѣзнєстисє вѣ цр(ѣ)тво нѣ(ѣ)нѡє. Хоцѣтъ просвѣтитисє свѣтомъ бѣгѡразѡумїа. И ѡчїстити сє крѣщенїємъ снѡ твоего прч(ѣ)таа имѡутъ вѣзнєнавїдєти єллинскаа. Да текѣтъ вѣ нова блѣгѡчєстїа. И сєгѡ ради хотєтъ вѣзнєстисє. Іє(в)рєи єжє понєжє хотєтъ вѣзнєнавїдєти его, вѣкратцє хоцѣтъ именовати его самаранина и вѣснѣма. Вѣ малѣ хотѣтъ его распєти и оукорити его и оумрѣтѣти его. Съ правдою хоцѣтъ ѡ(т)па(д)нѣти ѡ(т)блѣ(д)ты, его прѣвыє. Сє съ лєжитъ на падєнїє и на вѣстанїє мнѡгын(м) [вѣ Ілѡы]¹²², и вѣ знаменїє прѣрѣкаємѡє. (p. 81, ultimele 3 rânduri de jos și pagina 82 întreagă, afară de ultimele două cuvinte care se repetă).

Înterup transcrierea spre a observa că atât din versiunea slavonă a *Comorii* lui Damaschin Studitul folosită de Mitropolitul Varlaam, cât și din originalul grecesc lipsesc cuvintele introduse de autorul român: „acesta pre carele țiiu în brațe”. Cuvinte prin care el confirma auditoriului că tot discursul, cu cele întâmplare evreilor, cu Moise și cu viitoarea lor cădere, este ieșit din gura lui Simeon, și nu un comentariu din pana lui Damaschin Studitul! Dar în același text slavon din care aceste cuvinte lipseau, ca și în originalul grecesc, apare adresarea „să vor curăța cu botezul Fiului Tău” [subliniată de noi], ceea ce creează aceeași impresie (sau confuzie): că ne aflăm mereu ascultând vorbirea lui Simeon cu pruncul în brațe. Și că tot el este cel ce se lansează în excursuri istorice până la Moise, cu toate amănuntele înregistrate de istorie. Ștergerea hotarului clar dintre ce era atribuit lui Simeon și ce-i aparține lui Damaschin Studitul se produce, deci, chiar pe terenul versiunii slavone de care s-a folosit autorul român.

Discursul lui Simeon (sau Damaschin) care ajunsese la „semnul de împotrivire” cum traduce Mihalcea (прѣрѣканїє la Djacenco = *бунтъ, заговор*,

¹²² Omis de Varlaam.

мятеж adică revoltă, răzvrătire, complot, conspirație), continuă cu explicarea a ce înseamnă această sintagmă, pe care o repetă:

82 // знаменіе прѣрѣкаемое // 83 Хѣ именуєть и кр(ѣ)тъ. Хѣ же ꙗко въ вѣмѣ и ради мира распетіе мнѡзын съвлазныше(ѣ). Петръ же ап(ѣ)ль ѡ(т)вѣржесе и дрѹзын оученици поведше. Евреи еже назнающе его ꙗко вѣ е(ѣ), заоушающе и глахоу емоу: прорѣци намъ Хѣ кто е(ѣ) оударен те. Иныи же оукарающе его и глѹюще: иныи спсе, себе ли не можетъ спсти. Не вѣрѹем те ꙗко ты еси вѣ. Аще еси снѣ вѣин съниди съ кр(ѣ)та да видимъ и вѣрѹем(м) въ те.

И ины по(д)ѣвно роу҃гающе(се) и глѹюще: оуа, оуа, разараєи цр҃квь и трѣми днѣми съзыдає избависє ѡ(т) сѣмрѣти ради сѣє съвлазны. Сіменъ знаменіе прѣрекаемое именоваша кр(ѣ)та же ꙗ(ко) мнѡзы невѣрныи порѹгаше(ѣ) дѣлѡ(м) и чюдесемъ ч(ѣ)тномоу кр(ѣ)тѹ. Бєго ради гла и ап(ѣ)ль Павелъ...

Tot ce am transcris din *Krninski Damaskin* până acum s-a citit pe românește tradus de Mihalcea logofătul și din nou, din originalul neogrecesc, de domnul Mihai Țipău, de la „Simeon acesta l-au primit în brațele lui și au zis” până la „Pavel Apostolul”.

Raportând acest text la forma pe care a luat-o în *Cartea românească de învățătură* constatăm imediat ce a reținut cuvânt cu cuvânt și ce a rezumat autorul român. Dar nu găsim nicăieri cuvintele care, astfel rostite, nu le putem pune decât pe seama Sfântului Varlaam:

„Și crucea Fiiului Tău, Fecioară, tocma și până la svârșitul lumiei să va chema sămn de price împotriva creștinilor. Și nu vor crede crucii, ce să vor lepăda și vor huli crucea, sămnul Fiiului Tău cu carea va să scoată sufletele moșilor noștri din legăturile iadului”. (p. 354)

Să fie oare acesta locul în care, profetind peste secole situația în care o stewardesă engleză va fi dată afară din slujbă fiindcă purta la gât o cruciuliță, Sfântul Duh a vorbit pe limba neamului românesc cu gura Sfântului Mitropolit Varlaam?

Sărind peste restul tâlcuirii date de Damaschin Studitul cuvintelor lui Simeon, tâlcuire care se mai întinde pe aproape o pagină din ediția citată, Mitropolitul Varlaam reia textul izvorului de la cele spuse de Simeon către Maica Domnului, și de data asta reiese în mod clar tâlcuirea lor de către altcineva:

„Dup-aceia s-au întorsu către fecioară și au zis: «Și pen sufletul tău va trece armă până când să vor descoperi cugetele den multe inimi».

Adecă sabie cu doao ascuțituri va trece pen inima ta, fecioară. Care sabie? Când au văzut pre Domnul Hristos răstignit pe cruce, când L-au văzut gol, când L-au văzut

mort, întristarea ce au avut, tânguirea care au avut inima ei. Acestea le numește sabie cu doao ascuțituri dreptul Simeon. Pentru că de au fost și Dumnezeu fiul ei, și de au știut Preasfânta că iarăși va să învieze Hristos, dar ca o maică ce era, cu cuviință au fost ca să lăcrămeze, să să tânguiască, să plângă pre dulcele ei fiu.

Nu știa Preasfânta că va să pătimească Hristos. Pentru aceia dacă s-ar fi întâmplat să fie zis către Simeon, cum zice: «Preote Simeoane, că eu voiu să mă întristez vreodată pentru Fiiul Mieui care cu bucurie L-am priimit în pântec, cu bucurie L-am născut, cu bucurie L-am crescut, voiu să mă întristez de Dânsul, carele iaste bucuria și veselia lumii. Eu Fecioara mă voiu întrista, care întristare la nașterea Lui n-am avut. Și măcar de m-am și întristat când fugiam în Egipt, dar iarăși m-am veselit dacă am văzut minunea, cum au căzut idolii Egiptului. Dar cum zici Simeoane că va trece sabie cu doao ascuțituri pen inima mea».

Și iarăși Simeon au zis către dânsa: «Stăpână Fecioară, destul îți iaste numai că te chemi maică pruncului acestuia; destul îți iaste numai să rămâi împărăteasa lumii și maică lui Dumnezeu. Iar când îl vei vedea precum să va face, atuncea-ți vei aduce aminte de cuvintele mele. Când vei plânge și te vei tângui pentru dânsul, atuncea va trece pen inima ta armă ascuțită, care-ți grăescu Preafântă Fecioară. Iar cum că să vor descoperi den multe inimi cugetele, va să zică când să va răstigni Fiiul Tău, când va fi scuipat, când va fi bătut, când va fi judecat, când în scurt, va fi omorât, atunci să vor arăta cine sânt cei către Hristos și cine sânt cei către ovrei. Iuda, adică, care va fi ucenic Lui, să va face vânzătoriu și vrăjmaș, iar tâlhariul cel păcătos și striin lui Dumnezeu, să va arăta moștean împărăției[i] Fiiului Tău, când va zice: «Po-menește-mă Doamne intru împărăția Ta». Atunci să va arăta și ucenicii Lui, atunci să vor arăta carii îl iubescu, precum iaste Petru, că va să să lepede de Dânsul. Carele întâiu va zice că va muri cu Fiiul Tău, apoi să va lepăda. Iar Pavel Gonaciul să va face vrednic apostol Evangheliei Fiiului Tău. Atunci să vor arăta cugetele și gândurile fieștecăruia. Atunci să vor descoperi inimile tuturor, și nu numai atunci, ce și dup-aceia când vor împărăți ellinii și necredincioșii împărați, când va veni primejdie la creștini. Când vor sili pe creștini împărății să să facă ellini, atuncea să va arăta dragostea fieștecăruia către Fiiul Tău, când vor mărturisi apostolii, mucenicii și când să vor munci apostolii. Atunci să vor descoperi den multe inimi cugetele.» (f. 49^v-50^v)

De data aceasta este limpede ce vorbește Simeon și ce comentează Damaschin Studitul. Dar și pentru Damaschin Studitul cele spuse de Simeon Maicii Domnului îi aparțin acestuia și tot el este cel ce face profețiile, chiar dacă trebuie să recunoaștem că era cam mult să le fi spus pe toate astea ținând pruncul în brațe.

Răspunsul Maicii Domnului, care ne apare însă din nou la Varlaam ca fiind rostit **realmente**, apare clar ca **imaginat** de Damaschin Studitul, atât în original cât și în traducerea lui Mihalcea și în versiunea slavonă:

Δία τοῦτο γοῦν ἔλεγεν ὁ Θεοδόχος Συμεών, καὶ εἰς σημεῖον ἀντιλεγόμενον. ἔπειτα ἐγύρισε πρὸς τὴν Παρθένον, καὶ λέγει· Καὶ σοῦ δὲ αὐτῆς τὴν ψυχὴν διελεύσεται ρομφαία, ὅπως ἂν ἀποκαλυφῶσιν ἐκ πολλῶν καρδιῶν διαλογισμοί.

ἡγουν, σπαθὶ δίστομον θέλει σέβῃ εἰς τὴν καρδίαν σὸν Παρθένε. ποῖον; ὅταν ἴδῃ τὸν Χριστὸν εἰς τὸν Σταυρόν· ὅταν τὸν ἴδῃ γυμνόν· ὅταν τὸν ἴδῃ νεκρόν· τὴν λύπην ὅπου εἶχε, τὴν ὀδύνην ὅπου εἶχεν ἡ καρδία της, αὐτὴν ὀνομάζει σπαθὶ ὁ Συμεών. διότι ἂν καὶ ὁ Θεὸς ἦτον ὁ Υἱὸς της, ἂν καὶ ἤξευρεν ἡ Παναγία, ὅτι πάλαι θέλει ἀναστηθῇ ὁ Χριστός. ἀμή, ὡς μάννα ὅπου ἦτον, πρέπον ἦτον νὰ δακρύσῃ, νὰ θρηνήσῃ, νὰ κλαύσῃ τὸν ἡγαπημένον Υἱόν· δὲν ἤξευρεν ἡ Παναγία, πῶς θέλει πάθῃ ὁ Χριστός. διὰ τοῦτο ἂν τύχῃ νὰ ἔλεγε καὶ πρὸς τὸν Συμεών. Πῶς, λέγεις, ἱερεῦ Συμεών, ἐγὼ θέλω λυπηθῇ ποτέ, ὅπου μὲ χαρὰν τὸν ἐγκαστρώθηκα, μὲ χαρὰν τὸν ἐγέννησα, μὲ χαρὰν τὸν ἀνάθρεψα; ἐγὼ θέλω λυπηθῇ εἰς αὐτόν, ὅπου αὐτὸς εἶναι χαρὰ καὶ ἀγαλλίασις τοῦ κόσμου ὅλου; ἐγὼ ἢ Παρθένος θέλω λυπηθῇ, ὅπου λύπην εἰς τὴν γέννησίν του δὲν εἶχα; ὅπου ἂν ἐλυπήθηκα, ὅταν ἐφεύγαμεν εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἄλλα πάλιν ἐχάρηκα, ὅταν ἴδα τὸ θαῦμα, πῶς ἔπесαν τὰ εἶδωλα τῆς Αἰγύπτου; πῶς λέγεις Συμεών ὅτι θέλει σεβῇ σπαθὶ δίστομον εἰς τὴν καρδίαν μου; Ἀλλὰ πάλαι ὁ Συμεών πρὸς αὐτὴν, Κυρία Παρθένε, σώνεισε μόνον νὰ ὀνομάζεσαι μάννα αὐτοῦ τοῦ παιδίου, σώνεισε μόνον, νὰ μένης βασίλισσα τοῦ κόσμου, καὶ Μήτηρ τοῦ Θεοῦ· ὅταν τὸν ἴδῃς ὡς ἀν θέλει γενῇ, τότε θέλεις ἐνθυμηθῇ τοὺς λόγους μου. ὅταν θέλῃς κλαίῃ καὶ θρηνῇ διὰ τ' αὐτόν, τότε θέλει σεβῇ εἰς τὴν καρδίαν σου ἡ ρομφαία, ὅπου σὲ λέγω, Παναγία Παρθένε.

Τὸ δέ, Ὅπως ἂν ἀποκαλυφθῶσιν ἐκ πολλῶν καρδιῶν διαλογισμοί, θέλει νὰ εἰπῇ ὅταν σταυρωθῇ ὁ Υἱὸς σου, ὅταν ἐμπυσθῇ, ὅταν ραπισθῇ, ὅταν κριθῇ, ὅταν τέλος θανατωθῇ, τότε θέλουνσι φανῇ ποῖοι εἶναι πρὸς τὸν Χριστὸν καὶ ποῖοι εἶναι πρὸς τοὺς Ἑβραίους. Ὁ Ἰούδας μὲν, ὅπου θέλει εἴσται μαθητῆς του, θέλει γενῇ προδότης καὶ ἐχθρὸς ὁ ληστὴς δὲ ὁ ἁμαρτωλὸς καὶ ξένος τοῦ Θεοῦ, θέλει φανῇ κληρονόμος τῆς Βασιλείας τοῦ Υἱοῦ σου. ὅταν εἰπῇ, Μνησθητί μου Κύριε ἐν τῇ Βασιλείᾳ σου. Τότε θέλουνσι φανῇ καὶ οἱ μαθηταί του, τότε θέλουνσι δειχθῇ, ποῖοι τὸν ἀγαποῦν· ὡς ὁ Πέτρος, ὅπου μέλλει νὰ τὸν ἀρνηθῇ, ὅπου πρῶτα θέλει λέγῃ νὰ ἀποθάνῃ μὲ τὸν Υἱόν σου. Παῦλος δὲ ὁ διώκτης εἰς τὴν ἀρχήν, θέλει γενῇ ἄξιος Ἀπόστολος τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Υἱοῦ σου· τότε θέλει φανῇ τοῦ καθ' ἑνὸς ὁ λογισμὸς· τότε θέλουν ξεσκεπαστῇ ὁλονῶν ἡ καρδίαις, καὶ ὅχι μόνον τότε, ἄλλα καὶ μετὰ ταῦτα, ὅταν θέλουνσι βασιλεύῃ οἱ Ἕλληνες καὶ ἀσεβέστατοι βασιλεῖς, ὅταν ἔλθῃ κίνδυνος εἰς τοὺς Χριστιανούς, ὅταν θέλουν βιάζῃ τοὺς Χριστιανούς οἱ βασιλεῖς, νὰ γένουσιν Ἕλληνες, τότε θέλει δειχθῇ πάσα ἐνὸς ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν Υἱόν σου, ὅταν θέλουνσι μαρτυρῇ οἱ Ἀπόστολοι, καὶ οἱ Μάρτυρες ὅταν θέλουνσι βασανίζῃ οἱ ἄπιστοι, τότε θέλουνσι ξεσκεπαστῇ ἀπὸ πολλὰς καρδίαις διαλογισμοί.

[Apoi s-a întors către Fecioară și a spus: „Și prin sufletul tău va trece sabie, ca să se descopere gândurile din multe inimi”. Adică „o sabie cu două tăișuri va trece prin inima ta, Fecioară”. Care? Când L-a văzut pe Hristos pe Cruce. Când L-a văzut gol.

Când L-a văzut mort. Tristețea pe care a avut-o, durerea pe care a avut-o inima ei, pe aceasta Simeon o numește sabie. Pentru că deși Dumnezeu era Fiul ei, deși știa Preasfânta [Născătoare de Dumnezeu] că Hristos va învia din nou, ca mamă ce era se cuvenea să lăcrimeze, să jelească, să îl plângă pe Fiul cel iubit.

Nu știa Preasfânta [Născătoare de Dumnezeu] cum va pătimi Hristos. **De aceea ar fi putut să îi spună lui Simeon:** „Cum spui preotule Simion că eu mă voi întrista vreodată, când cu bucurie L-am luat în pântece, cu bucurie L-am născut, cu bucurie L-am crescut? Cum spui că eu mă voi întrista de la Acesta, când El este bucuria și veselia lumii întregi? Eu Fecioara mă voi întrista, când nu am avut întristare la nașterea Lui? Când nu m-am întristat când am fugit în Egipt, ci iarăși m-am bucurat, când am văzut minunea cum au căzut idolii din Egipt? Cum spui, Simeon, că va trece o sabie cu două tăișuri prin inima mea?”

Însă iarăși Simeon [i-a spus] ei: „Stăpână Fecioară, așteaptă numai să fii numită maică a Acestui copil, așteaptă numai, să devii împărăteasa Lumii și Maica lui Dumnezeu. Când îl vei vedea cum va ajunge, atunci îți vei aminti cuvintele mele. Când vei plânge și vei jeli pentru El, atunci va trece prin inima ta sabia de care îți spun, Preasfântă Fecioară.

Și „ca să se descopere gândurile din multe inimi” vrea să spună: „când Fiul tău va fi răstignit, când va fi scuipat, când va fi palmuit, când va fi judecat, când la sfârșit va fi omorât, atunci se va vedea, cine sunt cei cu Hristos și cine [sunt] cei care sunt cu evreii. Iuda, care va fi ucenic al Lui, va deveni vânzător și dușman, <iar> tâlharul și păcătosul și cel străin de Dumnezeu, se va arăta moștenitor al Împărăției Fiului tău, când va spune «Pomeniște-mă, Doamne, în împărăția Ta»”.

Atunci se vor arăta și ucenicii Lui. Atunci se va arăta cine îl iubește ca Petru, care se va lepăda de El, după ce mai întâi va spune [că vrea] să moară cu Fiul tău. Iar Pavel, care la început [era] prigonitor, va deveni vrednic apostol al Evangheliei Fiului tău. Atunci se va arăta cugetarea fiecăruia, atunci se vor dezvălui inimile tuturor, și nu numai atunci, ci și după aceea, când vor vrea să domnească împărați păgâni și lipsiți de evlavie, când va veni primejdie asupra creștinilor, când împărații îi vor chinui pe creștini să se facă păgâni. Atunci cineva își va arăta toată dragostea pentru Fiul tău, când vor mărturisi apostolii și mucenicii. Când [îi] vor chinui necredincioșii, atunci se vor descoperi gândurile din multe inimi.]

Посемь обратисе къ Дѣицы и ре(че) ен: И тебѣ же самон дѣшъ проидеть вѣржїе. Ꙗко да в(т)крыють се в(т) мнѡгъ ср(д)цѣ оумышленїа.

Сирѣчь мѡчь вѡюѡдѣ вѡстрѣ хоцетѣ вѣннѣти вѣ срдце твое дѡо. Како? Бг(д)а видѣ Хѡ на кр(ѣ)тѣ. Бг(д)а видѣ // 85 его нага. Бг(д)а виде его мрѣтва. печаль и стenanїе нже нмѣ ср(д)це ее. Гїе именовѡ Гїмewнѣ занїе аще и Бѣ вѣ снѣ ее, аще и вѣ(д)ше прч(ѣ)таа Ꙗко пакы хоцетѣ вѣскр(ѣ)нѣти Хс, нѣ Ꙗкоже мѣти сы(н), по(д)вно е(се) да прослѣзгыть, да рыдаеть, да плачетѣ вѣзлюбленѣ наго си снѡ.

Не вѣ(д)ше прч(ѣ)таа како хоцетъ постѣра(д)ти Хс. Сего ради и аще и хотѣше гл҃ати къ Сїмеоу: Како гл҃еши сїѣенниче Сїмеоне? Азъ ли хоцѣ скръбѣти ког(д)а иже съ радостїю въ чр҃вѣ прїехъ. Съ радостїю родихъ, съ радостїю въспитахъ. Азъ ли хоцѣ скръбѣти въ томъ. Иже тѣ не(ѣ) радо(сть) и веселїе мирѣ въсемѣ. Азъ дв҃аа ли хоцѣ скръбѣти иже скръбъ въ рожь(д)ствѣ его не имѣ(х). Тѣчїю поскръбѣ(х) ег(д)а вѣжахъ(м) въ Егѣптъ нѣ паки възрадовахсе ег(д)а видѣхъ чю(д) како падоше идолы егѣп(т)ъсцын. Како гл҃еши Сїмеоу иже хоцетъ вънїти мѣ(ч) въоудѣ въ ср(д)ци моемъ.

Нѣ паки Сїмеоу къ нем: госпо(д)же дв҃о довлѣетъ ти тѣчїю да нменѣши се мѣн отроцети томѣ. Довлѣетъ ти тѣчїю да бѣдѣши Цр҃ца мирѣ s.a.m.d. (pagina 84 rândul 5 de jos–pagina 85 rândurile...).

Așadar, cel care transformă discursul închipuit de Damaschin Studitul în cuvinte pe care le-ar fi putut rosti cu adevărat Maica Domnului către Simion, cu ajungere până în Egipt și asistare la căderea idolilor lui (Când? În cele 40 de zile de la naștere până la circumcizie?), este autorul român. Dar pentru aceasta mai scurtează retorica lui Damaschin. În versiunea slavonă ea rămăsese întreagă, dar tot cu „de-ar fi vrut să spună”.

Literar vorbind, trebuie să recunoaștem că omenescul lor câștigă prin ceea ce a făcut din ele Mitropolitul Varlaam, chiar abătându-se de la original.

Urmează și în predica lui Damaschin Studitul și la Mitropolitul Varlaam istoria prorocii Ana, cu deosebirea că în *Cartea românească de învățătură* ea ocupă 15 rânduri, iar la Damaschin Studitul, împreună cu dizertația adiacentă, patru pagini. Dintre ele, o pagină conține discursurile ei (pe care însă Mitropolitul Varlaam le-a rezumat în 7 rânduri):

„Deci care sânt cuvintele ei: «Vedeți, o oameni cari v-ați aflat aici astăzi: acest pruncu mititel au întemeiat ceriul și pământul. Acest pruncu mititel iaste făcătoriul a toată lumea. Vedeți pe acest pruncu mititel, acesta au făcut ceriul, acesta au făcut pe îngeri, acesta au făcut văzduhul ca să răsuflăm, acesta au făcut căldura ca să ne încălzim, acesta au poruncit de s-au făcut apa ca să bem noi, acesta au poruncit de stă pământul pe apă, acesta au poruncit de s-au făcut copacii, lemnele cele roditoare și neroditoare, vite, dobitoace, hiară în mare, cele cu patru picioare pre pământ, cele tărătoare pe tărâm, zburătoare în văzduh. Și în scurt acesta iaste făcătoriul a toată lumea.

Acesta au zidit pre omul cel dentăiu, pre Adam. Acest pruncu i-au suflare¹²³ și viață în suflet viețuitoare. Acesta și pe strămoșii noștri i-au îndireptat. Acesta a înmulțit pe Avraam, acesta au sporit pe Isaac. Acesta au lătit pre Iacov. Acesta au păzit pe Moisi și l-au scos din mâinile lui faraon. Acesta au arătat minuni: acesta au

¹²³ Posibil să fi omis un *dat*. Așa este în manuscris f. 52^v.

despărțit marea, acesta au înecat pre egipteni, pre vrăjmașii noștri în Marea Roșie. Vedeți, o oameni, acestu pruncu mititel pe carele ține Simeon în brațele sale. Acesta au slobozit pe părinții noștri de robia Egiptului, acesta i-au trecut pe Marea Roșie ca pe uscat, acesta îi lumina noaptea de umbla. Acesta îi umbria zioao cu nor de nu să ostenia, nici îi ardea soarele. Aceasta i-au hrănit patruzeci de ani, în pustie cu mană. Acesta i-au păzit den moartea vrăjmașilor. Acesta au izvorât apă den piatră de cremene. Acesta au îndulcit apa Merrei care era amară. Puterea acestui cocon mic au omorât pe împărații cei înpotrivitori lui Moisi. Puterea acestuia au stricat zidurile Ierihonului. Acestu pruncu au întărit pre Iisus al lui Navi. Acestu pruncu au sfărâmat cetăți și orașe tari. Acest pruncu au adus pe părinții noștri în pământul acesta al făgăduinței. Acesta au gonit limbile care stăpâna aici și a făcut lăcuiitori pre strămoșii noștri. Acesta au păzit pre cei trei coconi den văpaia cuptoriului în Vavilon. Acest pruncu mititel au mântuit pre Daniil den gurile leilor. Acesta au înălțat neamul nostru, acesta au mărit mulțimea jidovilor, acesta și pentru mântuirea noastră au venit de s-au îmbrăcat cu trup den Fecioara aceasta, tot acest pruncu care să înbrășasă astăzi de Simeon în brațele sale iaste. Pre acesta ceriul tot și tot pământul nu poate să-l încape. Ci el însuși au voit de au încăput în pântecul unii fecioare pentru ale noastre păcate. Pe acest pruncu îl laudă îngerii, pre acesta îl slăvescu arhanghelii, heruvimii, serafimii, scaunele, domniile și stăpâniile, începătoriile și puterile și toate acestuia slujescu. Acestuia și noi să ne închinăm, pre acesta să-l mărim ca pre un Dumnezeu adevărat.»

Acestea sânt cuvintele preînălțatei Annei. Aceste prorocii o au numit prorociță. Pentru aceste cuvinte îi zice și Evanghelistul Luca prorocița Anna. Ci cuvintele Annei, adecă să aibă sfârșit.“ (f. 52^v-53)

Ne confruntăm aici cu o întreagă mentalitate, pentru care a le spune oamenilor că tot ceea ce au auzit se află în Evanghelie nu era o „dezinformare” (cum se spune azi) ci doar o licență oratorică. Dar ea domină toată retorica lui Damaschin Studitul și a fost ținută, pe cât a fost posibil, între malurile minimei fidelități față de Sfânta Scriptură în *Cartea românească de învățătură*, unde se preia din izvor finalul:

„Și daca au săvârșit toate cele după legea Domnului, s-au întorsu în Galilea în cetatea lor, în Nazaret. Iar coconul creștea și să întăria cu duhul umplându-să de înțelepciune, și darul lui Dumnezeu era pe dânsul. Până aici iaste Evanghelia de astăzi.“ (f. 53-53^v)

În partea finală a predicii ne întâlnim – cum am spus – cu ceea ce a găsit în Damaschin Studitul, dar a strămutat aici, unde își avea un loc mai firesc.

De reținut că atât pilda turturelei cât și a șarpelui, ambele luate din *Fiziolog*, revin pentru a doua oară în literatura noastră, prima oară găsindu-le în *Învățăturile lui Neagoe Basarab*.

Datorând totul izvorului său, autorului român îi aparține însă forma proprie în care a turnat materia de împrumut, și care poartă pecetea stilului său.

„Povestea” nu este dislocată și înecată în tot felul de elemente adiacente, ci este spusă până la capăt și abia a doua parte a predicii este rezervată învățăturilor ce se desprind din ea, aducându-se aici tot ceea ce în izvor întrerupea narațiunea.

O dată în plus se face văzută lucrarea acelui „suflet original” de care vorbea Tudor Vianu, care „știe să selecteze și să impună anumite valori și sub influența lui înfățișările haotice ale lumii se aleg și se grupează în unități expresive”.

Oratoria lui Damaschin Studitul face parte incontestabil dintre aceste „înfațișări haotice ale lumii” dar e salvată de limbă, pe care grecii o pot gusta și astăzi. Geniul Mitropolitului Varlaam a reușit să selecteze din ea și să „grupeze în unități expresive” ceea ce putea servi mai bine valorile creștine cărora le închinase viața și opera.

LXVII. Măcenia Svântului Marelui Măcenic, a lui Theodor Tiron este fără îndoială capodopera prozei hagiografice a Mitropolitului Varlaam și momentul în care limba română își dă măsura maximă a expresivității și capacității de a servi la o întreprindere de acest gen. Orice antologie a prozei românești vechi este obligată să o așeze pe primul loc. Chiar faptul că în *Cartea românească de învățătură* i s-a dat **zece pagini fără câteva rânduri**, ceea ce niciun alt text din partea a treia nu mai are (cel mai întins, așa cum am arătat, depășind cu câteva rânduri opt pagini), iar în prima parte numai două predici ating **șapte pagini** și una singură – la Florii – are opt (dintre cele 32 de duminici, niciuna nu ajunge la 7 pagini) este o dovadă că autorul *Cărții românești de învățătură* a făcut din acest basm hagiografic copilul preferat al condeiiului său de prozator.

O singură creație în limba română precede această performanță a prozei noastre născânde: *Istoria lui Mihai Vodă sîn Pătrașcu Vodă*, ajunsă până la noi în componența *Letopisețului Țării Românești* alcătuit pe vremea lui Matei Basarab (deci în timpul Mitropolitului Varlaam), dar fiind cu vreo două-trei decenii mai veche. Acolo este epopeea unui erou al neamului care a existat cu adevărat, dar a cărui istorie are aerul de basm. Aici este un erou al credinței, din care pana ierarhului moldovean face tot un erou de basm.

Am fi ispitiți să vedem în textul acestei hagiografii o performanță a talentului de povestitor al autorului *Cărții românești de învățătură* dacă Pande Olteanu nu ne-ar fi atras atenția că izvorul este *Comoara* lui Damaschin Studitul. Dar nici aici ea nu figurează ca operă personală, ci ca **traducere în greaca vorbită a unui text preexistent**. La rândul-i, întregul text al Mitropolitului Varlaam este traducerea intermediarului slavon de care s-a servit, dar ea este făcută cu aceeași măiestrie, încât nu se simte nicăieri aceasta. Singurele intervenții

ale traducătorului român constau în **eliminarea** următoarelor fraze și a unui fragment mai întins:

– „Acest sfânt era creștin de neam, dentr-un sat al Masiei ce se chieama Humialon”

– l-au așezat la ceata ce să chieama Legeon și legheon era oaste aleasă, adecă regulași, la care era voinici opt sute noaozeci și trei pentru că slovele lui legeon atâta număr adună. Această dar ceată căci are mai aleasă den toate cetele avea și nume osebite de să chema Margarite, adecă vârtoși.

– Zisu-i-am destule ca să tămâiaze la Dumnezei și nu m-au ascultat ci mai vartos își bătea joc și zicea cum că iaste ostaș lui Iisus Nazarineanul și să leapadă de ceata oștașilor puternicilor împărați.

– „iar hrana voastră cea spurcată nu o primesc” – cuvinte rămase – este urmată de „și precum grăiaște prorocul David «untul păcătosului să nu ungă capul meu», care n-au fost reținute de autorul român.

Fragmentul mai lung se referă la orașul Țarigrad:

„Țarigradul care iaste acum, mai-nainte să chema Vizantie și pentru câți au zidit cetatea marele Constandin s-au numit Constandinupolis. Deci într-această cetate au împărătit marele Constandin și era în toată lumea pravoslavie și buna credință în zilele lui. Iar vrăjmașul adevărului diavolul, văzând că să înmulțește creștinătatea, căuta pururea să afle un vas rău și om viclean ca să facă după voia lui. Și căutând spurcatul, au aflat și vas pângărit, pre Iulian Călcătoriul-de-lege împăratul.”

În sfârșit, a fost lăsată la o parte minunea de la sfârșit:

„Dar și alte minuni multe au făcut Sf[ă]ntul acesta și robi den robie au mântuit și bolnavi au tămăduit. Și pe feciorul văduvei l-au mântuit den robia persilor.

Și în Țarigrad era o biserică a sa care să numia Fanerotis, adecă arătătoare, pentru că oricine ar fi pierdut pre robul său numai cât s-ar fi culcat în biserica aceea să doarmă îl afla ori unde ar fi fost!!! Și niște tovarășii oarecarii au furat den banii de tovarășie. Dar Sfântul i-au arătat și pe ostași, iar înfricoșat ca să să ferească de răpire, să nu răpească. Și cererea unui copil mic Ioan dăruit și pe niște oameni carii s-au primejduit în mare, i-au mântuit den moarte și altele mari și multe au făcut întru slava Tatălui și Fiiului și al Sfântului Duh, a unii dumnezeiri și împărății cu a căraia nenumărată iubire de oameni să dobândim vecinicile bunătăți, în vecii netrecuți și nesfârșiți. Amin.”

Ceea ce-i aparține deci autorului *Cărții românești de învățătură* este doar traducerea, ea fiind prima.

În 1747 a fost realizată a doua, care prin comparație cu prima confirmă identitatea de texte, dar trage și linia despărțitoare între evidenta traducere, fie și direct de pe original, și ceea ce reușise în urmă cu un secol Mitropolitul Varlaam să facă din ea: **o pagină de literatură română**.

LXVIII. Predica din 25 martie, la Buna Vestire, intitulată *Învățătură la Blagoveštenia Preasventei Despuitoarei noastre și Preacuratei Fecioare Măriei* este a patra care păstrează în titlu denumirea slavonă a sărbătorii, după Văvedenie, Obrezanie și Stretenie. A cincea și ultima va fi Preobrajenia – Schimbarea la față.

Pentru această mare sărbătoare, rostirea Mitropolitului Varlaam îmbracă și ea haina de sărbătoare, așa cum o făcuse și de ziua triumfului Ortodoxiei, la Învierea Domnului și la Cincizecime. Dar aici glasul său ia nota cea mai înaltă, exprimând venerația de care Maica Domnului s-a bucurat și se bucură până azi în poporul român. Dar, ca în întreaga Ortodoxie, această venerație „nu desparte niciodată pe Maica de Fiu, pe aceea care a întrupat de Acela care s-a întrupat. Centrul vieții și lumii rămâne Hristos, prin a cărui operă e mântuit omul, iar prin om întreg cosmosul este ridicat la destinația divină din planul veșnic al creației”¹²⁴.

Tocmai de aceea Buna Vestire este sărbătoarea despre care se spune că „această dzi de astăzi iaste mai slăvită decât toate dzilele veacului nostru”.

Pentru a da expresie acestei venerații și a transmite ascultătorilor sentimentul mării sărbători, Mitropolitul Varlaam a găsit din nou la confratele ucrainean ceea ce răspundea mai bine intenției sale, în vreme ce Damaschin Studitul pornea iarăși de departe spre a ajunge la subiect. Ca urmare, asistăm din nou la combinarea celor două izvoare, dintr-unul luând începutul, cu tonul sărbătoresc, iar de la celălalt misiunea Arhanghelului Gavriil și dialogul cu Sfânta Fecioară.

Kiril Trankvilion-Stavrovetki are o singură predică la Buna Vestire, alcătuită după același tipic: o introducere, pe tonul înalt, sărbătoresc, dar cu alt conținut decât la Varlaam; pericopa evanghelică din Luca, 26-38 (fără 24 și 25 care sunt în *Evangheliarul* nostru) și tâlcul, în două părți, fără o „învățătură morală” la sfârșit.

Prima parte are titlul **В въплощенію слова Бжїа и чесо ради Бгъ ч(л)къ вываетъ** [Despre întruparea cuvântului lui Dumnezeu și de ce a devenit Dumnezeu om] și a doua **В вестѣдѣ архангѣльской къ дѣвѣ іако не въскорѣ вѣрова архангѣлѣ но по многомъ(ъ) истязанію и по извѣстныхъ глѣхъ** [Despre vorbirea arhanghelului către Fecioară și că nu a crezut repede pe arhanghel, ci după multă constrângere¹²⁵ și după cunoscutele spuse].

¹²⁴ Monahia Semfora Gafton, *Maica Domnului în Biserica Ortodoxă*, București, Editura Sofia, 1998, p. 5, 9, 10.

¹²⁵ **ИСТЯЖАНІЕ** este explicat de Djacenko prin строгій допросъ, особенно соединенный съ насилием или пыткой interrogatoriu sever, mai ales unit cu violență și tortură. În predica lui

Textul preluat de autorul *Cărții românești de învățătură* este din prima parte, chiar de la începutul care sună astfel:

Ннѣ начинѣ и азъ съ пр(ѡ)ркомъ глѣти, радѣйтесѣ нѣса и ты веселесѣ землѣ іако помилова гѣ люди своѣ [Іса мѡ] и печал(ь) въ радость преложи. Се ннѣ възгримѣ гласъ радости в зє(м)ли нашей спсєніє явисѣ въ храмѣ грѣшныхъ людѣй, свѣтъ въ сїа въ тмѣ сѣцимѣ. Велїа и чѣднаѣ дѣла явишасѣ днє(сь) въ мирѣ, неизречєн(н)ѣмѣ наипачє же и оужаснаѣ и пречѣднаѣ вѣсть новаѣ а ѡ(т) вѣка неслышаннаѣ слышашесѣ днє(сь) нѣво слово ѡ(т)чєє єдиносоу(ц)ноє плотию одѣваєтсѣ и въ оутровѣ дѣчѣ вѣмѣцѣєтсѣ неѡбѣтѣи н(ѣ)самн. Ннѣ в(ѣ)є величєство(мѣ) бж(ѣ)тва вѣмѣцѣєтсѣ в малость живота прч(ѣ)тон дѣци и обємлєтсѣ¹²⁶ тоѣ чревѡмъ и ѡ(т) тоѣ крови и плоти вѣплоцѣєтсѣ снѣ бжїи ...] И се новаѣ и пречѣдна вѣсть іако бгѣ на землѣи явисѣ и съ члѣки поживє.

[Acum voi începe și eu să grăiesc cu profetul: „Bucurați-vă ceruri și tu pământule veselește-te, că s-a îndurat Domnul de oamenii lui” (Isaia, 49₁₃) și tristețea în bucurie a schimbat-o. Iată acum tunând glasul bucuriei pe pământul nostru, mântuirea se arată în casele oamenilor păcătoși, lumina strălucind în întuneric celor ce sunt. Mari și minunate lucruri se arată astăzi în lume, mai ales de nespus și înfricoșătoare, și prealuminată veste nouă și din veac neauzită se aude astăzi; căci cuvântul părintesc cel de o ființă se îmbracă cu trup și în pântecul fecioarei intră cel pe care nu-l cuprind cerurile. Acum toată măreția dumnezeiască în micimea ființei preacinstitei fecioare și se cuprinde de pântecul ei, și din sângele și trupul ei s-a întrupat fiul lui Dumnezeu [...] Și iată noua și preaminunată veste, că Dumnezeu pe pământ s-a arătat și cu oamenii a trăit.]

Sărind peste câteva rânduri continuă să traducă de la **и днѣ сей влѡговѣщенїа начало єст(ъ) нашег(о) спсєніа тѣм(ъ) же славнѣйшїи єст(ъ) въ днѣхъ вѣка сєго, се во днѣ великїи и просвѣщен(н)ый, єго же сѣтвори гѣ на радость(ь) нашѣ и спсєніє нѣво днє(сь) гѣ бгѣ на землю призрѣ оуслышати вѣ(з)дыханїє патріархѡвѣ и посла тѣм сп(ѣ)тѣм снѣ своего єдинородного иже спсѣєтъ на(сь) ѡ(т) смєрти вѣчнои и свѡбождѣєт(ъ) ѡ(т) работы мыслѣного фараѡна**

Efrem Sirul preluată de Neagoe Basarab în fragmentul despre cele de două naturi ale Mântuitorului se citește slavonă că cea ce nu mărturisesc acest adevăr **ИСТЯЖАНН БЖ(Д)ТЬ** прѣ въ дєнь єго страшный vor fi „istenzani” foarte mult în ziua lui cea înfricoșată, adică la judecata de apoi.

Folosirea acestui termen de către predicatorul ucrainean pentru cele spuse de inger Fecioarei Maria ține de particularitățile lingvistice ale stilului său.

¹²⁶ În carte scris **НѡБЄМЛЄТСѣ** într-un cuvânt. **ОБЄМЛЄТСѣ** e o formă (de prezent) a verbului **ОБѢМѢТИ = ОБАТИ =** > adică a cuprinde. A se vedea Sreznevski, tom II, p. 571 (M. Anton).

и преводитъ в землю обѣтованную идеже вса мирна и радостна идеже дѣхъ праведны(хъ) и агглы радостію веселятса з видѣніа лица Бжіа.

[Și ziua aceasta a Bunei Vestiri este începutul mântuirii noastre, de aceea este mai slăvită decât toate zilele veacului acestuia. Iată zi mare și luminată pe care a făcut-o Domnul pentru bucuria și mântuirea noastră, căci azi Domnul Dumnezeu privind pe pământ a ascultat suspinele patriarhilor și le-a trimis și lor mântuitor pe Fiul Său unul născut, ca să ne mântuiască de moartea veșnică și să ne libereze din muncile faraonului celui spiritual¹²⁷, și să ne ducă pe pământul făgăduinței, unde totul este liniște și bucurie, unde duhurile drepte și îngerii cu bucurie se veselesc de vederea feții lui Dumnezeu.]

Trecând în versiunea românească suflul sărbătoresc al predicii lui Kiril Trankvilion-Stavrovetki renunță însă la restul predicii, în care este înfățișată vestirea dusă de Arhanghelul Gavriil cu salutul său, precum și la toată dizertația teologică a predicatorului ucrainean, spre a lua toate acestea de la Damaschin Studitul. Dar le extrage din cele 15 pagini ale predicii acestuia, în care introducerea, cu obiceiul împăraților, și istoria mântuirii până la întruparea din Fecioară ocupă mai mult de o pagină și jumătate, iar explicațiile sau „dezlegarea cererilor” alte zece.

Transcriem mai departe de acolo de unde Damaschin Studitul ajunge la sărbătoarea propriu-zisă și până unde se termină ceea ce a folosit și tradus în cartea sa Mitropolitul Varlaam. Atragem atenția, încă o dată, că o comparație cu ce găsim la Kiril Trankvilion-Stavrovetki pune în evidență incontestabile similitudini. Nu trebuie uitat nici un moment că Damaschin Studitul a avut o perioadă destul de lungă de misiune în Ucraina și că Pande Olteanu presupunea chiar că atunci s-ar fi realizat una din versiunile slave ale cărții sale ajunse în original la a treia ediție. De va fi existat așa ceva, nu are legătură cu versiunea folosită de Sfântul Ierarh Varlaam. Dar face și mai plauzibil interesul mult mai tânărului contemporan pentru opera celebrului grec. S.I. Maslov care a consacrat 14 pagini din monografia sa problemei izvoarelor *Evangheliei învățătoare* (paginile 102-116) și a arătat influența *Omiliarul patriarhal* în tipăritura de la Krilos, nu a făcut nicio legătură cu *Comoara* lui Damaschin Studitul, dar cred că ea poate fi luată în considerație, pe baza exemplelor pe care le-am putut aduce aici.

Pentru a se vedea, prin comparație, ce a păstrat și ce a eliminat autorul *Cărții românești de învățătură* din ceea ce a găsit de folosit în predica lui Damaschin Studitul, dăm cu italice ceea ce regăsim în textul românesc:

¹²⁷ Adică diavolul.

„Astăzi dar cea de-nceput a mântuirii noastre să face, și taina cea ascunsă den veci, astăzi să arată. Adam cel întâiu zidit, astăzi să slobozește, și Eva întristarea gonește. Capul tainii astăzi să începe, și să bucură lumea toată, că văd pre Făcătorul viind. Îngerii dănțuescu pentru mântuirea noastră, că bucurie să face în ceriu pentru cei ce să pocăescu; împărăția ceriurilor să gătește să priimească sufletele oamenilor; Gavriil slujaște și fecioarei bine să vestește; cea curată pre cel curat priimește, și cel fără de trup să trimită. De vreme ce prea slăvită naștere era să fie, și prea slăvită zămislire împodobește-să lui Dumnezeu naștere; dumnezeiască zămislire, a lui Dumnezeu taină; dumnezeiască poslușanie a împăratului venire; împăratească iaste și gătire; împărat vrea să să nască și ostași să slujască.

Aceasta prăznuim astăzi, aceasta prăznuim toți: dragostea către Dumnezeu, mântuirea oamenilor neamului nostru, venirea lui Hristos, venirea împăratului, înălțarea firii noastre, supunerea dievoleștii mândrii. Astăzi pământul să gătește, așteptând pre împăratul. Astăzi să arată milostivirea lui Dumnezeu către oameni. Astăzi Părintele binevoaște, Fiul să întrupează, Duhul curățește lăcașul. Pentru aceia și cel de Dumnezeu părinte David din Duhul Sfânt au prorocit zicând: „Mila și adivărul s-au întâmpinat, dreptatea și pacea s-au sărutat”. Milostivirea lui Dumnezeu propoveduește prorocul, prin care au făcut iubire de oameni Dumnezeu și au miluit zidirea lui. Dar cu adevărat, iar nu după nălucire, s-au întrupat; ca să nu să arate nălucire întruparea, ci ca un adevăr ce iaste, Dumnezeu, cu adevărat s-au și întrupat.

Deci, de vreme ce mila și adevărul s-au împreunat, cu adevărat și dreptatea și pacea s-au arătat. Dreptatea, adecă că zisa strămoșilor noștri astăzi cu dreapta judecată a lui Dumnezeu să strică, de unde den potrivită închipuirea celui întâi zidit, adecă den omenire, iar pacea care s-au făcut a îngerilor și a oamenilor și a vrăjbii cei vechi ai lui Adam dezlegare. Așijderea și într-alt loc pentru dânsul aceștia proroceste zicând: „Adevărul den pământ au răsărit și dreptatea den ceriu s-au pogorât”. Adevărul, adecă pe fecioara numește, pentru adevărata feciorie. Că și mai-nainte de naștere și întru naștere și după naștere cu adevărat fecioară au fost și au rămas. Iar dreptate pre cel ce s-au întrupat Hristos, pentru că adecă Fecioara Mariam den pământ era ca un om, iar Hristos ca un Dumnezeu den ceriu. Aceasta și Pavel Apostolul o mărturisește de zice: „Omul cel dentâiu den pământ țărână, cel de al doilea den ceriu Dumnezeu, în ceriu și den ceriu om pre pământ, și în pământ tot întru Părintele, și tot pre pământ, nicidecum despărțit. Aceștia și în ceriu, aceștia și în lume fără de tată pre pământ, și fără de mumă în ceriu; fecioara pre pământ și Dumnezeu în ceriuri, fără de ani s-au născut în ceriuri den Tatăl și aici în ani și fără de sămânță de bărbat”.

Deci la această taină fiind trimis, Gavriil au auzit pre Părintele cel fără de început și a lui Dumnezeu poruncă zicând: „Mergi Gavriile, slugă adevărată, la cetatea Nazaretului Galileii unde să află Fecioara Mariam lăcuind cu Iosif, și gătește loc iscusit și vrednic de întruparea lui Dumnezeu. Du-te și să nu spăimântezi sufletul ei, că iaste fecioară, și neîntinată”.

Acesta cum le-au auzit Gavriil s-au minunat întru sine în ce chip să slujască taina, dar nădăjduit la Cel ce l-au trimis, au deschis ușa încitișor, și către fecioară au grăit: „Bucură-Te cea ce ești cu bun dar dăruită, Domnul iaste cu Tine! Adevărat cu bun dar

ești dăruită, că pre Tine Te-au ales Dumnezeu, Tu Te-ai aflat curată, și vrednic locaș al Prea Sfântului Duh. Pre Tine prorocii propoveduia mai-nainte; scripturile cuvânta, cu bun dar întru adevăr ești, că fecioria ai păzit, curățenia ai ferit, curăția ai împlinit. Bucură-Te, propoveduirea prorocilor și slava cuvintelor lor, Ție ți să închină îngerii, pre Tine Te cinstesc oamenii, Te mărescu sfinții.

Bucură-Te cea plină de dar că pre Tine au propoveduit prorocii, pentru Tine au prorocit, pentru Tine s-au luminat den Duhul Sfânt. Avvacum pre Tine Te-au văzut munte cu copaci deși și umbroși, că Tu ești acoperită cu darurile Duhului Sfânt. Daniil pre Tine Te-au văzut și el ca un munte den care munte vrea piatra cea tare, împăratul lumii, Dumnezeu, să să nască fără de sămânță bărbătească. Plină de dar ești cu adevărat, că pre Tine Te-au văzut dreptul Iacov ca o scară, den nașterea Ta vor să să sue sufletele oamenilor la împărăția ceriurilor; pricina propoveduirii prorocilor Tu ești. Deci Te bucură și Te veselește și dănuiește, că de la Dumnezeu ești cu dar dăruită, că de la Părintele cel fără de început ești gătită. Den toate neamurile ești aleasă, pre Tine Te-au aflat Dumnezeu mai curată decât toate fecioarele. Pentru aceia au voit să fie cu Tine carele iaste întâi și mai-nainte de Tine, iar acum au priimit ca să lăcuiască întru Tine. Drept aceia Te bucură cea cu bun dar dăruită că Domnul iaste cu Tine.¹²⁸

Iar stăpâna, Doamna de Dumnezeu Născătoarea s-au întâmplat atunci gândind în ce chip s-au scăpat Adam și Eva den desfătarea raiului și îndată ce au auzit pe înger s-au mirat, și au zis întru sineși: „Ce lucru va să fie închinarea aceasta, adecă ce vor să fie acest feliu de închinăciuni”. Și zise cătră înger: „Cum te voi numi? Om, ci vorovești cuvinte cerești, înger, ci te arăți mie ca un om. Temu-mă să nu-mi vorbești niscariva minciuni. Auz că Eva au priimit cuvintele șarpelui și s-au scăpat de bine, ci-mi iaste frică să nu mă înșeli și tu pe mine. Că lucruri povestești peste puțină. Dumnezeu dar cum să să întrupeze în pântecel meu neîncăput, dar cum să încape în fecioară. Împărat dar cum să să odihnească în loc mititel? Deci în ce chip sânt cuvintele tale miru-mă și mă ciudescu”.

Zisu-i-au îngerul: „Nu te teme Mariam, nici te mira de închinarea mea, că dar mult ai aflat la Dumnezeu. Nu te mira cum să va întrupe Dumnezeu. Dar cum piatra cea tare au izvorât apă, cum Moisi au făcut minuni; Dumnezeu iaste și câte le va, le poate. Nu te mira în ce chip îl vei naște, căci dar mult ai aflat la Dumnezeu. Și pentru aceia nu te teme de mine; eu să cade, fecioară, să mă tem de Tine, pentru că ești mai cinstită decât mine. Nu te teme de mine dară Mariam. Arată numaidecât că de-ți povestesc și lucruri peste puțină, dar ceta ce m-au trimis pre mine, acela le va săvârși acestea. Drept aceia toată mirarea și gândirea o scoate den mintea Ta și vei îngreca ca să naști fiiu, și numele lui Iisus. Acesta va fi mare, și Fiiu lui Dumnezeu să va numi că iaste. Și scaunul Părintelui Său va moșteni și împărăția Lui sfârșit nu va avea”.

¹²⁸ Comparând acest lung discurs, pus de Damaschin Studitul în gura Arhanghelului Gavriil, față de ceea ce se află în Evanghelii, cu ceea ce a tradus și transpus Mitropolitul Varlaam în cartea sa, constatăm pe de o parte capacitatea de a trece în limba română ritmul și avântul din oratoria lui Damaschin Studitul, făcând cuvintele să dănuiască, iar pe de altă parte, unele mici intervenții pe care și le-a permis la rândul-i în discursul îngeresc, nu lipsite de efect artistic. La fel procedează în continuare.

Răspuns-au Mariam și i-au zis lui: „Cum voi naște fiiu de vreme ce nu știu de bărbat?”. **Adevărat auz și eu la prorocul Isaia unde zice că o fecioară va naște, iar cum și în ce chip va fi aceasta, învață-mă**¹²⁹. Îngerul i-au zis că Emmanuil să chieamă acela care va să să nască din fecioară; apăi tu cum îl numești Iisus?¹³⁰

Zis-au cătră dânsa îngerul: „Nu te mira Mariam cum că fecioară va naște. Dar toiagul lui Aaron cum au înfrunzit fără de adăpare. Toiagul lui Moisi cum a lovit piatra în pustie, și au eșit apă; tablele legii cum s-au aflat scrise fără de mână de om; Sarra cum au născut pre Isaac, că era stearpă, și bătrână; maică-ta Anna cum te-au născut pre Tine, că era stearpă și ia. Ci nu te mira de aceasta, că Dumnezeu cel ce va să să întrupeze, acela o va face și aceasta. Rugul cum nu ardea în munte, ci sta verde, așa și tu vei priimi focul cel dumnezeescu, și nu te vei arde. Duhul Sfânt va veni pe tine și puterea celui prea înalt te va umbri pre tine. Duhul Sfânt va veni spre tine, și vei îngreca puterea lui Dumnezeu celui prea înalt te va umbri. Duhul Sfânt carele au luminat pe proroci, Duhul care Te-au păzit până acum fecioară, acesta va lăcui întru Tine. Pentru aceia și Fiiul Tău Sfânt să va chema. Și de nu mă crezi du-te la Elisavet, ruda Ta, să vezi că și ia are acum șase luni de când au îngrecat și atunci vei crede că câte va, Dumnezeu poate să le săvârșească; și nici un cuvânt nu iaste al omului, nici cerere care să nu poată Dumnezeu la aceia. Pe Fiiul lui Dumnezeu îți spui că vei să naști, și stai de te miri, și întrebi în ce chip să naști! Duhul cel Sfânt care dă și împarte darurile, care face desăvârșit pe proroci, care face pre dascali, care înțelepțește pre cei neînvățați, care luminează pe orbi, carele face ori ce ar vrea și ar putea, acela va lucra și nașterea ta”.

Răspuns-au de Dumnezeu Născătoarea: „Iată roaba Domnului, fie mie după cuvântul Tău. Gata sânt Arhanghele, fecioară sânt curată și neîntinată, lasă să fie precum mi-ai zis, roabă sânt lui Dumnezeu, nu trec cu auzirea porunca Lui; roabă sânt împăratului, nu es den voia Lui. Lasă să lăcuiască întru mine darul Lui și gata sânt spre naștere. Pentru aceasta gătiim sufletul meu, pentru aceasta păziiam fecioria mea, fie mie după cuvântul tău”. Și numaidecât s-au înălțat îngerul den naintea Ei, cu trupul, adecă precum să vedea strălucia; iar după firea cea îngerească, acolo era pururea.” (ms. rom. 2610 B.A.R., f. 5-7v)

După cum s-a văzut, intervențiile Mitropolitului Varlaam sunt minime. Cuvintele prorocului Isaia sunt luate din gura Fecioarei și puse în discursul Arhanghelului Gavriil, câteva formulări sunt puțin diferite. Dar trebuie ținut

¹²⁹ La Varlaam cel care-l amintește și citează pe prorocul Isaia este Arhanghelul nu Fecioara. În versiunea slavonă din care s-a păstrat chiar fila cu cuvintele Sfintei Fecioare și pomenirea prorocului Isaia (Ediția Ilievski, p. 3, primele 3 rânduri de sus), este același text ca în versiunea românească a lui Mihalcea logofătul și, evident, este în original. Dar în ediția rămasă la B.A.R. predica la Buna Vestire lipsește, exemplarul fiind defectuos. Se găsește în edițiile din Biblioteca Sfântului Sinod. Oricum, mai firesc i s-a părut autorului român să-l auzim pe înger, decât pe Sfânta Fecioară trimițând la profetul Isaia în stilul specific al retoricii damaschine!

¹³⁰ În textul original: Ἐκεῖνος εἶπεν, ὅτι Ἐμμανοὺήλ καλεῖται ἐκεῖνος, ποῦ θέλει γεννηθῆ ἀπὸ τῆν παρθένου, καὶ ἐσὺ πῶς τὸν ὀνομάξεις Ἰησοῦν? În cel slavon: Тамо іако ре(че) Емманѣилъ наре(ч)е семъ иже хоце(тъ) родити се ѿ(т) дѣви. И [un cuvânt șters] како именѣши Ісѣа?

seama că la Varlaam avem **traducerea unei traduceri**, iar noi ne folosim tot de o traducere, fie ea și direct din original.

Cu ceea ce am extras și tradus din *Evangelia învățătoare* ucraineană și cu ce se dovedește luat de la Damaschin Studitul, întregul text din *Cartea românească de învățătură* se acoperă, în afara învățaturii și îndemnului din finalul de 18 rânduri.

Dar le găsim și pe ele la sfârșitul predicii lui Damaschin Studitul:

„Și de vreme ce am dezlegat cererile, lasă să împlinim și ceialaltă. Pentru acest sfânt praznic, de Dumnezeu părintele David au prorocit zicând «Binevestiți zi de zi mântuirea lui Dumnezeu». Și iarăși într-alt loc: «Limba care nu o știa au auzit». Cine? Preasfânta, când au auzit cuvintele îngerului. Pentru aceasta au grăit iarăși mai-nainte aceștia: «Ascultă fecioară și vezi ce să asculte cuvintele și vestirile lui Gavriil». Pre aceasta prorocii au propovedit mai-nainte, cei de Dumnezeu înțelepțiți și de Duhul porniți. Pre aceasta strămoșii au dorit să vadă, dreptii să înțeleagă și patriarșii să privească. De aceasta îngerii să miră, pre aceasta oamenii o prăznuescu, sufletele dreptilor sârbează. Pre aceasta au dorit Avraam să vadă și nu s-au învrednicit. Aceasta iaste pricina și începerea mântuirii oamenilor. Aceasta îngerilor cea ce n-au avut le o au dăruit. Care îngerii, mai-nainte, până a nu să întrupa Dumnezeu-cuvântul, nu putea să vadă bine lumina dumnezeirii; iar după ce s-au întrupat au luat dar și văd puținel mai curat decât întâiu.

Această sfântă și cinstită sărbătoare au mântuit neamul omenescu den muncă, pentru că pentru aceasta s-au pogorât Dumnezeu-cuvântul den ceriuri, pentru ca să sue pre Adam de unde au căzut. Pentru aceia s-au arătat smerit, ca să înalțe pre cel smerit. Arătat-s-au necinstit, pentru ca să-l cinstească; arătat-s-au neslăvit, pentru ca să-l slăvească; arătat-s-au sărac, pentru ca să-l înbogățească; arătat-s-au muritoriu, pentru ca să-l facă nemuritoriu. Încăput s-au făcut în pânțele de muere fecioară, pentru ca să-l mântuiască den pânțele iadului; arătat-s-au pruncu, pentru ca să înnoiască pre Adam; făcutu-s-au cocon tânăr, pentru ca să aducă pre Adam la măsură desăvârșit al cunoștinței de Dumnezeu. Că era nedesăvârșit și învechit. Nedesăvârșit adecă spre bine și învechit spre răutate. Pentru aceia au fost purtat pe mâni de muere, pentru ca să-l mântuiască den mâinile diavolului.

Pentru aceasta acestea toate le-au binevoit Părintele, au făcut Fiul, împreună au lucrat Duhul cel Sfânt, pentru mântuirea oamenilor.

Pentru aceia și noi să nu ne arătăm nemulțemitori, să nu necinstim sfânta și vrednica de cinste sărbătoare cu beții și cu curvii, cu băuturi și cu cântece, ci cu mulțemită și cu slavoslovie să prăznuim cu umilință și cu înfrângere de inimă să sărbăm, că așa să slujește Dumnezeu, și să bucură îngerii. Și de vom face într-aceștia chip, atuncea prăznuim, atuncea sărbăm, atuncea să slăvește Dumnezeu, atuncea să încredințezează taina, atuncea să cinstește Sfânta Troiță de vreme ce ia însăși au binevoit, însăși au avut purtare de grijă, însăși au voit să îplinească rânduiala.“ (f. 13^{r-v})

Avem aici încă o dovadă a modului în care autorul *Cărții românești de învățătură* a făcut din opera sa o sinteză adaptată nevoilor sufletești ale neamului

căruia lucrurile trebuiau spuse în puține cuvinte, dar purtătoare de căldură și lumină. E ceea ce o dată mai mult a reușit Sfântul Ierarh Varlaam în această predică la una din sărbătorile cele mai iubite de cei ce au făcut din cultul Maicii Domnului Iisus una din coloanele de marmură ale arhitecturii lor sufletești.

LXIX. Măcenia Svântului și Marelui Măcenic Gheorghe și muncile câte au răbdat pentru liubovul și numele lui Iisus Hristos este a treia hagiografie de care Pandele Olteanu s-a ocupat după Sfântul Teodor Tiron și Sfântul Dimitrie izvorătorul de mir. El scria în primul din articolele deja citate:

„În cuvântarea despre Sfântul Gheorghe povestirile sunt legate, prin unele elemente, de folclorul sărbătorilor de primăvară. Nu găsim omorârea balaurului cu sulită așa cum apare zugrăvit în icoane și în biserică. Pe seama acestui sfânt, devenit ocrotitorul și patronul multor popoare și unități militare, Damaschin Studitul pune alte isprăvi: cum s-a opus în Anatolia împotriva persecuțiilor asupra creștinilor, înfruntând pe împăratul Dioclețian și pe sfetnicul său Magnetie, cum a fost chinuit pe roată, aruncat într-o varniță, silit să umble cu niște papuci căptușiți cu cuișoare de fier și înroșiți în foc, ori să bea otravă, înfruntând pe împăratul Dioclețian și pe sfetnicul său Magnetie; cum a înviat un mort, ori boul unui om sărac, cum a distrus toți zeii din templul lui Dioclețian și cum a fost în sfârșit decapitat împreună cu împărăteasa Alexandra, convertită și ea la creștinism. Chinuirea pe roată a Marelui Mucenic Gheorghe e descrisă realist, cu amănunte și cu precizie: roata se învârtea între niște scânduri puse între doi stâlpi, în scânduri erau bătute piroane de fier, unele drepte, altele ca undițele, altele ca o coasă, care tăiau și ciopârțeau trupul sfântului. Acesta însă se ruga, mulțumind lui Dumnezeu din ce în ce mai cătinel. Dar în momentul culminant al încordării intervine miraculosul, descris ca în basmele poporului” (*Izvoare, originale și modele bizantino-slave ...*, p. 144).

Este citat, în originalul neogrecesc și în textul din cartea românească, momentul apariției norului și auzirii glasului ceresc ce spunea: „Nu te teme, Gheorghe, că eu sunt cu tine!”, urmat de convertirea pe loc a lui Anatolie și Protoleon. Încheia cu observația că „Povestirea despre omorârea balaurului este atribuită de Damaschin Studitul și după el și în *Cazania* lui Varlaam, Sfântului Teodor Tiron”.

În cel de al treilea studiu citat (*Damaschin Studitul și mitropolitul Varlaam al Moldovei*, p. 233) adăuga informația că:

„În cuvântarea despre viața și mucenicia marelui martir Gheorghe, Varlaam a urmat vechile traduceri slavone, care reproduceau integral originalul grecesc cu toate episoadele (se trimite la *Izvoare, originale*, p. 144-146). De aceea la Varlaam omorârea balaurului nu e pusă pe seama marelui mucenic Gheorghe, ci se atribuie Sfântului Teodor Tiron, ca și în originalul grecesc. Numai în *Damaschinele* mai noi de tip «Stredogorski» minunea omorării balaurului e adăugată la sfârșitul cuvântării despre Sfântul Gheorghe.

Dar chiar în două damaschine mai noi și anume în *Damaschinul de Nejin* – din Moldova și Elenski, toate cele 7 episoade corespund originalului grecesc și deci omorârea balaurului nu se atribuie Sfântului Gheorghe ci lui Teodor Tiron.

Varlaam nu a tradus această cuvântare integral, ci a selecționat. Nu a omis partea dramatică, discursurile, minunile săvârșite de marele martir Gheorghe. Textul părților păstrate este identic chiar în Damaschinele mai noi de tip diferit. De exemplu în damaschinul *Kostenețchi* și cel din Moldova, de Nejin. Aceasta înseamnă că au la bază o traducere mai veche comună.

Legătura aceasta genetică este mai puternică între Damaschinele de aceeași redacție de exemplu «Srednogorsko» în care se încadrează și cea din Moldova sau «Nejinski», din care reproducem o scurtă cuvântare a Sfântului Gheorghe și chinurile lui pe roată. Textul e dat paralel cu originalul grecesc și cu versiunea traducerii (*sic!*) impresionant de expresivă și exactă a mitropolitului Varlaam“ (p. 233-234).

După fragmentele reproduse pe două pagini întregi (234-236) urmează concluziile:

„Observăm că traducerea mitropolitului Varlaam este mai strâns legată de textul original grecesc și mai exactă decât versiunea slavă din *Damaschinul de Nejin*, care a circulat în Moldova. Aici piroanele sunt comparate cu sulite (κοπία), cu secerea (Spъ) și chiar ordinea propozițiilor e alta: «...și îndată a poruncit să aducă o roată mare și pe ea au legat pe sfânt. Roata era ridicată sus și pe din jos erau niște scânduri bătute în cuie și în scândurile acelea erau băgate cuțite, iar mai sus erau ascuțite ca niște sulite. Unele erau ca cuțitele, iar altele strâmbe ca niște seceri...». Cercetarea paralelă a textelor ne dovedește că mitropolitul Varlaam nu a folosit versiunea slavonă de redacție macedo-bulgară «stredogorska»“ (p. 236).

Concluzie exact contrară realității! Exact această versiune a fost folosită de Mitropolitul Varlaam, după cum am demonstrat la paginile 444-445 ale cărții de față. Dar același Pandele Olteanu afirmă, cum am văzut, că „În cuvântarea despre viața și mucenicia marelui martir Gheorghe, Varlaam a urmat vechile traduceri slavone, care reproduceau integral originalul grecesc cu toate episoadele”. Exprimare confuză care trimite la „vechile traduceri slavone” deși este clar că el se referă concret la traduceri **Comorii** lui **Damaschin Studitul**, nu la traduceri mai vechi, după biografiile aparținând lui **Pasistrate** și **Daphnopata**.

Întrucât așa cum am arătat (vezi supra p. 10) pentru 23 aprilie, ziua prăznirii Sfântului Gheorghe, în *Evangelhia învățătoare* a lui Kiril Trankvilion-Stavrovetki nu avem un text despre Sfântul Gheorghe, **unicul izvor de care a trebuit să se folosească Sfântul Varlaam este cartea lui Damaschin Studitul**. Dar aici, chiar din titlu, autorul grec își prevenea cititorii că **nu face decât să traducă în greaca vorbită un text anterior**. Care anume?

În *Marile minee de lectură de la Târnovo* alcătuitoarii au inclus 5 texte despre

Sfântul Gheorghe, aflate în volumul al IV-lea, pentru sărbătorile fixe de la 23 aprilie – Sfântul Gheorghe – până la 18 iunie, Sfinții martiri Leontie, Ipatie și Teodul „care au fost martirizați în domnia lui Vespasian”.

Acest volum ni se păstrează în cea mai veche copie datată la Putna (chiar în muzeul mănăstirii) și a fost copiat în 1474 de Iacob, din porunca lui Ștefan cel Mare. O copie mai târzie din secolul al XVI-lea este actualul ms 739 de la mănăstirea Dragomirna. Din primul a editat G. Mihăilă *Panegiricul lui Constantin cel Mare*.

Cele cinci titluri sunt:

1. *Mucenicia Sfântului și marelui mucenic și purtător de biruință Gheorghe*, cu incipitul slav **Сѣса оубо нашего прѣвѣчное цр(ѣ)тво** corespunzător originalului grec **Ἡ μὲν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ προαιώνιος βασιλεία...** opera lui **Pasistrate**. Cf. Fr. Halkin, *Bibliotheca hagiographica graeca*, troisième édition, mise a jour et considérablement augmentée, par François Halkin, bollandiste, Tome I, Bruxelles, Aaron-Ioannes Baptista, 1957, p. 213, punctul 2. Se trimite la lucrarea lui Karl Krumbacher, *Der heilige Georg in der griechischen Überlieferung*. Aus dem Nachlasse der Verfassers herausgegeben von Albert Ehrhard. Mit 3 Tafeln, publicat în „Abhandlungen der Königlich Bayerischen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-philologische und historische Klasse”, XXV, Band 3, München, 1911, în care acest text este publicat la paginile 41-51, și la Albert Ehrhard, III, 739⁶, dar în Biblioteca Facultății de Teologie din București, singura în care se găsește lucrarea lui Ehrhard, de care ne-am ocupat pe larg în prima parte a lucrării de față (vezi în prima parte a lucrării de față p. 11 sq ...) nu au venit fasciculele decât până la pagina 608. Se trimite și la *Analecta Bollandiana* 21 (1902), 206, dar acolo nu găsim decât „Buletinul bibliografic” al publicațiilor hagiografice, fără însă vreo mențiune despre Sfântul Gheorghe.

Se găsește și în ms. slav 152 B.A.R., f. 163-171 și 153 B.A.R., filele 234-250.

2. În aceeași zi. *Cuvânt de laudă Sfântului și marelui între mucenici și purtătorului de biruință Gheorghe*, cu incipit slavon **Вчера любимици свѣтлыи въскрсеніа празновахмъ(ъ) праздникъ и днесъ страсотъ-трѣпцавъ...** căruia nu i se găsește niciun corespondent la Fr. Halkin, sau un text grecesc după care ar fi fost tradus. Întrucât a fost copiat și în ms 235 al Bibliotecii Sinodale din Moscova, unde sunt copiate predicile lui Grigori Țamblac, a fost atribuită acestuia de cercetătorii bulgari. Dar aici singurul nume de autor care apare este tocmai al cărturarului bulgar, dar abia la textul al 5-lea.

Se găsește și în ms. slav 153 B.A.R., filele 262-274 și ms. slav 305 B.A.R., filele 212-221, tot fără nume de autor.

3. *Mucenicia Sfântului și slăvitului marelui mucenic Gheorghe*, cu incipitul slavon ДѢВКЛІТІАНЪ РИМѢВЫН САМОДРЪЖЬЦЪ, corespunzând lui Διοκλητανου τοῦ τυράννου τῶν τῆς Ρώμης σκήπτρων ἐπιλημμένου καὶ τῆς ἡικφῆδους Μαξιμιανου βασιλεύτος.

Autorul este **Theodor Daphnopata** conform Fr. Halkin, *op. cit.*, p. 213,3, care trimite la Karl Krumbacher, *op. cit.*, p. 59-77, unde este editat textul, și Latyšev, în *Pravoslavnyj Palestinskij Sbornik*, 59, 1911 suppl., 1-36.

Se găsește și în ms. slav 152 B.A.R., f. 171-179^v, 153 B.A.R., filele 250-262 și ms. slav 305 B.A.R., f. 200^v-212.

4. *Povestire despre preaslăvita minune a Sfântului mare mucenic Gheorghe care s-a făcut cu pruncul din robie*, cu incipit slavon ИЖЕ ДАРОВАНІА СТЫХ СПОДОВИСТЕСА care nu se găsește în *Bibliografia* lui Fr. Halkin, întrucât este parte integrantă din primul text în originalul grecesc. Textul slavon se află și în ms. slav 305 B.A.R., filele 221-227 cu titlul Повѣсть ѡ прѣславнѣм чюдесн сѣго великомѣнка Гевргѣа иже ѡ(т) него бѣвшем на плѣненѡм отрочетѣ, greșit tradus în catalog cu *Povestire despre preaslăvita minune a Sfântului marelui mucenic Gheorghe și a copilului care a fost răpit de el*. Cu aceeași traducere greșită apare în ms. slav 152 B.A.R., f. 180-186^v.

Din textul însuși, pe care-l avem și în versiune românească între minunile din *Viețile sfinților* pe aprilie, de la mănăstirea Neamțu, și în reeditările din 1905 (luna aprilie, paginile 715-724) se vede că e vorba de un tânăr grec făcut prizonier de un bulgar, în urma înfrângerii grecilor de către bulgari. Dar în anul următor, chiar de ziua Sfântului Gheorghe, a fost răpit din robie de un călăreț strălucitor care l-a înapoiat părinților ținând în mână și ulcica în care ducea mâncarea stăpânului său!

5. **Grigorie monahul și prezviterul egumenul mănăstirii Pantocrator**, *Lauda Sfântului mare mucenic Gheorghe*, cu incipitul Велико нѣкое чюда плѣно мѣжъство, în ms. 739 Dragomirna din secolul XVI. În manuscrisul lui Iacob de la Putna, conform descrierii acestui manuscris pe care o dețin de la neuitatul Ion-Radu Mircea, este al patrulea, la fila 44, fiind precedat de lauda atribuită lui Grigoři Țamblac, de mucenicia lui Daphnopata, și de minunea cu copilul robit. Lipsește însă mucenicia lui Pasistrate.

În manuscrisele de proveniență sud-slavă nu-l găsim și nici în cele de pe filiera sârbă, iar cea mai veche copie cunoscută și precis datată este a lui Gavriil Uric, din 1441 (ms. slav 165 B.A.R., filele 158-170^v), de unde l-a editat A.I. Iațimirski în cartea sa Изъ исторіи славянскої проповѣди въ Молдавіи. Неизвѣстныя произведенія Григорія Цамблака, подражанія ему и переводы монаха Гавріила, Памятники древней письменности и искусства, CLXIII, 1906, p. 15-31.

Deși toate aceste texte îi stăteau la dispoziție Mitropolitul Varlaam, nu avem dovezi că a trebuit să recurgă la ele din moment ce dispunea de cartea lui Damaschin Studitul. Nimic din ce găsim în *Cartea românească de învățătură* nu lipsește din Damaschin Studitul, astfel încât să ne oblige, ca în alte cazuri, să căutăm și alte izvoare. Explicația o găsim în faptul că acesta a tradus cuvânt cu cuvânt în greaca vorbită (cum îi și previne pe cititori), hagiografia „clasică” bizantină, a lui Pasistrate. Ea fusese tradusă și inclusă în vechile manuscrise ale *Marilor minee de lectură de la Târnovo*, ca și cealaltă, a lui Daphnopata.

În manuscrisele slave 152, 153 și 305 B.A.R. le găsim pe amândouă, dar nu a fost nevoie de frecventarea lor, întrucât la Damaschin Studitul era și textul din aceste „vechi traduceri slavone” presupuse de Pandele Olteanu.

Dar și de data asta ne întâmpină același procedeu de lucru: se elimină și parțial se rezumă primele două pagini și toate cele de la sfârșit, cu minunile postume, astfel încât rămân zece pagini și jumătate pe care le-a tradus la fel de fidel ca și în cazul lui Teodor Tiron, rezultând cele 7 din *Cartea românească de învățătură*.

În *Viețile sfinților* de la mănăstirea Neamțu, volumul pe luna aprilie, avem tradusă *Mucenicia Sfântului Gheorghe* și ea coincide într-un tot cu versiunea neogreacă dată de Damaschin Studitul, inclusiv minunile, între care și cea cu tânărul căzut rob la bulgari. Se poate citi mai ușor în reeditarea cu litere latine din 1905, volumul pe aprilie, p. 659-734.

Rămâne deci în picioare concluzia că Mitropolitul Varlaam nu s-a folosit decât de cartea lui Damaschin Studitul, din care a tradus prin intermediul slavon și această hagiografie. Dar comparând traducerea sa cu aceea a lui Mihalcea logofătul din 1747 constatăm din nou ce deosebește o traducere de re-crearea în limba română, astfel încât textul să curgă la fel ca într-o scriere originală.

LXX. Măcenia Sfântului și slăvitului Marelui Măcenic Ioan novyn de la Soceavă ce să prăznuește gioii după Rusalii conține chiar din titlu o contribuție a Sfântului Ierarh Varlaam: Sfântul este numit „de la Soceavă”, numire ce se va impune posterității, și ea este întărită prin gravura ce-l arată cu sabia în mână, ocrotind cetatea.

Tot Mitropolitul Varlaam îi aparține însă și o eroare pusă în circulație de cartea sa și rămasă până azi: că martiriul a avut loc la Cetatea Albă, care la data când scria el nemaifiind a Moldovei, este arătată ca „la Marea Neagră, în margine de către Țara Moldovei”. Aici ar fi sosit corabia pe care naviga Sfântul plecat din Trapezunt. În cea dintâi creație originală în proză a literaturii române, pe care o traduce, scrie însă cu totul altceva, și nu fără rațiune: ꙗко въ вѣлыи

градъ сице нарицаемый пристава, иже къ Вѡспороу – „au acostat în așa-numitul Belâi grad care este la Bosfor”.

Вѡспоръ = bosporus (Mikl.) este, conform dicționarului lui G. Guțu, numele a două strâmtoari: Bosforul trac (= strâmtoarea Constantinopolului) și Bosforul Cimerian, care lega Pontul Euxin de Marea de Azov, azi, strâmtoarea Kerci din Crimeea.

Tocmai precizarea expresă că este vorba de un **Belâigrad de la strâmtoare** era menită să facă deosebirea clară față de Belâigrad, aflat pe pământul Moldovei la data când se scria mucenicia, **dar la gurile Nistrului, nu la o strâmtoare**. Și într-adevăr, un Akkerman de lângă strâmtoarea Kerci este atestat pe hărțile militare de azi, cum a verificat distinsul meu colaborator de două decenii la opera Editurii Roza Vânturilor, domnul colonel Costache Iacob, profesor cândva la Academia Militară și o vreme conducătorul Muzeului Militar Central, căruia îi exprim și pe această cale recunoștința mea.

Un autor care scria la două decenii de la evenimentul aducerii moaștelor, petrecut – după cum s-a putut demonstra – în 1415, este de presupus că știa mai bine de care „Belâi grad” (denumire ce o are, după cum știm, și fosta capitală a principatului Transilvaniei în *Noul Testament* din 1648, dar și capitala de azi a Serbiei) era vorba, decât autorul *Cărții românești de învățătură* după aproape un sfert de mileniu.

Așa se explică și prezența în textul original a cuvintelor ПОСИЛАЕТЪ ВЕЛМЖАСЪ ДОВШАНЫМЪ ВОИНСТВОМЪ СЪ ВЕЛИКОЖЪ ЧЪСТІЖЪ ПРѢНЕСТИ КЪ НЕМОУ ДОСТОИННО СЛАВНОЕ МЖЧЕНИКА ТѢЛО. Ce rost avea să trimită pe pământul propriei țări, spre a aduce trupul de la Cetatea Albă, boieri „cu destulă oaste”? Traducătorii în bulgară, Penio Rusev și Anghel Davidov, folosesc с голямо воинство = cu mare oaste, sau oștire. Mitropolitul Varlaam folosește: „tremise boiari cu multă gloată”. În vechime oștirea se împărțea în curteni, slujitori și gloate (Lazăr Șăineanu, *Dicționarul universal al limbii române*). Aici s-ar putea înțelege și că este vorba de celălalt sens al cuvântului: gloată = mulțime, deși, în original avem termenul militar: oșteni, oștire. Dar „oștirea” dispăruse deja din prelucrarea lui Teodosie, care ar data din 1534 și unde găsim tot **МНѢ НАРѢ СЪ ВЕЛМЖІЕ** (cf. A.I. Iațimirski, *Iz istorij slavjanskoja propovedi v Moldavija*, p. 93).

În Moldova se păstrase chiar pe timpul Mitropolitului Varlaam amintirea faptului că moaștele Sfântului au fost aduse **de departe, de la păgâni, și cu cheltuială**, ceea ce explică prezența ostașilor care să le apere până ce au sosit pe pământul Moldovei. În a doua variantă a cronicii lui Grigore Ureche, după aceea a lui Simion Dascălul, variantă atribuită multă vreme lui Misail Călugărul, această informație este adăugită la textul inițial al lui Grigore Ureche.

În cel mai vechi manuscris existent al variantei lăsate de Simion Dascălul (care a distrus fără urmă originalul lui Grigore Ureche), actualmente în Muzeul literaturii române din Iași, se citește că:

„Alexandru Vodă carele multe lucrure bune au făcut în țară și au zidit 2 mănăstiri mari în Mulduva, Bistrița și Muldovița, în doi ai a domniei lui. Ș-au adus și moștile Sfântului măcenic Ioan Novii. Ce veri cerca la cărțile besericii a viața lui. Carele miercuri și gioi în săptămâna Rusaliilor il slăvește toată țara noastră, în Suceavă, unde-i zac moștile la Mitropolie.”

Acest pasaj a fost redactat astfel în varianta a doua, atribuită lui Misail Călugărul, variantă care a cunoscut cea mai mare răspândire, fiind folosită de Miron și Nicolae Costin și editată de Mihail Kogălniceanu:

„Făcut-au 2 sfinte mănăstiri mari în Moldova, Bistrița și Moldovița și le-au înzestrat cu multe sate cu vecini și cu halestie și cu veșminte scumpe în lontru și cu odoare.

Și deaca se vădzu luminat în cinstea domnii, în 2 ani a domniei lui, fiind mai întreg și mai cu minte decât cei trecuți înaintea domnii lui și multu trăgând și râvnind spre folosul sufletului său, **adus-au cu mare cheltuiala sa, din țară păgână, sfintele moștii a marelui mucenic Ioan Novii și le-au pus într-o sfântă cetate, ce iaste în orașul Sucevii, cu mare cinste și pohvală, de a ferirea domnii sale și paza scaunului său**. Ce veri cerca la cărțile besericii viața lui, carele miercuri și joi în săptămâna Rusaliilor il slăvește toată țara noastră în Suceava, unde dzac moștile la mitropolie.”

Este evident că cel ce a redactat a doua variantă a cronicii s-a bazat pe ce a rămas de la Simion Dascălul și ni s-a păstrat în manuscrisul descoperit de Grigore Crețu și vândut lui Gh. Cardaș, care l-a ținut în afara cercetării până aproape de moarte. Cu intuiția lui sigură, Constantin Giurescu a ales însă ca manuscris de bază pentru ediția sa din 1916 o copie mult mai nouă, **dar care se dovedește acum a fi după acest text, cel mai apropiat de originalul lăsat de Grigore Ureche**.

Autorul celei de a doua variante nu s-a mărginit însă la condiția de copist, ci a ținut să îmbogățească informația și a venit cu un stil propriu, folosind în mod evident pentru ceea ce-l privea pe Sfântul Ioan cel Nou cartea Mitropolitului Varlaam, de unde a luat și adăugat știrea (aflată și în originalul slavon) despre „ferirea domniei sale și paza scaunului său”. Dar nu a luat și eroarea despre martiriul în Cetatea Albă, de unde apoi ar fi fost aduse moaștele, eroare pe care în mod clar ține să o corecteze.

La rândul său comite însă altă eroare cu viața lungă și menită să rătăcească, peste două secole, pe Episcopul Melchisedec – autorul primului studiu românesc despre Grigori Țamblac și primul editor al *Muceniei* în versiunea originală slavonă – și pe Simion Florea Marian, și el membru al Academiei Române,

autorul primului studiu, cuprins într-un întreg volum, închinat *Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava. Schiță istorică*, București, 1895 (206 pagini). Ea continuă să mai fie susținută, cu obstinație, chiar în vremea noastră.

Este vorba de datarea evenimentului aducerii moaștelor „în al doilea an al domniei” lui Alexandru cel Bun, când de fapt la Grigore Ureche era vorba de zidirea celor două mănăstiri. Despre Moldovița avem un document categoric din care rezultă că a fost ridicată într-adevăr în 1402. Prima mențiune a Bistriței o găsim într-un document din 1407, dar nu înseamnă că nu exista din 1402.

Eroarea autorului acestei a doua versiuni va deveni dogmă în istoriografia modernă (Simion Florea Marian și alții fiind convinși că această datare îi aparține lui Grigore Ureche) până în 1966. La primul Congres internațional de studii balcanice și sud-est europene, de la Sofia, Petre Ș. Năsturel va aduce însă în discuție data de 1415 aflată în a treia variantă a cronicii lui Grigore Ureche¹³¹, scrisă în 1711 pentru Nicolae Mavrocordat și ajunsă la noi în două copii: una, acum în Biblioteca Academiei Române (ms. rom. 174), realizată în 1724 de „Costantin Vladulovici din Filipești, logofăt za' divan”, alta în Biblioteca Centrală Universitară din Iași (ms. inn. V – 3), datată cu aproximație „de pe la 1725” și aparținând chiar lui Nicolae Mavrocordat. Dar este scrisă tot de un muntean¹³².

Eroarea produsă de autorul celei de-a doua variante a cronicii lui Ureche nu va fi abandonată nici după comunicarea lui Năsturel din 1966, iar Alexandru Piru¹³³ se va strădui chiar să o întărească prin noi argumente. Dovedite ca ino-

¹³¹ Petre Ș. Năsturel, *Une prétendue œuvre de Grégoire Tsamblak: „Le martyre de Saint Jean le Nouveau”*. Extras din *Actes du premier Congrès international des études balkaniques et sud-est européennes* (Sofia, 26.VIII-1.IX.1966), vol. VII, *Littérature, ethnographie, folklore*, Sofia, 1971, p. 345-351. Simion Florea Marian a observat această dată în cronica lui Nicolae Costin, publicată de Mihail Kogălniceanu, dar a cărei paternitate a fost contestată de Constantin Giurescu. Vezi *op. cit.*, p. 25 unde dă și citatul repus în circulație, după 88 de ani, de Alexandru V. Diță.

¹³² Vezi *Repertoriul manuscriselor de cronici interne. Sec. XV-XVIII. Privind istoria României*. Întocmit de I. Crăciun și Aurora Ilieș, București, Editura Academiei Române, 1963, p. 52 și 55, numerele VI și XIX. De asemenea, Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*. Texte stabilite, studiu introductiv, note și glosar de Liviu Onu, București, Editura științifică, 1967, p. 27-28.

¹³³ Vezi discuția din „Luceafărul” deschisă prin articolul subsemnatului *Întâiul scriitor român*, din numărul 19 (1097) 14 mai 1983, la care a replicat, susținând mai departe paternitatea lui Grigori Țamblac, profesorul Alexandru Piru, prin articolul *Glosă de istorie literară*, apărut în nr. 34 (1112) din 27 august. Am răspuns în numărul următor prin *Precizări necesare* (nr. 35 din 3 septembrie), provocând răspunsul profesorului Piru cu titlul *Alte precizări necesare*, din nr. 38 (în septembrie) al aceleiași reviste. La rândul meu am dat replica cu titlul *Din nou despre întâiul scriitor român*, în nr. 43 din 29 octombrie, punând punct dialogului.

În dezbateri a intervenit decisiv Alexandru V. Diță cu articolul *În legătură cu paternitatea primei scrieri în proză a literaturii române*, în nr. 44 din 5 noiembrie, la care a răspuns profesorul Piru într-un P.S.: din *Epilog* (nr. 52 din 31.XII.1983), articol în care la început replica ultimului articol al subsemnatului. Alexandru V. Diță i-a dat o replică rămasă de data asta fără răspuns în articolul *O problemă de metodologie* (nr. 10 din 10 martie 1984).

perante¹³⁴, aceasta nu l-a împiedecat în 2005 pe savantul rus Iuri Konstantinovici Begunov să-l citeze pe Alexandru Piru și să se declare de acord cu argumentul său dovedit neîntemeiat, întrucât era o modalitate de a susține paternitatea lui Grigorie Țamblac asupra *Muceniei lui Ioan cel Nou*¹³⁵.

Informațiile noi pe care le-a adăugat acest presupus Misail Călugărul, unele adevărate (cele privind opera de organizator al statului a lui Alexandru cel Bun), altele eronate, au făcut carieră începând cu Miron Costin. Dintre ele, plasarea evenimentului aducerii moaștelor în 1402 i-a influențat decisiv pe Episcopul Melchisedec, pe Simeon Florea Marian și istoriografia mai nouă, deși s-a dovedit eronată. În schimb, aceea despre aducerea moaștelor „de la păgâni” (care nu mai stăpâneau nici chiar în 1402 Cetatea Albă) a fost ignorată, deși s-a dovedit exactă măcar în limitele consemnării tradiției existente în Moldova despre eveniment la data când așternea el pe hârtie această variantă a cronicii lui Grigore Ureche.

În cea de a treia variantă, aceea scrisă „cu porunca mării[i] sale milostivului nostru domn Io Nicolae Alexandru Voievod [Mavrocordat] în oraș în Iași, vă leato 7220 [1711] meseța dechemvrie 8 zile, vtoroga gospodstva” [26.IX.1711-25.XII.1715] și atribuită multă vreme lui Axinte Uricariul (atribuire de care în ultima vreme unii cercetători precum istoricul Andrei Pippidi se îndoiesc) același pasaj se citește astfel:

„Iar la leatul 6923 (1415) au trimis de au adus cu multă cheltuială și moaștele Sfântului mucenic Ioan Novii de la Cetatea Albă, de la păgâni, și le-au așezat în târgu în Suceava, la Mitropolie, cu mare cinste și cu litie, pentru paza și ferința

Alexandru Piru și-a retipărit articolele în volumul *Discursul critic*, București, Editura Eminescu, 1987, sub titlul *O polemică* (paginile 129-139) și Alexandru V. Diță în volumul *Între Clio și Polemos. Studii de istorie critică*, București, Editura Roza Vânturilor, 2004, p. 63-80. Personal, am inclus, prelucrate, aceste texte în volumul *Legenda lui Grigori Țamblac în cultura română*, încă inedit, dar din care primul capitol s-a publicat în „Manuscriptum” XVII, 1986, nr. 4 (65), p. 22-38 cu titlul *Grigorie Țamblac. Legenda lui în cultura română. I. Până la apariția memoriului lui Melchisedec*.

La cel de al doilea Congres internațional de bulgaristică, ale cărui lucrări s-au ținut la Sofia între 23 mai și 3 iunie 1986, Alexandru Piru a prezentat o comunicare intitulată *Грузопий Цамблак и неговата дейност в Румъния* [Grigori Țamblac și activitatea sa în România], publicată în volumul 1 din Доклади al actelor Congresului, în 1987, volum ce nu ne-a fost accesibil. O dată mai mult s-a rânduit printre exponenții atitrați ai legendei prezenței lui Grigori Țamblac în România, de nimic dovedită, și cu atât mai puțin în calitate de autor al unui mare număr de cuvântări și al *Muceniei lui Ioan cel Nou*.

¹³⁴ Vezi Alexandru V. Diță, *În legătură cu paternitatea primei scrieri în proză a literaturii române*, în volumul citat, p. 63-73.

¹³⁵ J.K. Begunov, *The creative heritage of Gregory Camblak*. Slavistic printings and reprinting edited by C. D. van Schooneveld no. 3 (367), Boy Tour Publishers, Geneve. Pic publishers Veliko Turnovo. St. Cyril and St. Methodius University Press, Veliko Turnovo, 2005, p. 71.

scaunului domniei sale. Carile să prăznuiască miercuri, joi, în săptămâna Rusaliilor. Care vor ceti la cărțile bisericii mai pre largu pentru mucenia lui”.

Față de a doua variantă a cronicii pe care se vede că a cunoscut-o și a folosit-o, avem știrea la prima vedere absurdă din care rezultă că „păgânii” de la care se aduceau moaștele se aflau în 1415 la Cetatea Albă! Dar prețioasă este această consemnare pentru prima dată a unei date precise pentru eveniment. Ea este 6923, și nu al doilea an al domniei lui Alexandru cel Bun. El corecta aici eroarea presupusului Misail Călugărul, dar până la Petre Ș. Năsturel n-a luat nimeni în seamă această corectură. De reținut și faptul că față de autorii variantelor anterioare, care vorbeau de „Viața lui” din cărțile bisericii în varianta pentru Nicolae Mavrocordat se folosește chiar titlul din *Cartea românească de învățătură: Măcenia*.

Mai este de reținut (și vom vedea ce importanță a dobândit aceasta) că toate trei variantele dau ca dată a prăznuirii Sfântului pe aceea consemnată chiar în titlul predicii din *Cartea românească de învățătură*: „miercuri, joi în săptămâna Rusaliilor”, ceea ce însemna – cum va atrage atenția istoricul Ștefan S. Gorovei – că atât Mitropolitul Varlaam cât și cei care ne-au lăsat cele trei variante ale cronicii lui Grigore Ureche așezau prăznuirea Sfântului Ioan cel Nou între sărbătorile cu dată schimbătoare în funcție de data Paștelui și deci a Cincizecimii, și nu în ziua de 2 iunie ca dată fixă, trecută acum în calendar pentru prăznuirea Sfântului mare mucenic Ioan cel Nou. Prima dovadă categorică a instituirii lui 2 iunie pentru sărbătoare o avem în *Viețile sfinților* de Mitropolitul Dosoftei, unde la 2 iunie, după amplul text consacrat Sfântului Nichifor patriarhul Țarigradului (fila 476^{r-v} și 477^{r-v}), la sfârșit sunt inserate aceste doar câteva rânduri despre Sfântul Ioan cel Nou:

„În acești dzi [2 iunie], sântul mare măcenic Ioan Novi de Belgrad.

Acesta sânt iaste din Trapezont, laturea țărâi Armeniei, negustoriu. Fost-au atunci anul 6860 [1352]. Iară când stătu domn Țării Moldovei Alexandru cel Bun ce l-au adus pre sântu Ioan în Suceava, la sânta Mitropolie, era 6907 [1399]. Și să prăznuiască gioi după Rusale (*sic!*), tipărit de părintele Varlaam mitropolitul.

Pentr-a lor sinte rugi, Dumnedzău miluiaște și ne spăsește. Amen¹³⁶.

După cum vedem la Mitropolitul Dosoftei apar ambele zile de prăznuire! El nu ține să spună nimic în afară de locul nașterii Sfântului (naștere care se înțelege că după el a avut loc în 1352) și de data când s-a urcat pe tron Alexandru cel Bun, cel care l-a adus la Suceava. Această dată era exact aceea din *Letopisețul de când s-a început, cu voia lui Dumnezeu, Țara Moldovei*¹³⁷,

¹³⁶ Dosoftei, *Viața și petrecerea svinților. Iași, 1682-1686*. Text îngrijit, notă asupra ediției și glosar de Rodica Frențiu, Cluj, Editura Echinocțiu, 2002, p. 404.

¹³⁷ „*Letopisețul de când s-a început Țara Moldovei*” – *Letopisețul lui Ștefan cel Mare*. Ediție

folosit și de Grigore Ureche ca text de bază și coloană vertebrală a cronicii sale, sub denumirea „*letopisețul nostru cest moldovenesc*”, din care ia aceeași dată 6907. Adoptarea ei de către Dosoftei dovedește cunoașterea cronicii lui Grigore Ureche, care o citează împreună cu sursa provenienței, dar citează și data 6921 din „*letopisețul cel leșesc*”, fără a se pronunța personal care este mai corectă.

Informația despre așezarea Trapezuntului în „latura țării Armeniei” o vom regăsi și la alții! Numirea „de Belgrad” ocolește numele Cetății Albe și deci informația din cartea Mitropolitului Varlaam, că acolo ar fi avut loc martiriul. Mitropolitul Dosoftei rămâne la titlul originalului slavon, **original pe care știm sigur că-l avea într-un manuscris pe care și l-a luat cu el în exil și ni s-a păstrat**. În acest titlu se spunea că a suferit martirul „la Belgrad”, dar în text, așa cum am arătat, se făcea precizarea că e vorba de cel „de la Bosfor”, nu de pe pământul Moldovei, ceea ce autorul „*Vieților sfinților*” va fi observat de bună seamă.

Că înainte de autorul – presupus a fi Axinte Uricariul – al celei de a treia variante a cronicii lui Grigore Ureche, data 6293 (1415) era cunoscută și de alții, o dovedește Nicolae Costin.

În *Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601* scris între 1700 și 1712 (26.IX.1711 – 25.XII.1715) el copiase conștiincios pe Misail Călugărul, dar îl completase în privința locului de aducere, chiar dacă nu corespunzător realității istorice de atunci, ci aceleia din timpul său. Dar în orice caz, în dezacord cu versiunea din cartea mitropolitului Varlaam, carte pe care este primul care o citează ca atare, împreună cu numele autorului, absent la ceilalți:

„Iară la al doilea an a domniei sale adus-au cu multă cheltuială moaștele svințului mucenic Ioan Novii den Țara Turciască de la Trapezunt și le-au pus în vestita cetate a Sucevii cu mare cinste și pohvală de ferire a domnii sale, ce să prăznuiască miercuri și gioi în săptămâna Rusaliilor. Afla-vei viața și măcenia svinții sale în cărțile besericii noastre și mai ales în pouceniile părintelui Varlaam mitropolitul, ce-i tipărită în dzilele răposatului Vasilie Vodă.”¹³⁸

îngrijită, traducere, studiu introductiv și note de G. Mihăilă, București, Editura Academiei Române, 2005, p. 33 și 43. În manuscrisul Crețu-Cardaș al cronicii lui Grigore Ureche găsim în loc de 23, 25 aprilie, și la fel în ediția Constantin C. Giurescu și în varianta a treia. În a doua variantă a fost adăugată fraza „Dar au greșit, căci se află un uric a lui Alexandru Vodă la monastire la Bărnovski și scrie veleatul 6909”. De aici data 6909 a trecut la Nicolae Costin.

¹³⁸ Nicolae Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601 și de la 1709 la 1711*. Ediție cu un studiu introductiv, note, comentarii, indice și glosar de Const. A. Stoide și I. Lăzărescu, cu prefață de G. Ivănescu. Opere I, Iași, Editura Junimea, 1978, p. 83. A se vedea și ediția anterioară pentru partea până la 1601, publicată de I. Șt. Petre, București, Editura Fundațiile regale, 1942, în care sunt editate în paralel redacția „Către cititor” iar sub linie și cu literă mai mică aceea către domn, care este primordială. În aceasta, pasajul în discuție este la pagina 193 și se dovedește mai apropiat de varianta Misail Călugărul, având și cuvintele „fiind mai întreg la minte

În partea de cronică ce i se contestă (de la 1661 la 1709) și din care cauză n-a mai fost reeditată din 1872, de la Mihail Kogălniceanu (*Cronicile...*, Tom II, p. 3-70), dar pe care Alexandru V. Diță o consideră cu temeinice argumente ca aparținându-i¹³⁹, citim:

„Atuncea, la întoarcerea craiului, s-au sculat Dosoteiu mitropolitul și au închinat moaștele Sfântului mucenic Ioan Novii la craiul Sobietzki. **Care pre acesta Sfânt l-au fost adus în țară cu multă cheltuială răposatul domn, bătrânul Alexandru Vodă, feciorul lui Roman Vodă, de la păgâni, de la Cetatea Albă, din veletul 6923**, de au stătut în țară ca la trei sute de ani; și s-au dus și Dosoteiu mitropolitul împreună cu Sfântul în Țara Leșească, cu toate odoarele de mult preț a Mitropoliei și a Sfântului, care de atunci este lipsit Sfântul din țeară, de-l țin leșii fără de nicio pricină.” (p. 36)

Găsim și aici sintagma aparent absurdă „de la păgâni, de la Cetatea Albă”, împreună cu data 6923, pe care le-am citit și în a treia variantă a cronicii lui Ureche.

În articolul meu citat, *Întâiul scriitor român*, am emis ipoteza că apariția datei exacte pentru aducerea moaștelor Sfântului Ioan în Moldova, anume 6923, s-a datorit faptului că atât autorul celei de a treia variante a cronicii lui Grigore Ureche cât și Nicolae Costin, în partea de cronică ce i se contestă, au cunoscut vreunul din documentele rămase în țară și în care era reconfirmată dania Poienii Vlădicii de lângă Iași către Mitropolia Moldovei, danie făcută de Alexandru cel Bun în amintirea întâmpinării acolo a moaștelor împreună cu boierii și poporul. **Cum documentul primordial, reconfirmat după aceea de domnii următori, nu s-a aflat între cele duse cu el de Mitropolitul Dosoftei în al doilea exil polonez**, din care nu se va mai întoarce, nu este imposibil ca să fi fost chiar cel în care s-a putut citi această dată de către marele logofăt Nicolae Costin (dacă el este autorul), sau de cel ce a alcătuit a treia variantă a cronicii lui Grigore Ureche. Că acesta a fost Axinte Uricariul sau cineva deocamdată neidentificat, el ni se descoperă ca un veritabil cărturar, cu acces la documente și cunoscând personal **corpul de cronici slavone folosit de Grigore Ureche în alcătuirea cronicii sale** și ajuns ulterior la Petersburg, fiind editat de Ioan Bogdan în 1909 cu titlul *Letopisețul lui Azarie*.

Problema a fost reluată și aprofundată de **Alexandru V. Diță**, care a adus în sprijinul datei de 1415 și alt argument: **tradiția**. Aceasta a reținut că numele doamnei din acel moment a voievodului ca fiind **Ana**. Deși numele ei nu se afla în *Mucenicie* (unde nu e pomenit decât Mitropolitul Iosif, ca acela ce hotărâse decât cei trecuți mai înainte de dânsul domni, râvnind și întrebând lucruri spre folosul sufletului său” care au dispărut din redactarea „către cititor”).

¹³⁹ Alexandru V. Diță, *Reinterpretări și adăugiri la studiul cronicilor moldovenești*, în volumul citat, p. 19-56.

împreună cu voievodul aducerea moaștelor) el a fost pus în fresca de la Voroneț – cea mai veche reprezentare picturală a *Muceniei*, din 1547¹⁴⁰ – și în cea de la Sucevița, în ambele întâmpinarea moaștelor fiind închipuită a fi avut loc chiar în cetatea Sucevii, și deci nu putea lipsi de lângă domn soția sa¹⁴¹. În 1415 – observa Alexandru V. Diță – aceasta era **Ana**, care a murit în 1418, cum scrie pe piatra de mormânt de la mănăstirea Bistrița. Până în jurul anului 1405 Alexandru cel Bun a fost însă căsătorit cu Margareta, catolică, originară din Transilvania. În amintirea urmașilor, aceea care s-a aflat lângă domn la aducerea moaștelor Sfântului Ioan cel Nou a fost deci **Ana**. Evenimentul a avut loc, în consecință, între 1406 și 1418 și nu în 1402!

Adaog la demonstrația lui Alexandru V. Diță observația că primirea moaștelor la **Suceava** este reprezentarea zugravilor din prima și a doua jumătate a secolului al XVI-lea, întrucât **în textul Muceniei nu găsim indicat expres locul întâmpinării moaștelor**, ci doar unde au fost ele așezate: „Pe acesta, curând primindu-l cu mare cinste și cu osârdia cuvenită, îl întâmpină cu toți cei slăviți ai săi și cu foarte mult popor de oameni ai lui Dumnezeu, încă și cu arhiereul și cu tot clerul bisericesc, cu lumânări și cădelnițe și miruri binemirositoare. Îngenunchează lângă racla sfântului, cuprinde multpătimitul trup, atinge ochii și buzele sale de mâinile lui, varsă multe lacrimi de bucurie, îl proclamă păzitor al țării sale și astfel îl așează cu cinste în Preasfânta Mitropolie, în luminata sa cetate Suceava, scaunul său”. (vezi ediția noastră din vol. II, p. 431-432).

Avem acum explicația absenței doamnei din tabloul *literar* al scenei: **întâmpinarea se petrecuse nu la porțile Sucevei, cum și-au închipuit-o zugravii de la Voroneț, Bistrița, Roman și Sucevița, ci în Poiana Vlădicii de lângă Iași**, unde firește doamna nu venise! Simion Florea Marian a combinat cam fără spirit critic informația oferită de documentul consemnat în *Indicele de la Zolkiew*, cu aceea din frescele bisericești și cu cele citite în *Mucenicie*:

„Alexandru cel Bun, dorind să vadă cât mai degrabă moaștele santului, cum i s-a dat de știre că boierul cu oastea și cu procesiunea, care le aduc, se apropie de Iași, i-a eșit sanctului înainte întru întâmpinare cu mitropolitul, episcopii, boierii și cu întreg poporul până la Poiana Vlădicii din jos de Iași.

¹⁴⁰ Voroneț. Text introductiv de Maria Ana Muzicescu. Antologia imaginilor Sorin Ulea, București, Editura Meridiane, 1969, planșa 38 cu aducerea moaștelor și inscripția „Alexandru cel Bun și doamnei sale Anna”.

¹⁴¹ În reprezentarea cea mai detaliată, care se păstrează în paraclisul lui Ștefan cel Mare de la mănăstirea Bistrița, pictură datată de Sorin Ulea din timpul lui Iliaș Rareș, este și scena prosternării domnului și doamnei în fața moaștelor. Ea a fost descrisă în *Mucenicie*, fără a se menționa prezența doamnei, deci este adausul celor ce au creat reprezentările picturale. Nu s-a păstrat inscripția și nu se poate ști dacă era și numele doamnei Ana în paraclisul de la Bistrița, dar după cum ne-a atras atenția părintele arhimandrit Luca Diaconul, starețul mănăstirii Bistrița, el se află în fresca din biserica arhiepiscopiei Romanului și Bacăului, pictată înaintea celei de la Sucevița.

Tot așa făcu el și mai pe urmă, după ce s-a apropiat și-a intrat acum procesiunea în Suceava și nu era departe de cetate, se îmbracă în chlemda domnească, își puse coroana pe cap, și apoi dimpreună cu doamna sa Ana, cu mitropolitul Iosif, cu archerei și cu tot clerul bisericesc, cu întreg divanul domnesc precum și cu mulți alți boieri deci și o mulțime de popor, care asemenea se adunase, îi eși întru întâmpinare cu făclii, cu tămâie și cu miruri bine mirositoare” (op. cit., p. 21).

Că vodă a putut-o lua la goană călare, despărțindu-se de convoi ca să-și schimbe straietele de drum și să iasă cu doamna în întâmpinarea cortegiului (din care până atunci făcuse parte!) e oarecum de admis. Dar cu ce i-a dus, la fel, pe mitropolit și pe episcopi, să-i pună în situația de primitori, după ce de la Iași până la Suceava fuseseră însoțitori, fie și mergând în frunte, cu domnul însuși? Poiana Vlădiciei apare în toate actele ca nume de sat ținând de Mitropolie, nu al unei poieni.

Abordând la rândul ei problema ce făcea obiectul polemicii subsemnatului cu profesorul Alexandru Piru, istoricul Alexandru V. Diță a pus pentru prima oară la contribuție un fond documentar intrat în Arhivele Statului încă din 1923: actele predate de statul austriac în urma convenției de la Viena din 1921, între care se afla **inventarul documentelor ce privesc Mitropolia Moldovei și pe Sfântul Ioan cel Nou, întocmit de doi ofițeri austrieci în decembrie 1783, operație terminată în februarie 1784.**

La plecarea sa în 1686, împreună cu regele Ioan Sobieski, în cel de al doilea exil polonez, pe care-l credea temporar ca și primul, dar din care nu s-a mai întors, Mitropolitul Dosoftei a luat cu el moaștele Sfântului Ioan – izvor de venituri sigure – precum și arhiva Mitropoliei și o seamă de obiecte de preț, odoare, manuscrise¹⁴² etc. Adăpostit de rege întâi la Stryi și din 1691 în castelul

¹⁴² Între aceste manuscrise, unul conținea chiar *Mucenicia Sfântului Ioan cel Nou* și ca prin minune s-a salvat, împreună cu un *Tetraevanghel* din 1570, din incendiul care în 1840 a distrus mănăstirea basilitanilor împreună cu biblioteca ei. A fost descris de Ioan Bianu (vezi nota următoare) care notează că *Mucenicia* are „18 foi”. Titlul *Mucenicii* este identic cu cel din cele mai vechi copii ale lui Gavriil Uric.

La sosirea în Polonia (după propria însemnare pe un document de la Radu Mihnea din 8 noiembrie 1616, aceasta s-a petrecut în septembrie) Mitropolitul Dosoftei a întocmit la 22 octombrie 1686 un inventar al obiectelor de preț aduse cu dânsul, în prezența episcopului de Peremasl, Ioan Stanislav Sbaftye (Sbabski) și a stolnicului regal Alexandru Uyszynski, căpitan de Strii, întocmit în trei exemplare, dintre care unul a fost dat regelui Sobieski, altul voievodului Ștefan și al treilea medelnicerului Moțoc, după cum i-a scris lui Constantin Cantemir. Dintre ele nici unul nu s-a păstrat în original, dar „nobilul Andrei Pawlowski notar ungur al domnului gospodar al Valahiei” s-a prezentat oficial Consiliului episcopiei greco-catolice din Liov sub episcopul Iosif Šumlenski cerând ca textul să fie înscris între actele oficiale la o dată pe care n-o găsim consemnată în unicul document ce ne-a rămas astfel mărturie de existența lui. Această copie păstrată și certificată de Iosif Šumlenski a fost publicată prima oară în traducere, ca anexă a lucrării *Dosoftei mitropolitului Moldovei (1624-1696)* [greșeală de tipar în loc de 1693].

său din Zolkiew, la 29 de km de Liov/Lemberg (distanță consemnată în 1884 de Ioan Bianu!)¹⁴³, iar moaștele depuse în biserica basilitanilor de acolo, aveau să rămână după moartea sa, în decembrie 1693, pe pământ polonez. Arhiva și obiectele au intrat în posesia familiei Radzwill care a cumpărat castelul în 1740, iar racla cu moaștele Sfântului a rămas în posesia basilitanilor în mănăstirea unde fuseseră adăpostite.

În urma primei împărțiri a Poloniei între Prusia, Austria și Rusia, la 5 august 1772, Galiția i-a revenit Austriei, cucerire completată în 1774 cu partea smulsă din Moldova de Nord și botezată Bucovina. Împăratul Iosif al II-lea, fiul și succesorul Mariei Tereza, s-a arătat foarte interesat de arhiva Mitropoliei Moldovei pentru politica sa de confiscare a proprietăților bisericești, ceea ce a dus în 1783 la dispoziția imperială ca moaștele Sfântului Ioan cel Nou să fie repatriate în acest an la Suceava, eveniment care avea să intre în textul completat al *Mucenicii*, inclus în *Viețile sfinților* până azi¹⁴⁴, desigur fără tâlcul lui real, ci ca gest de bunăvoință imperială. După ce din 10 iulie până în septembrie au stat la Cernăuți, moaștele au fost reasezate la Suceava, în biserica Sfântul Gheorghe, la 25 septembrie. Arhiva a fost însă transferată din Zolkiew la Cernăuți, spre a servi intereselor noilor stăpâni.

Mai înainte de a fi luate de la Zolkiew, a fost însărcinat de către noua stăpânire notarul **Johann Anastasius Manovarda** din Lemberg/Liov să facă inventarul hârtiilor și obiectelor, ceea ce a dat naștere la ceea ce s-a numit „Index Zolkiewiensis”, terminat la 3 ianuarie 1783¹⁴⁵. Avea să fie publicat abia peste un

*Schiță biografică cu ilustrațiuni și cu un anex al inventarului odoarelor Mitropoliei Moldovei făcut de Dosoftei în 22 octombrie 1686, de Dimitrie Dan, „membru corespondent al Academiei Române”, Cernăuți, 1927, p. 43-59, și din nou de Petru Abrudan în articolul Odoarele bisericești și documentele duse în Polonia de către Ioan Sobieski în anul 1686, în „Cercetări istorice”, Iași, (Serie nouă) V, 1974, p. 161-169. În acest articol au fost sistematizate pe baza *Indicelui de la Zolkiew* documentele după emitenții lor domnești, așezați cronologic de la Alexandru cel Bun (cu patru documente) la Antonie Ruset, în total rezultând 236 de documente de la 35 de domni. Restul până la 395 (deci 159) rămân în afara acestei repartii. În inventarul alcătuit de mitropolitul Dosoftei se vorbea doar de „treizeci și nouă documente pe pergament cu mari și mici sigle atârinate pe sfere, scrise rusește de la gospodarii țării și alți domni valachi”. Și de „un sac cu felurite scrisori de amintire în aceeași limbă” (Dimitrie Dan, p. 55). Vezi și Mircea Pahomi, *Soarta tezaurului artistic și documentar al mitropoliei Suceavei și Moldovei în Polonia (1686-1783)* în „Analele Bucovinei”, VII, 2000, nr. 1, p. 110-121. Atunci când, în 1783, se va face înregistrarea lor amănunțită în inventarul lui Manovarda vor rezulta 395 de documente și scrisori.*

¹⁴³ Ioan Bianu, *Relațiune asupra călătoriei în Galiția făcută în vara anului 1885*, în „Analele Academiei Române”, Seria II, tom VIII, 1885-1886, secțiunea I, p. 19-48. La p. 21.

¹⁴⁴ Vezi întreaga istorie la Ion Grămadă, *Aducerea moaștelor Sfântului Ioan cel Nou de la Zolkiew la Suceava (1783)*, în volumul său *Din Bucovina de altă dată. Schițe istorice*, București, Institutul de arte grafice Sfetea, 1911; Ediția a II-a, București, Editura Casa școalelor, 1926.

¹⁴⁵ Convingerea ce mi s-a impus este că Manovarda a avut la dispoziție o arhivă pusă la punct de mitropolitul Dosoftei, în care documentele fuseseră în mare parte sortate și chiar numerotate și împărțite în câteva grupe ce apar numite „Fascicole” și de el și de J. Pitzelli și Harsani,

secol în „Candela” de la Cernăuți, de Gheorghe Popovici după o copie procurată de la bunicul său¹⁴⁶. Aceluiași Manovarda i se datorează traducerea în și unde numerotarea s-a făcut de trei ori: prima oară de la 1 la 41, a doua oară (*Fasciculus Lit A* la Manovarda) de la 1 la 131 și a treia oară (*Fasciculus B*) de la 1 la 225. În dreptul a două numere – 33 și 199 din fasc. *Lit. B* – găsim cuvântul *abgāngig* = lipsesc, inexplicabil dacă orânduirea și numerotarea ar fi aparținut lui Manovarda.

O problemă deocamdată nerezolvabilă este ridicată de coincidența perfectă a numerotării documentelor în indicele lui Manovarda și în lista lui J. Pitzelli și Harsani. Nu putem spune nimic sigur în legătură cu posibila preexistență chiar a unui inventar scris, lăsat de mitropolit și care s-a pierdut, dar ar fi fost folosit de cei ce au alcătuit cele două liste. Sigur este doar că se observă o mână care a grupat un număr mare de documente aparținând unor voievozi diferiți dar cu privire la aceeași problemă și este mult mai greu de admis că această operație a putut-o face Manovarda în timpul scurt ce l-a avut la dispoziție. Nu Manovarda putea pune alături un act al lui Duca Vodă din 30 aprilie 1669 emis la Iași pentru hotarele satului mitropolitan Durnești și la numărul următor (124A) un raport către domn în problema delimitării acestui sat și apoi un document de la Vasile Lupu în legătură cu același sat, datând din 8 iulie 1643, și altă informare, din august 7159 (1651) făcută de marele spătar Gheorghe Ștefan, viitorul domn. La 131 A apare un nou act de hotărnicie, tot de la Vasile Lupu, pentru același sat. Altă dată (128A) găsim un act de la Anastasie Crimca și un atestat de la un oarecare Glistar (129A) legate de același sat Durnești lângă care se cerea permisiunea ridicării unei mori. Lângă actul lui Vasile Lupu, din 15 decembrie 7149 (1641), prin care dă Mitropoliei din Suceava un pârau de lângă apa Jijiei ca să-și facă mori, este pusă o convenție din 24 decembrie (fără an) privind o rânduială cu privire la aceste mori (52 și 53 B). În 1578 Iancu Sasu confirmă dania unui eleșteu făcută de boierul Lupul Mitropoliei Moldovei. Imediat lângă acest document găsim „recunoașterea susnumitului boier în problema de mai sus” (178 B și 179 B). Același Iancu Sasu confirmă în 1580 posesiunea fânețelor și imașelor Mitropoliei, act întărit apoi de Bogdan Lăpușneanu la 15 august 1568. Ele sunt îndosariate la numerele 180 și 181 B. Evident, nu Manovarda le-a pus alături ci le-a găsit astfel orânduite.

¹⁴⁶ Gh. Popovici, *Index Zolkiewiensis*, în „Candela”, Cernăuți, III, 1884, nr. 9, septembrie, p. 541-553, cu introducerea și documentele 1-27, în transcrierea germană însoțită pe a doua coloană de traducerea românească a lui Gh. Popovici; nr. 11, noiembrie, p. 687-700, cu documentele 28-41, după care urmează *Fasciculus Lit. A* cu numerotarea documentelor de la 1 până la 75; nr. 12, decembrie, p. 747-757, de la 76 până la 131, după care urmează *Fasciculus Lit. B*, din nou cu numerotație de la 1 până la 66; IV, 1885, nr. 1, ianuarie, p. 22-23 cu documentele 67-83 și nr. 2, februarie, p. 92-103, cu documentele 84-223.

Gheorghe Popovici nu dă nicio indicație despre proveniența manuscrisului pe care-l numește pentru prima oară *Index Zolkiewiensis*, dar este convins că nu e originalul, ci o copie de pe el. Admite însă că ea ar fi fost făcută chiar de Manovarda.

În 1897, profesorul de la Universitatea din Cernăuți Ferdinand Ziglauer (n. 28 februarie 1829 în Bruneck în Tirol și mort la Cernăuți, la 28 iulie 1906) autorul unor cercetări importante asupra trecutului Bucovinei sub ocupație austriacă, publicate în 12 volume (ultimul publicat postum, în 1908, de Fridrich Kaindl, care-l prefătează cu o biografie a autorului și două portrete, unul din 1875, când a devenit profesor la Cernăuți venind de la Sibiu, și al doilea ca rector al universității în 1899-1900) cu titlul *Geschichtliche Bilder aus der Bukowina zur Zeit der österreichischen Militär-Verwaltung*, cu subtitlul *Nach den Quellen des K. und K. Kriegs-Archivs und der Archive im k. k. Ministerium des Innern und des Unterrichts*, a publicat în volumul IV „Anii 1783 și 1874”, un amplu studiu despre Ioan cel Nou (paginile 56-124) de o excepțională importanță, întrucât a fost lucrat pe documentele din arhivele Ministerului de Război, ale Ministerului de Interne și al celui al Cultelor și Educației.

El a descoperit originalul indicelui lui Manovarda în Arhiva Ministerului Cultelor și Educației (p. 60) și tot acolo trei traduceri din limba română ale lui Manovarda, două după

germană a listei obiectelor de preț din racla cu moaștele Sfântului și de lângă aceasta, înregistrată în *Index* la nr. 63, *Fasciculus lit. A*. Textul german, fără traducere, a fost publicat de Simion Florea Marian printre *Anexele* cărții sale, după o copie existentă în Arhiva Consistoriului din Cernăuți (*op. cit.*, p. 172-174).

De un neprețuit folos pentru biografia Sfântului Mitropolit Dosoftei a fost însă, pe lângă inventarul în care le-a înregistrat la numerele 175 (și adaos) și 219, ideea casierului liovean, bun cunoscător de limbă română, să traducă din românește în germană cele două scrisori ale lui Constantin Cantemir din 23 decembrie 7195 (1686) și 11 ianuarie 7195 (1687) precum și ciorna scrisorii, rămasă în arhiva sa în limba română, prin care Mitropolitul Dosoftei răspundea Patriarhului Dositei al Ierusalimului care-l afurisise. Din păcate, scrisorile de la patriarh, înregistrate la numărul 201 și 205, fiind desigur în grecește – limbă pe care Manovarda nu o știa – n-au fost traduse și astfel s-au pierdut. Putem însă deduce conținutul lor din răspunsul ce ni s-a păstrat.

Traducerile lui Manovarda au intrat împreună cu inventarul său în Arhiva Ministerului Cultelor și Învățământului și au fost descoperite și publicate în 1897 de Ferdinand von Ziglauer după 114 ani. După alți 30 de ani vor fi traduse în românește de Dimitrie Dan, în cartea sa citată, *Dosoftei mitropolitul Moldovei. 1624-1696 (sic!). Schiță biografică cu ilustrațiuni și cu un anex al inventarului odoarelor Mitropoliei Moldovei făcut de Dosoftei în 22 octombrie 1686, Cernăuți, 1927*¹⁴⁷.

Actele intrate în arhiva administrației austriece a Bucovinei aveau să se piardă până în ziua de azi, (sau să nu fi fost căutate cu suficientă sagacitate de istorici), nu înainte ca în decembrie același an autoritățile vieneze să însărcineze pe doi ofițeri austrieci, căpitanul J. Pitzelli și locotenentul Harsani, să le ia din nou la mână și să le extragă, inventariindu-le și dându-le o scurtă descriere, pe cele ce priveau strict proprietățile Mitropoliei Moldovei cu sediul la Suceava și cele referitoare la Sfântul Ioan cel Nou. Motivul acțiunii era, așa cum arăta Alexandru V. Diță, că guvernul austriac socotea proprietățile

scrisorile adresate de Vodă Constatntin Cantemir mitropolitului pribeag și a treia după ciorna românească a scrisorii adresate de Dosoftei patriarhului Dositei al Ierusalimului, toate pierdute în documentele originale. De la F. Ziglauer aflăm că Gh. Popovici deținea de la bunicul său copia editată și tradusă (p. 22 notă).

¹⁴⁷ În studiul meu *Dosoftei – poet național* publicat parțial în revista „Luceafărul” și integral în volumul *Contribuții la istoria literaturii române vechi*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1981, la p. 139 am făcut greșeala de a scrie: „În această broșură (eroare tipografică sau omisiune intenționată?) Dimitrie Dan nu trimite la opera citată a lui F. Ziglauer, ci la un articol al acestuia despre Ioan cel Nou, unde documentele în cauză sunt citate doar fragmentar”. În realitate, înaintea titlului acestui articol se afla notat „cf. dr. Ziglauer, l. c. pag. 61-4” (vezi Dimitrie Dan, *op. cit.*, p. 25, nota 2). Fac cuvenita rectificare.

Mitropoliei ca aparținând de drept celor ce dețineau moaștele Sfântului, Mitropolia din Iași fiind privită ca „uzurpatoare”.

Așa a rezultat importantul document negăsit de Ferdinand von Ziglauer și păstrat în fondul *Consiliului Aulic de Război Bucovina*, XIV/16 până a fost dat Statului Român în 1923. El așteaptă, probabil ca și „Indicele de la Zolkiew”, să treacă 102 ani ca să fie publicat de cineva!¹⁴⁸

¹⁴⁸ Se păstrează acum la *Arhivele Naționale istorice Centrale*, Consiliul Aulic de Război, Doc. Bucovinene, Dos. XIV/69, are 18 file și a fost încheiat la 12 februarie 1784 cum notează la sfârșit alcătuitorii, care-l semnează. Un foarte util catalog al fondului, cu datele esențiale despre fiecare document și având cotele 1128 și 1129, conține la paginile 78-95 din al doilea volum descrierea acestui inventar.

Cum numerotarea documentelor, în număr de 54, înregistrate și descrise de J. Pitzelli și Harsani lipsea, a făcut-o cineva cu creionul, în margine.

Cei doi ofițeri și-au alcătuit această lucrare astfel: în marginea din stânga a foi se află în dreptul fiecărui document o scurtă relatare a conținutului, cu data emiterii, cum se procedează acum în *sumarele* volumelor de acest fel. La dreapta, între două linii ce delimitează o rubrică, apare un număr sub formă nr. și cifra respectivă, iar pe restul paginii se dă titlul-regest al documentului, sub care apare de fiecare dată o descriere mult mai amplă decât la Manovarda, însoțită de comentariul celor doi intitulat *Anmerkung*. A rezultat astfel un excelent izvor istoric, din păcate neexploatat până la utilizarea lui de către Al.V. Diță în rezolvarea cu succes a problemei în discuție. El rezervă încă surprize celor ce-l vor putea folosi într-o bună ediție și traducere, chiar pentru problemele noastre.

Confruntând cifrele din rubrica amintită am constatat absoluta lor identitate cu aceleași cifre din *Indicele de la Zolkiew*, după cum se vede din tabelul următor, în care pe prima coloană este numărul pus cu creionul, pe a doua cifra dintre linii cu „NR”, iar ultima este a numerotării din *Indicele de la Zolkiew*, cu cele două „Fascicole” A și B:

Fasciculus Primus			Zweiter Fasciculus Fasciculus Lit. A			Fasciculus Tertius/ Fasciculus Lit. B			Fasciculus Quartus		
1	2	2	14	2	2 A	32	52	52 B	43	5	5
2	3	3	15	5	5 A	33	74	74 B	44	7	7
3	4	4	16	10	10 A	34	83	83 B	45	26	26
4	11	11	17	11	11 A	35	87	87 B	46	39	39
5	13	13	18	17	17 A	36	108	108 B	Fasciculus Quintus		
6	14	14	19	32	32 A	37	109	109 B			
7	16	16	20	34	34 A	38	112	112 B			
8	17	17	21	36	36 A	39	123	123 B			
9	18	18	22	37	37 A	40	135	135 B			
10	22	22	23	38	38 A	41	139	139 B			
11	23	23	24	39	39 A	42	162	162 B			
12	27	27	25	40	40 A				47	6	6 A
13	36	36	26	41	41 A				48	7	7 A
			27	46	46 A				49	8	8 A
			28	48	48 A				50	9	9 A
			29	55	55 A				51	99	99 A
			30	129	129 A				52	103	103 A
			31	131	131 A				53	65	65 B
									54	134	134 B

Având în vedere această identitate și faptul că absolut toate cele 54 de documente se găsesc înregistrate în *Indicele de la Zolkiew* se iese problema dacă cei doi ofițeri au folosit acest *Indice* care li s-a dat spre consultație, sau ei au selectat actele și au trecut în rubrica respectivă numărul ce

În acest document, folosit pentru prima oară în problema ce ne interesează de către Alexandru V. Diță în 1983, după 200 de ani de la întocmirea sa și 60 de când ne-a devenit accesibil, toate datele – cum observa acesta – sunt exacte și verificabile de istorici.

Cel dintâi document din lista de 54 a celor doi ofițeri este **actul din 1624 de la Radu Mihnea**, înregistrat ca al doilea în indicele lui Manovarda, unde este prezentat drept o donație pentru Mitropolia din Suceava a satului Zaboloteni, dar „afară de aceea confirmă sus pomenitul voevod locurile Bojana Vlădica din jos de târgul Iași și au fost hărăzite mitropoliei de Suceava de către Alexandru Vodă cel Bătrân, ca să fie de pomenire și anume când a eșit el cu boierii săi și cu întregul popor la sus pomenitul Bojan pentru a întâmpina pe Sfântul Ioan cel Nou. Nu mai puțin confirmă același dania satului Pasharye făcută Mitropoliei de către Alexandru Vodă cel Bătrân și fiul său Bogdan. Dat în Iași 7132 (1624) martie 26”.

Același act din 1624 este însoțit de data asta de către cei doi ofițeri, cu următorul comentariu:

„Diese Bojana Vladiki ward schon im Jahre 1414 von dem Fürsten Alexander dem Alten dem heil. Ioann novi zum EWIGEN ANGEDENCKEN verehret und nachhero von dessen Sohn, dem Fürsten Bogdan bestätigt, als erster dem eben damals von Akiermann, vulgo Citate alba herauf ins Land gebrachten heil. Leib bies dahin entgegen gezogen, und zum Denckzeichen einen grossen Stein alldort eingraben lassen, auf welchen Er sich neigend, den heil. Leib empfangen”.

[„Această Poiană a Vlădichii a fost dăruită încă din anul 1414 de voievodul Alexandru cel Bătrân Sfântului Ioan cel Nou întru VEȘNICA POMENIRE (iar apoi confirmată de fiul acestuia, voievodul Bogdan) când primul [adică Alexandru cel Bun – AVD] a mers până acolo în întâmpinarea sfântului trup atunci adus din Akkerman, în limba vulgară Cetatea Albă, în sus în țară, și ca semn de aducere aminte a dispus să fie așezată acolo o piatră mare care-l înfățișa pe el aplecându-se spre a primi sfântul trup”]¹⁴⁹.

există scris pe actul respectiv de Mitropolitul Dosoftei însuși. În preambulul ce precede descrierea nu se face nicio referire la indicele lui Manovarda.

¹⁴⁹ În *Documenta Romaniae historica. A. Moldova*, volumul I s-a publicat la pagina 22 următorul text datat cu aproximație de către editori <1402-1407>:

Iohann Radu Michny Wojwod verleiht der Mitropolie zu Suczawa sub Patrocinio S<anc>t<um> Georgy Martiris, allwo den Leib des heuligen Ioan nowy liege ... die sogenannte Grundstücke Bojana Wladyka unter dem Tyrgu Iassy, welche der alte Alexander Wojwod zum Andenken als er sich nemlich mit seinen Bojaren [Notă: În doc. din 1627 (7135) aprilie 10 (v. descrierea arheologică): „... als er ihm mit dem Mitropoliten, Bischofen und ganzen Volke bis dahin entgangen („... că i-a ieșit în întâmpinare cu mitropolitul, episcopii și cu tot poporul”) und ganzen Volke auf sothane Bojana zu Empfang des heuligen Ioan nowy begabn, der obgedachten Suczawaer Mitropolie geschenkt hat...

De <e> d<a>

Notă: Întregit după rez. cu data 1444 (6952) aprilie 8 din același Inventar, Privilegiu, nr. 28 – v. descrierea doc. Nr. 245] to Iassy 7132 <1624> März 26.

Diferențele sunt enorme și ne îndreptățesc să presupunem că însuși văleatul documentului primordial, dar transformat în 1414 în comentariul celor doi, s-a putut găsi în acest document, dar nu a fost reținut de Manovarda. După părerea lui Alexandru V. Diță (care explică greșitul calcul al văleatului 6923 în loc de 1415 cu 1414 prin faptul că cei doi ar fi ignorat faptul că pe vremea lui Alexandru cel Bun anul era socotit și la noi de la 1 ianuarie și nu de la 1 septembrie) autorii comentariului ar fi avut acces la documentul inițial. Acest document primordial nu figurează însă în lista lui Manovarda¹⁵⁰ și nici între cele 54 reținute de cei doi, deci nu fusese luat de Dosoftei.

Ioan Radu Mihnea dăruiește Mitropoliei Sucevei, cu hramul Sfântului martir Gheorghe, unde se află trupul Sfântului Ioan cel Nou, ... pământurile numite Poiana Vlădicăi, mai jos de târgul Iași, pe care bătrânul Alexandru voievod le-a dăruit pomenitei Mitropolii a Sucevei în amintirea faptului că el împreună cu boierii săi și cu tot poporul s-au dus la această poiană spre a întâmpina pe Sfântul Ioan cel Nou.

Dat în Iași, 7132 <1624> martie 26.

Arh. St. Suceava, Documente, X III/5 (copie, de la sfârșitul sec. al XVIII-lea sau începutul sec. al XIX-lea, după Inv. doc. Mitropoliei, alcătuit în 1783 ianuarie 3, la Zolkiew, de Iohann Anastasius Manovarda). Menț. în rez. doc. cu data 1624 (7132) martie 26 (Privilegii, nr. 2). Aceeași menț. și în rez. germ. al doc. cu data 1627 (7135) aprilie 10 (ibidem, Privilegii, nr. 7).

Un rez., fără dată într-un alt perilipsis cu doc. Mitropoliei, de la sfârșitul sec. al XVIII-lea, la Bibl. Acad., MXCVII/129.

Aceleași menț. în rez. Acelorași doc., la Arh. St. București, Fond. Consiliul aulic de război, XIV/69, f. 2-3; ibidem, f. 2, într-un comentariu, se notează anul 1414 (fără văleat), iar ca emitent, și Bogdan (indicat însă ca fiu al lui Alexandru cel Bun) [dar Bogdan nu este indicat ca emitent împreună cu Alexandru cel Bun, ci ca fiul care a întărit dania tatălui său. Notă D. Z.].

Un rez., fără dată, într-un alt perilipsis cu doc. Mitropoliei, de la sfârșitul sec. al XVIII-lea, la Bibl. Acad., MXCVII/129.

Datat după aducerea moaștelor Sf. Ioan cel Nou la Suceava, probabil în 1402, în legătură cu recunoașterea lui Iosif ca mitropolit de către Patriarhia din Constantinopol (V. Iorga, *Ist. bis.*, p. 62-63; Marinescu, *Înființarea mitropoliilor*, p. 266-267) și după perioada de asociere la domnie, de către Alexandru cel Bun, a fratelui său Bogdan (v. mai sus). [subl.n. D.Z.]

Așadar, eroarea lui Misail Călugărul a făcut lege și pentru alcătuitoarii acestui volum de documente, deși, aveau sub ochi data de 1414 din textul lui J. Pitzelli și Harsani, la care trimit, și care ar fi avut măcar dreptul de a fi reprodus aici, deoarece, cum s-a văzut, el nu conține „aceleași mențiuni” ci o seamă de altele, de cea mai mare importanță, cum este așezarea unei pietre memoriale, arătare clară a lui Bogdan ca fiu ce confirmă dania tatălui și însăși data de 1414 care este transformarea văleatului în datarea modernă.

¹⁵⁰ Fișând integral *Indexul* lui Manovarda și clasând fișele, am ajuns la următoarele rezultate:

A. Acte emise de domni: 265 și anume:

1. Alexandru cel Bun, 4, în registre la numerele 13, 31, 32, 33, din care lipsește cel pentru Poiana Vlădicii.

2. Ilie și Ștefan, fii săi, 2, la numerele 29 și 40

3. Un Ștefan Vodă cu un act și copia unui uric, la 28 și 144B

4. Bogdan II, cu 1, la 10

5. Un Ștefan Voievod, cu 1 la 25

6. Alexandru Vodă (Alexăndrel), 1, la 41

7. Ștefan cel Mare 9, la 6, 9, 11, 17, 18, 19, 20, 27, 37

8. Bogdan, fiul său, 2, la 1 și 38

Comentariul celor doi ofițeri austrieci confirmă deci data din cronica lui Grigore Ureche în varianta a 3-a și din a lui Nicolae Costin, constituind totodată o adevărată filă de cronică, redactată pe baza documentului ce-l aveau la dispoziție. Avem – scoasă din însuși textul documentului lui Radu Mihnea – descrierea evenimentului și consemnarea faptului că s-a așezat pe acel loc o piatră comemorativă spre amintire. Avem totodată explicația sintagmei „ab-

9. Petru Rareș, 2, la 16 și 22

10. Ștefan Rareș, 1, la 139 B

11. Bogdan Lăpușneanu, 2 la 14 și 181B

12. Ion Vodă Viteazul, 2, la 76 A și 84B

13. Petru Șchiopul, 1, la 24

14. Iancu Sasu, 7, la 10 A, 52A, 104B, 112B, 178B, 180B, 197B

15. Aron Vodă, 3, la 50A, 59A, 130A

16. Ieremia Movilă, 5, la 4, 36, 14A, 114A, 122A

17. Simion Movilă, 3, la 4A, 82A, 56B

18. Moise Movilă, 26, la 32A 38A, 61A, 67A, 78A, 96A, 100A, 104A, 111A, 115A, 31B, 51B, 58B, 59B, 69B, 75B, 79B, 80B, 81B, 83B, 86B, 87B, 90B, 94B, 121B, 140B

19. Constantin Movilă, 3, la 75A, 103B, 190B

20. Ștefan Tomșa, 3, la 72A, 22B, 63B

21. Radu Mihnea, 15, la 2, 5, 15, 39, 2A, 71A, 86A, 87A, 108A, 120A, 27B, 30B, 105B, 107B, 141B

22. Gaspar Graziani, 5, la 7A, 77A, 93A, 126B, 195B

23. Alexandru Iliaș 26, la 26, 25A, 27A, 28A, 44A, 45A, 51A, 92A, 113A, 40B, 46B, 50B, 61B, 64B, 66B, 78B, 89B, 95B, 96B, 100B, 111B, 122B, 134B, 145B, 146B, 189B

24. Miron Barnovski, 18, la 3, 7, 8, 30, 11A, 23A, 54A, 99A, 103A, 107A, 23B, 48B, 49B, 55B, 85B, 162B, 183B, 198B

25. Vasile Lupu, 37, la 21, 34, 35, 18A, 19A, 22A, 24A, 35A, 36A, 40A, 53A, 83A, 84A, 95A, 97A, 106A, 110A, 125A, 131A, 25B, 26B, 29B, 52B, 62B, 67B, 70B, 72B, 73B, 77B, 93B, 101B, 106B, 108B, 124B, 129B, 133B, 135B,

26. Gheorghe Ștefan, 30, la 17A, 21A, 29A, 30A, 31A, 33A, 34A, 39A, 42A, 47A, 64A, 65A, 66A, 68A, 74A, 88A, 98A, 105A, 109A, 116A, 118A, 32B, 54B, 65B, 98B, 99B, 128B, 131B, 132B, 137B

27. Gheorghe Ghica, 12, la 16A, 20A, 37A, 48A, 49A, 56A, 69A, 102A, 109B, 121B, 161B, + 136B cu data greșită 7107 când nu era domn.

28. Ștefăniță Lupu, 1, la 79A

29. Eustratie Dabija, 14, la 3A, 14A, 70A, 80A, 89A, 112A, 119A, 127A, 47B, 88B, 91B, 113B, 120B, 196

30. Iliaș Alexandru, 12, la 12, 1A, 6A, 12A, 81A, 94A, 117A, 20B, 92B, 110B, 123B, 130 B

31. Gheorghe Duca, 7, la 13A, 15A, 90A, 123A, 124A, 60B + 118B (cu data greșită 7138 mai 18, când nu era domn).

32. Ștefan Petriceicu, 2, la 28B, 138B

33. Dumitrașcu Cantacuzino, 4, la 1B, 2B, 82B, 150B

34. Anton Russet, 1, la 46A

În total sunt 265, dintre care 2 cu date greșite sau greșit transmise, iar unu de un Bogdan (127B fără an).

Corespondența mitropolitului Dosoftei:

Emisă: 2 – către un preot (214B) și ciorna scrisorii către patriarhul Ierusalimului Dositei (219B) + o notiță despre 500 taleri trimiși în Ardeal pentru obiecte de argintărie (148B)

Primită de la nume cunoscute: 4: 2 de la Constantin Cantemir (175B și ad. 175) 1 de la Constantin Duca (187B) 1 de la Atanasie Șumlanschi (215B) + 4 „patriarhale” 1 (201B) + 3 (205B)

surde“ din cronicile românești: de la Cetatea Albă fuseseră „aduse în sus în țară“ (adică spre Suceava, dar cu oprire la Iași), moaștele venite acolo „de la păgâni“.

Informația despre piatra așezată spre amintirea evenimentului coincide cu descrierea din *Mucenicie!* **Pe racla de argint**, lucrată, după Teodora Voinescu, chiar în vremea lui Alexandru cel Bun, dar, după Corina Nicolescu, nu mult după aceea¹⁵¹, lipsea din șirul de imagini însoțite de scurte legende tocmai scena aducerii moaștelor în Moldova. Prezența ei **în textul hagiografic** sugerează cunoașterea acestei pietre comemorative de lângă Iași de către autor. Din opera sa aveau să se inspire apoi zugravii, dar imaginând întâmpinarea chiar în fața cetății Sucevei, ceea ce nu sta scris în *Mucenicie*, dar intrase în tradiție încă din 1534, din moment ce o găsim în textul lui Teodosie editat de A.I. Iațimirski.

Încercarea profesorului Alexandru Piru de a acredita ideea că de fapt 1415 este doar anul când s-a pus acolo această piatră, la 13 ani după aducerea moaștelor în 1402, este dezmințită clar de textul celor doi, unde scrie că domnul a mers spre a întâmpina „sfântul trup” **adus chiar atunci** (eben damals) de la Cetatea Albă **în sus în țară**, și dacă putem admite – prin absurd – că a așteptat 13 ani pentru punerea pietrei memoriale, **nu putea aștepta tot atât cu scrierea documentului, care consfințind dania amintea și de așezarea pietrei!**

Cei doi autori români care **datează cu 1415 evenimentul aducerii moaștelor** nu se referă la niciun monument comemorativ. Pur și simplu ei pun data pe care o găsiseră poate chiar în documentul primordial, rămas în țară. Pe de altă parte, cred că am demonstrat clar modul **cum a fost transformat „al doilea an al domniei” din anul al zidirii mănăstirilor în anul mutării moaștelor.**

După cum se vede, în comentariul la documentul lui Radu Mihnea și încă o dată la cel al lui Manovarda la documentul lui Miron Barnovski din 10 aprilie 7135 (nr. 79 Manovarda), din păcate neluat în seamă de ofițerii austrieci, care ne-ar fi putut da mai multe detalii și despre el, **era vorba de traseul urmat de moaște până la Iași, unde au fost întâmpinate de domn, și nu de locul de origine**

73 de scrisori de la expeditori necunoscuți, înregistrate la numerele 26A, 3-19B, 35B, 36B, 39B, 41B, 42B, 43B, 45B, 68B, 71B, 102B, 114B, 115B, 116B, 119B, 147B, 151-160B, 164B, 167-174B, 176B, 177B, 184B, 185B, 186B, 191B, 192B, 193B, 206-212B, 216-218 (posibil primite de la episcopul Șumlanschi 220B, 221B, 223B)

Documente emise de particulari: 23, 8A, 9A, 43A, 57A, 58A, 60A, 62A, 91A, 101A, 126A, 128A, 129A, 21B, 24B 34B, 38B, 53B, 74B, 76B, 179B și, 224B, 225 adăugate la sfârșit.

Scrisori private: 57B, 97B, 142B, 142B, 143B, 149B, 182B, 188B, 203B

Diverse: 55A, 85A, 37B, 44B, 117B, 125B, 163B, 165B, 166B, 194B, 200B, 202B, 204B, 213B, 222B

Inventarul obiectelor prețioase din racla Sfântului Ioan cel Nou (63A)

¹⁵⁰ Teodora Voinescu, *Cea mai veche operă de argintărie medievală din Moldova* în „Studii și cercetări de istoria artei”, Seria artă plastică, II, 1964, nr. 2, p. 265-289 și Corina Nicolescu, *Un nou fragment din racla pictată a Sf. Ioan cel Nou de la Suceava* în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, XLVI, 1970, nr. 7-8, p. 377-390.

al moaștelor. De acesta nu se ocupă comentariul celor doi ofițeri și desigur nu era pomenit nici în documentul pe care se bazau ei.

Avem prin urmare motive temeinice să presupunem că și cărturarii români, unul din ei fiind foarte probabil Nicolae Costin, celălalt presupus a fi Axinte Uricariul, au înțeles la fel un document rămas în Moldova și văzut de ei, în care se păstra văleatul 6923, poate chiar documentul primordial. Ei au unificat, nu fericit, ci absurd, două informații diferite: a) că moaștele au fost luate cu cheltuieli de la păgâni și b) că au fost aduse la Iași și apoi la Suceava **de la Cetatea Albă a Moldovei, în sus în țară.**

* * *

O confirmare decisivă că pentru moldovenii secolului al XVII-lea **aceasta era istoria aducerii moaștelor Sfântului Ioan: de la păgâni și cu pază și cheltuială**, deci nu de pe pământul Moldovei pe care se afla Cetatea Albă în vremea lui Alexandru cel Bun, ne-o oferă două surse străine. Prima este **Jurnalul de călătorie al lui Paul de Alep**, însoțitorul Patriarhului Macarie Zaim în celebra sa călătorie prin Țările Române și Rusia, care i-a prilejuit și redactarea unei scrieri istorice capitale: versiunea arabă a *Letopiseșului Țării Românești* alcătuit în vremea lui Matei Basarab¹⁵².

Iată ce scrie Paul de Alep, plecând de la relatarea slujbei din mănăstirea cu hramul Sfântului Ioan cel Nou de la Iași, ctitorită de hatmanul Nicoară și soția sa Teodosia între 1626 și 1629:

„Cât despre mucenicia Sfântului Ioan cel Nou, ni s-a spus că **a îndurat cazne** (martiriul) **la Trapezunt, acum mai bine de un veac. Domnii Moldovei au trimis soli și au folosit tot felul de șiretlicuri până ce au putut să aducă <moaștele Sfântului> în țara lor.** <Moaștele> au fost lăsate la locul acestei mănăstiri pentru a vedea unde vrea <Sfântul> să fie așezat. Dar trăsura domnului în care erau aduse aceste moaște ale Sfântului și care era urmată de ei s-a oprit la Suceava. Acolo i s-a clădit o mănăstire și o biserică în cetate, iar Sfântul a fost pus acolo pentru a fi păstrat în veci. Poporul din această țară are deplină încredere în acest sfânt; cu prilejul hramului său, care se sărbătorește în joia de după Rusalii <locuitorii> vin în pelerinaj la el din părțile cele mai îndepărtate ale țării“.¹⁵³

Paul de Alep era fiul Patriarhului Macarie Zaim și a însoțit pe părintele

¹⁵² Virgil Cândea, *Letopiseșul Țării Românești (1292-1664), în versiunea arabă a lui Macarie Zaim*, în „Studii. Revistă de istorie”, XXIII, 1970, nr. 4, p. 673-692, și Ioana Feodorof, *La Chronique de Valachie (1292-1664). Texte arabe du Patriarch Macarie Zaim. Introduction, édition du texte arabe et traduction française* în „Mélanges de l'Université Saint-Joseph”, LII, 1991-1992, Dar el-Machreq Sal-Beyrouth (Liban), p. 1-71.

¹⁵³ *Călători străini despre Țările Române*, vol. VI, Partea I, *Paul de Alep*. Îngrijit de M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru. Partea a II-a. *Evlia Celebi*. Îngrijit de Mustafa Ali Mehmet, București, Editura științifică și enciclopedică, 1976, p. 89.

său în calitate de arhidiacon și secretar patriarhal în călătoria ce a durat aproape șapte ani (9 iulie 1652 – 21 aprilie 1659). El s-a aflat în Moldova lui Vasile Lupu și a Mitropolitului Varlaam în anul 1653, an furtunos, cu evenimente ce au pus capăt fastuoasei domnii a lui Vasile Lupu și a determinat retragerea din scaun a Mitropolitului Varlaam. Paul de Alep a consemnat deci **stadiul versiunii legendare a evenimentelor** petrecute în urmă cu două secole și jumătate. Dar în el s-a păstrat structura reală: **aducerea moaștelor de departe, nu de pe pământul Moldovei, cu cheltuieli și „șiretlicuri”, și popasul lor mai întâi în vecinătatea Iașilor, la Poiana Vlădiciei**. Evident, legenda venirii lor chiar la Iași, pentru a fi așezate pe locul bisericii cu hramul Sfântului, aparține celor ce slujeau în această biserică.

A doua sursă ne-a fost dată prin descoperirea de către învățatul grec **Dimitrios V. Gonis** a patru traduceri prelucrări neogrecești, dintre care una aparține lui Meletie Sirigul, cel ce ținuse predica la ridicarea în scaun a Mitropolitului Varlaam.

Așa cum am demonstrat deja în articolul *Întâiul scriitor român*, ele au la bază nu versiunea originală slavonă, ci pe aceea din *Cartea românească de învățătură*. Dar ne aduc pe de o parte confirmarea tradiției consemnate prima oară de autorul celei de a doua versiuni a *Cronicii lui Grigore Ureche* și pe de alta arată iradierea *ecumenică* a textului de care ne ocupăm aici.

Teologul și slavistul grec Dimitrios V. Gonis de la Universitatea din Atena, a publicat în 1982 articolul cu titlul *Traduceri – prelucrări neogrecești ale martiriului Sfântului Ioan cel Nou de la Cetatea Albă alcătuit de Grigorie Țamblac*. (Νεοελληνικαὶ μεταφρασεῖς-Διασκευαὶ τοῦ μαρτυρίου τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Νέου του ἐν Λευκοπολεὶ, Συνταχθέντος ὑπὸ Γρηγορίου Τσαμπλάκ, Atena, 1982, extras din revista „Θεολογία”¹⁵⁴).

Din acest articol neuitatul Mihail Caratașu de la Secția de manuscrise a

¹⁵⁴ Extrasul a fost adus din Grecia și donat Bibliotecii Academiei Române (este la cota II 674083) de neuitatul nostru profesor, părintele Ion Rămureanu, care a prezentat contribuția autorului în „Biserica Ortodoxă Română”, CI, 1983, nr. 3-4, p. 302-304.

Istoricul român își însușește toate erorile predecesorilor în legătură cu Grigorie Țamblac și greșește numele cercetătorului bulgar Gh. Petkov, pe care-l scrie de două ori Petrov. Dar are meritul de a fi rezumat pentru prima oară în limba română informațiile despre cele patru traduceri – prelucrări neogrecești ale *Muceniei*. În notă, D. Gonis menționa că „Prezenta lucrare constituie introducerea care s-a citit în limba bulgară la simpozionul de două zile al teologilor și istoricilor bulgari și greci, organizat în capitala Bulgariei, Sofia, de la 21 la 23 mai 1980, de către Academia Teologică «Sfântul Climent din Ohrida» și de către Institutul arhivei eclesiastico-istorice de pe lângă Patriarhia Bulgariei, sub binecuvântarea patriarhului Bulgariei, domnul Maxim și a Sfântului Sinod al Bisericii Bulgariei. Tema simpozionului a fost: *Relații eclesiastice și culturale bulgaro-grecești în Evul Mediu*”.

O versiune în limba bulgară s-a publicat în 1984 în volumul 3 din seria închinată *Școlii cărturărești de la Târnovo* și conținând lucrările Simpozionului internațional închinat în 1980 vieții și operei lui Grigorie Țamblac.

Bibliotecii Academiei Române a realizat o traducere pe care intenționa să o publice, dar n-a mai apucat. Un exemplar din dactilograma traducerii mi-a fost încredințat cu amicală bunăvoință, și l-am putut utiliza în redeschiderea discuției despre paternitatea *Muceniei*, în anul următor. Dimitrios V. Gonis a arătat pentru prima oară în acest articol existența a **patru traduceri – prelucrări neogrecești** pe care le prezenta:

1. A lui **Nichifor al Alexandriei**, (1639-înainte de 1646), dascăl la Marea Școală a Patriarhiei și duhovnic al domnului Moldovei care l-a ajutat să urce în scaunul de patriarh al Alexandriei. A scris și o slujbă a sfântului. Atât traducerea *Muceniei* cât și Acolutia (Slujba) s-au tipărit la Iași, în 1819, cu cheltuielile unui compatriot, Toma Buiukis. Din această ediție erau cunoscute de L. Petit două exemplare, unul în biblioteca sa personală și celălalt în Biblioteca Asociației Filologice din Constantinopol. Ambele i-au fost inaccesibile, întrucât biblioteca lui Petit a intrat în Biblioteca Vaticanului, iar cealaltă în posesiunea statului turcesc. Mai există un exemplar în mănăstirea Ivion de la Athos, dar nu a ajuns la el, încât s-a folosit de una din cele două copii manuscrise cunoscute, una păstrată la mănăstirea Vatoped de la Athos (ms. 812, f. 43^r-64^v). „Traducerea *Martiriului* făcută de Nichifor deși urmărește – în linii generale – originalul, este totuși o traducere liberă. Este evidentă străduința patriarhului de a-l adapta la realitățile din epoca sa, cu multe explicații și adăugiri pentru a-l face accesibil cititorului grec”.

Între acestea se citează: „În loc de numele slavon Bjalgrad folosește numele grecesc Leftopolis și în același timp subliniază că în turcește orașul se numește Akkerman și se găsește la Marea Neagră la marginea Moldovei [s.n.]. Guvernatorul orașului nu este persan, ci otoman. [...] Se omite din text fraza «din care cobora pe trupul sfântului o scară aprinsă» [...] Pentru strămutarea moaștelor sfântului, domnul Moldovei Ioan Alexandru «s-a sfătuit cu arhieriei din Moldova și cu boierii din preajma sa și a trimis într-acolo boierii cu daruri multe» (art. cit., p. 233-236). De reținut că în originalul slavon nu e vorba de *Scară aprinsă* ci de „un stâlp de foc” (стѣпь ѿгнень) ca și în versiunea Sfântului Varlaam.

2. A lui **Meletie Sirigul** (1585-1663), care a fost în Moldova de patru ori și în ultima sa călătorie (1645-1646) a alcătuit *Slujba și canonul de rugăciune al noului mucenic Ioan*. În ms. 778 de la Metohul Sfântului Mormânt, în care se păstrează cele două texte, găsim însemnarea: „1646 mai 1, am început de scris această acolutie la Iași și s-a sfârșit la Suceava”. Și alta: „S-a alcătuit acolutia de față de către ieromonahul Meletie Sirigul din Creta, în anul 1646 de la nașterea Domnului, luna mai, la Suceava”. Trei ani mai târziu, în 1649, a tradus în greacă *Martiriul* și el se păstrează în același manuscris autograf 778.

În titlul traducerii grecești apare „care a pătimit la Cetatea Albă, strămutat la Suceava din Moldova, așa cum se află în originalul bulgar” ceea ce ridică problema unei confruntări cu acesta, spre a vedea în ce măsură l-a folosit, sau a tradus și prelucrat și el, ca și Nichifor, doar traducerea Mitropolitului Varlaam din *Cartea românească de învățătură*. D. Gonis, care a făcut această confruntare, constată că și aici lipsește *Scara* ce coboară din cer (în realitate, repet, e vorba de stâlp), are ca și Meletie **dialogul între corăbierul papistaș și Ioan, absent din originalul slavon și din Varlaam, guvernatorul este agarean. Se promet daruri de la sultan, de către corăbier, pentru asemenea cucerire.** Nu se vorbește de adorarea stelelor de către acei păgâni. Trupul neînsuflețit a fost îngropat în **biserica Sfântul Ioan Botezătorul** (denumire ce nu apare în originalul slavon și nici la Varlaam) și preotul de acolo a mobilizat pe creștini împotriva încercării papistașului de a fura trupul lui Ioan. „Se trece sub tăcere numele arhiepiscopului Iosif. Domnul Moldovei a adus moaștele mucenicului la Suceava **după ce mai înainte trimisese boieri cu mulți bani la șeful agarenilor. Acesta din urmă a primit banii și a predat creștinilor moaștele**”. Meletie descrie și trei minuni săvârșite de sfânt cât a stat în biserica Sf. Ioan Botezătorul (70 de ani!). Întâi, că niciodată n-a fost incendiu în oraș, apoi că i-a scăpat de atacul „sciților” prin inundarea unei văi, cu toate că cerul era senin (minune despre care se spune că s-ar fi petrecut și la Suceava în 2 iunie 1622! Vezi mai departe) și a treia, că i-a scăpat de alt atac al „sciților” prin aducerea ceței peste oraș timp de mai multe zile.

Nu încapă îndoială că și Meletie Sirigul a tradus și prelucrat versiunea românească a Mitropolitului Varlaam. Din ea fusese eliminată cu totul închinarea la stele și soare și înlocuită cu credința mahomedană, iparhul persan devenise guvernator agarean căruia i se promitea răsplată de la „împăratul” (sultanul din Istanbul) pentru câștigarea sfântului. Nu există în Varlaam disputa dogmatică, dialogul de pe corabie, **încât el este creația autorilor greci ai traducerilor care sunt – cum previne D. Gonis – și prelucrări.** În schimb, avem localizarea Cetății Albe „la marginea Moldovei”, deoarece pe timpul lui Varlaam nu mai era în Moldova, ca pe vremea lui Alexandru cel Bun. Lipsește la Varlaam numele Mitropolitului Iosif, la fel ca în traduceri neogrecești.

Deosebit de importantă în aceste două traduceri-prelucrări este informația că **domnul Moldovei a trimis boieri cu daruri să cumpere moaștele de la păgâni.** Dacă le-ar fi adus din Cetatea Albă, adică de pe însuși teritoriul Moldovei, informația nu avea acoperire. Dacă însă admitem ca valabilă distincția între „Belgradul” de la gurile Nistrului și „Belgradul”, de la Strâmtoare, adică din Crimeea, **distincție pe care o făcea explicit autorul Muceniei, tocmai spre a preveni confuzia,** atunci avem consemnat în cele două traduceri-prelucrări, **ceea ce știau moldovenii la data aceea despre locul unde se aflaseră și despre**

condițiile în care au fost aduse la Suceava moaștele Sfântului Ioan cel Nou. Având de-a face cu doi traducători care cunoșteau bine Moldova și petrecuseră mai multă vreme acolo, este absolut sigur că nu inventau această informație ci **consemnau tradiția locală, independent unul de altul.**

Celelalte două traduceri-prelucrări neogrecești sunt mult mai târzii. Una aparține viitorului patriarh al Constantinopolului **Calinic III**, care a trăit între 1713-1791 și a fost înainte mitropolit al Proilaviei. În 1746 locuia chiar în Cetatea Albă, potrivit însemnării sale de la sfârșit: „S-a scris la Cetatea Albă în locuința noastră, alături de biserica Sfântului Înainte Mergător, la 1746, martie 17, iar cititorii să se roage pentru mine și să mă pomenească în rugăciunile lor către Dumnezeu”. Titlul este *Viața și petrecerea Sfântului Ioan cel Nou, tradusă din slavonă și diortosită de preapăcătosul mitropolit al Proilavului, chir Calinic* (Βίος καὶ ἀθλῆσις τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ νέου μάρτυρος μεταφρασθεὶς ἀπὸ τὸ σλωβανικὸν καὶ διορθωθεὶς παρὰ τοῦ πονιερωτάτου μητροπολίτου Προϊλάβου Κυρίου Καλλινίκου). Scrierea s-a păstrat în manuscrisul autograf nr. 28 al Bibliotecii de la Pilon din Zagor.

Dimitrios Gonis nu dă crezare titlului și arată motivele pentru care nu putem crede că mitropolitul știa slavonește. Dovada cea mai limpede este că „în acel manuscris (de la Zagor, nr. 28, p. 183-203) pune texte din *Acoluția* și din *Martiriul Sfântului Ioan cel Nou* care au fost scrise de Meletie Sirigul. Aceasta înseamnă mai mult ca sigur că patriarhul Calinic pentru alcătuirea traducerii-prelucrări a Martiriului avea în fața ochilor și traducerea-prelucrări a lui Meletie Sirigul”. Din prezentarea pe care o face D. Gonis nu rămâne vreo îndoială că de fapt se prelua și adăuga textele lui Meletie Sirigul, și că originalul slavon nu fusese văzut niciodată.

Singura inovație a autorului din secolul fanarioților era că „Ioan Alexandru este menționat în mod simplu ca domnitor al Moldovei, iar nu ca mare voievod al întregii Moldove și al malurilor «mării». **Domnitorul, ca să aducă moaștele lui Ioan de la Cetatea Albă la Suceava a obținut dezlegare din partea Marii Porți și din partea patriarhului din Constantinopol.** Pentru mutarea moaștelor au fost trimiși boieri cu multă lume și cu carul de luptă al voievodului”. Nu se amintește nici aici numele Mitropolitului Iosif, iar Cetatea Albă este tot „la marginea Moldovei”, potrivit geografiei din cartea lui Varlaam.

În sfârșit, a 4-a traducere-prelucrări aparține **Sfântului Nicodim Aghioritul (1719-1809):** „La 1799, cuviosul Nicodim, în scrierea sa *Noul Martirologhiu* a publicat o scurtă traducere-prelucrări a *Martiriului Sfântului Ioan cel Nou*. El însuși notează că «acest martiriu s-a tradus în limba noastră, din slavonă», însă rezultă clar că nu el a tradus textul. Pentru alcătuirea scurtei traduceri-prelucrări a folosit, fără îndoială, una din traduceri mai recente ale martiriului. De aceea

sunt repetate de el aproape toate elementele caracteristice ale traducerilor-prelucrări anterioare (dialogul dintre căpitanul corăbiei și Ioan, în loc de Bjalgrad, Asprocastro și Akkerman, eparhul orașului este turc ș.a.). Trebuie subliniat că Martiriul lui Ioan în culegerea lui Nicodim, deține o poziție importantă. Deși Nicodim stabilește greșit ca an al martiriului 1492, **acest text deține primul loc** în culegerea *Noului Martirologhiu* și Ioan constituie «începutul bun pentru toți neomartirii ce se află aici» (p. 246).

Lăsând la o parte atribuirea scrierii lui Grigori Țamblac și nerezolvarea problemei textului de care s-au folosit traducătorii în neogreacă, studiul profesorului Dimitrios Gonis este o contribuție capitală la punerea în lumină a „destinului” scrierii noastre de început. Dacă Penjo Rusev și Anghel Davidov aminteau 31 de manuscrise slavone în care ea a ajuns până la noi, profesorul Dimitrios Gonis a identificat aceste traduceri-prelucrări neogrecești, dintre care **două au fost cele dintâi care au văzut lumina tiparului după versiunea românească a Mitropolitului Varlaam**. Ele au fost publicate cu 85 și respectiv 65 de ani înaintea originalului slavon, editat prima oară de episcopul Melchisedec abia în 1884¹⁵⁵.

Absolut toate cele patru traduceri-prelucrări neogrecești au avut ca autori personalități de seamă și chiar două dintre cele mai mari figuri ale greșității post-bizantine: Meletie Sirigul și Sfântul Nicodim Aghioritul.

Mucenicia Sfântului Ioan cel Nou a fost așadar tradusă mai întâi în limba română de Mitropolitul Varlaam, apoi în *neogreacă*, dar într-o manieră ce echivala cu o prelucrare, și abia în 1884 episcopul cărturar Melchisedec Ștefănescu al Romanului a editat originalul slavon, însoțindu-l cu o traducere proprie ce aparține unui slavist de marcă, absolvent al Academiei Duhovnicești din Kiev¹⁵⁶. După 82 de ani, în 1966, se va publica și traducerea în limba bulgară¹⁵⁷. O traducere într-o limbă internațională de mare circulație, germana, a dat-o în 1879 F. Ziglauer, dar folosind textul din cartea lui Simion Florea Marian¹⁵⁸.

¹⁵⁵ Conform extrem de prețioasei bibliografii alcătuite de I.K. Begunov, Dimitrios V. Gonis a mai consacrat acestor versiuni neogrecești încă două studii editând și textul lui Meletie Sirigul: Μελέτιου Συρίγου Μαρτύριον, Ἀκολουθία καὶ παρακλητικός κανὼν εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν Νέον τὸν ἐν Λευκόπολιν (с +1300), Atena, 1984; Προβλήματα περὶ τὸ Μαρτυρολόγιον τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ ἐν Λευκο-Πολει (1330), în „Γρηγόριος ὁ Παλαμας”, LXXI, 1988, 725, 1007-1039.

¹⁵⁶ *Viața și scrierile lui Grigorie Țamblac*. Extras din „Analele Academiei Române”, Seria II, tom, VI, Sect. II, Memorii și notițe, București, 1884. Memoriul însoțit aici de ediția și traducerea *Mucenicii* fusese citit la Academia Română în decurs de patru ședințe, la 27 ianuarie, 3, 10 și 17 februarie 1884.

¹⁵⁷ Penjo Rusev, Anghel Davidov, *Gregoire Camblak en Roumanie et dans l'ancienne littérature roumaine*, Sofia 1966 (întrucât titlul este dat pe copertă și în franceză, deși cartea este în limba bulgară, l-am transcris astfel).

¹⁵⁸ Vezi studiul citat, paginile 95-102.

Traducerea Episcopului Melchisedec a fost revăzută după un secol și un sfert de regretatul academician **Gheorghe Mihăilă**, care a confruntat-o cu cea mai nouă și mai bună ediție a textului slavon: aceea apărută în Bulgaria în 1966¹⁵⁹.

Au fost puține lucruri de îndreptat spre a da primei versiuni românești ieșite din pana unui învățat al epocii moderne o ținută menită a rămâne de aici înainte cea mai sigură călăuză spre original. Ea permite acum oricărui cititor al ediției noastre, la sfârșitul căreia a fost inclusă această versiune, să constate măiestria și fidelitatea de care a dat dovadă primul ei traducător din veacul al XVII-lea. Cu excepția, desigur, a celor semnalate, la care se adaugă și ceea ce observa primul și până acum singurul filolog stăpân pe ambele limbi care a întreprins confrun-

¹⁵⁹ Dintre cele peste 1.000 de titluri ale bibliografiei alcătuite de Iurij Konstantinovič Begunov până în 1990, în cartea sa Творческое наследие Григория Цамблака. Новые издания и переиздания по славистике под редакцией К.Д. Ван Схоневельда, no. 3 (367), Veliko Târnovo, 2005 (cu titlu și în engleză: *The creative heritage of Gregory Camblak. Slavistic printing and reprintings edited by C.D. van Schooneveld*), mai puțin de o sută privesc direct pe Grigorie Țamblac. Între ele, cărți despre el sunt doar 6, de 1. A.I. Iațimirski în 1904 2. Penjo Rusev și Anghel Davidov în 1966, 3. Constantin Mecev, în 1969, și 4. Muriel Heppell în 1979. În 1982 H.R. Scott, cu *The Role of Grigori Camblak in Lituianian-Muscovite relations. 1406-1419*, New York Columbia University, apare cu asteriscul ce previne că autorul bibliografiei n-a reușit s-o vadă. Nu există nici în biblioteca Universității Columbia, conform informației comunicate de domnul Andrei George Mihăilă. În schimb, există o ediție din 1989 a ceea ce găsim citat de I.K. Begunov ca apărut în 1988 la Priștina: Grigorije Țamblak, Књижевни рад у Србији. Este vorba de volumul 12 din seria de 24 de volume cu titlul *Stara srpska književnost* [Vechea literatură sârbă] publicate de Editura Prosveta din Belgrad. Conține și versiunea sârbă actuală a textelor.

La aceste lucrări în volum se adaugă **trei extrase din periodice: I. Sabbatovski**, broșură de 53 de pagini neînregistrată de I.K. Begunov ca atare, dar existentă în xerox în biblioteca subsemnatului 2. Memoriul Episcopului Melchisedec Ștefănescu din același an 1884, și 3. broșura lui Vasil Kiselkov din 1943, de 68 pagini (ed. a II-a în 1946 de 64 pagini) și ea apărută întâi în periodicul „Училищен преглед”, XXXIV, 1935, p. 1165-1183.

După încheierea bibliografiei lui I. K. Begunov au mai apărut **trei cărți: 1. Francis J. Thomson, Gregory Tsamblak. The man and the myths**, 149 pagini, publicată în „Slavica Gandensia”, 25-2 – 1998; **Nevjana Donceva-Panaiotova**, Григорий Цамблак и българските литературни традиции в источна Европа XV-XVII в. [Grigorie Țamblac și tradițiile literare bulgare în Europa de Răsărit], Велико-Търново, 2004 (575 p.) – cea mai vastă și importantă lucrare bulgară și poate cea mai importantă monografie consacrată până acum subiectului în știința mondială 3. **Jurij K. Begunov**, cartea citată, în 2005. Ele nu au ajuns încă în biblioteca Universității Columbia. Pentru prima sunt recunoscător autorului. Pentru a doua, profesorului Ivan Sarandev, care mi-a trimis de la Sofia o excepțională xerocopie, iar pentru ultima soției mele, Ileana Mihăilă, care s-a întors cu ea de la un simpozion la care a participat la Sofia.

Înainte de cele două ample studii publicate în același an 1884 de către Episcopul Melchisedec și I. Sabbatovski nu apăruse decât un singur titlu consacrat lui Grigorie Țamblac, în 1857, de episcopul **Macarie al Tambovului: Grigorie Țamblac, mitropolitul Kievului, ca scriitor**. A fost publicat în trei locuri, ca și cel al episcopului Melchisedec, iar al lui I. Sabbatovski a apărut mai întâi în mai multe numere din revista „Литовские Епархиальные ведомости”, Vilno, 1884, singurele înregistrate în bibliografia lui J. K. Begunov. Niciunul din aceste două studii n-a avut însă influența dobândită de memoriul episcopului Melchisedec asupra întregii dezvoltări ulterioare a studiilor despre viața și opera lui Grigorie Țamblac, atât în părțile lui rămase în picioare după un secol și un sfert, cât și prin greșelile inerente unei opere de pionierat.